

766 430
184

184 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 184.

МИЛОВАН Ђ. ГЛИШИЋ

ПРИПОВЕТКЕ

ДРУГА КЊИГА

0

10 = 16530695

756 430 / 184

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И Е. 45437.24

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
КОЛО XXVIII. Бр. 184.

ПРИПОВЕТКЕ

МИЛОВАНА Ђ. ГЛИШИЋА

ДРУГА КЊИГА

БЕОГРАД
ГРАФИЧКИ ИНСТИТУТ „НАРОДНА МИСАО“ А. Д. — ДОБРАЧИНА 47,
1925.

О ОВОМ ИЗДАЊУ.

Приповетке Милована Глишића остале су већим делом растурене по нашим старијим листовима до којих се данас тешко долази. Из тог разлога, а више због саме вредности, нарочито у погледу стварања и развоја наше сеоске приповетке, Српска Књижевна Задруга је добро учинила што је решила да их све изда. Један од првих приповедача седамдесетих и осамдесетих година XIX века, најбољи сарадник књижевних часописа оног времена и радо читан писац, Глишић је остао до данас добар приповедач села. О њему је дао најпотпунију и најбољу студију Др. Јован Скерлић (С. К. Гласник, 1905., књ. XIV стр. 111, 204; Писци и Књиге, св. II) са доста потпуном библиографијом радова (С. К. Гласник, 1905., књ. XIV, стр. 220).

Осам Глишићевих приповедака Задруга је већ издала (књ. 89, Београд, 1904.). Те су приповетке објављене по избору, а у овој књизи се дају, поглавито хронолошким редом, по своме постанку. Приповетка „Ђуран добија“ остала је у рукопису и није до сада објављена. Благодарени предусретљивости госпођице Станке Глишић, професора у пензији, која брижљиво чува нешто преосталих рукописа свог покојног брата, ми смо у могућности да објавимо и ту приповетку. Нека је и на овом месту речена најискренија захвалност г-ђици Глишићевој за уступање и препис ове необјављене приповетке.

Ово издање је приређено према последњој пишчевој редакцији. Исправке су незнатне и то поглавито у интерпункцији, правопису и гдешто у од-

вајању параграфа. Уопште, желели смо да издање буде такво, какво би га вероватно и сам писац сада дао. Извесне речи Глишић је писао одвојено, а у овом издању су спојене. (На пример: у-нутра, не-ће, један-пут, по-што, са-свим, на-поље, међу-тим, сутрадан, у-јутру, из-јутра, у-опште, за-то, у-залуд, почесто, на-писмено, по-дне, за-што, уз-гред, на-по слетку, и т. д.). Затим, код речи као „кавана“, „кава“, „вес“, и т. д., тако је остало у разговорима сељака, иначе је свуда замењено са „кафана“, „кафа“, „фес“, и т. д. Слично је учињено код речи где се јавља х. (На пример: итар — хитар, привати — прихвати, ајде — хајде, ита — хита, поита — похита, увати — ухвати, ману — махну, осмену — осмехну, артија — хартија, оће — хоће, ајдук — хајдук, итрина — хитрина, леб — хлеб, и т. д.). Правопис је изведен што је могло бити више фонетски (подплаћен — потплаћен, растркано — раштркано и т. д.). У погледу језика није учињена ни једна исправка, пошто је Глишић био одиста редак познавалац народног и књижевног језика.

• Урош Џонић.

САДРЖАЈ:

	СТРАНА
1. Злослутни број	1
2. Нови месија	17
3. Глава шећера	26
4. Свирач	62
5. Распис	85
6. Ђуран добија	103
7. Шило за огњило	111
8. Учитељ	125
9. Задушнице	137

ПРИПОВЕТКЕ

ЗЛОСЛУТНИ БРОЈ

I

Баш у очи самих белих поклада, 25 фебруара хиљаду осам стотина седамдесет неке године, био је у Смедереву у новој газда Николиној кафани као неки бал — шта ли је?... Ту вам се беху искупили све одабранији гости и од мушког и од женског смедеревског света — и из трговачког и из чиновничког реда. Ту је сам газда од кафане Никола Јовић, понајбогатији у Смедереву, са својом фамилијом: женом и шћерком јединицом на гласу у Смедереву и у околини. И доиста од како се Савка Николина задевојчи, од онда узне целу бећарију смедеревска носити црне кицошке хаљине и fine рукавице. А практикантски свет из свију могућих смедеревских канцеларија тако се горопадно проаконтитира, како већ дотле ни један казначеј запамтио није. Миришљаве водице и помаде, крагнови и машлије, наруквице и фина дугмета, трошила су се што никад нису од како је Смедерева... Једном речи све се живо од бећарије дало на кицошење! — Осим Николе с фамилијом, ту је на балу и Бранко Небрановић, адвокат, и први пријатељ и познаник газда Николин. Никола га не раздваја готово од своје родбине. Он га заступа, он му даје савете, он му набавља за кућу, што затреба, fino и одабрано. То вам је један окретан, разборит, досетљив и врло дружеван човек. Према поштенима поштен је, а богме непоштенима врло је вешт да удари добру подвалу. Остало су вам други гости. Сви су спремљени како ваља за бал, и како су неки виђали, а неки чули да се спрема

по београдским баловима. Мушкарци, што су намерни да играју, сви у финим салонским хаљинама; а женскиње опет све — у бело!... Еле бал, ни узми ни остави, као у каквом београдском хотелу! Па да би још наличнији био на београдски, штампане су чак у Београду улазнице. Истина музиканти су „прости“. Кад их слушаш, мислиш да гњаве пуну врећу мачака; али тек опет могу поднети. — Одмах се ту поче свирка, игра, разговор... Газда Никола опет одвојио се у побочну собу са својим људма па уз чашу лепа вина бистре политику, оглашујући да је сваки „бунтовник, издајник, изрод“ и т. д... који би што заустио да примети на status quo.

У том се ужурбаше нешто у сали за играње. Споља се чује потанак развучен глас:

— Ама ево улазнице... Пустите ме!

— Шта је тамо? упита Никола адвоката, који у тај мах уђе код њега у собу.

— Хоће један, веле, унутра, а није пристојно обучен.

— Је ли овдашњи?

— Чини ми се није, како момци кажу.

— Па нек уђе, рече Никола и настави свој политички разговор.

Адвокат уђе у салу и махнув руком на једног момка на вратима рече:

— Пустите га!

Врата се отворише и уђе један човек у турским хаљинама. Осредњег раста, мале главе; кости над очима изишле напред; чело мало, до пола чупаво; обрве се саставиле над носом; очи мале и удубљене — нису најживље; бркови мали а ретки; нос му прилично заковрчен на више и шиљаст; уста велика — скоро до ушију. Ако му буде 29 година, више нема... Него чекајте да вас нешто упитам!

Да ли ви познајете почем неког Мојсила Пупавца? Јамачно га не знате? Видите, била је у селу Јасиковцу, чак горе негде око Ивице или Букова једна велика и јака задруга, која је од вајкада још носила име Пупавци... Еле, из тог великог

гњезда, те задруге јаке, излетали су многи и многи Пупавци, који су се тако по имену звали, а међутим било их је и ваљаних и отреситих да су и у соколе пристати могли. — У току времена опадала је и та велика задруга, те напослетку спала на јединог Митра Пупавца, поштеног и доброг човека, који у своје време склопи мирно очи, а остави на овом свету последњи изданак од свог великог колена — синчића од својих дванаест година Мојсила Пупавца, са нешто мало баштине. Оно нешто имања дође под масу. Тудори савијаше к себи малог сиротог Пупавца, али не моглоше ништа од њега начинити. Напослетку одведоше га у Београд и дадоше на занат код једног од оних „болтачија“, што су им болте обично Теразијама па Стамбол-капијом пошав великој пијаци, у којима се држи и продаје само она роба и руво, што га троши сеоски свет... болте, пред којима по вас дуги дан дрежде скоро-произведене калфе па се деру за сваким сељаком и сељанком што прође: „Оди, снашо, оди! Оди да пазаримо: памука, вунице, марама лепих! Оди, пријатељу, рува лепа!...“ А сиромаш сељак пролази као кроз шибу. — Еле у таку једну болту стаде на занат тај мали Мојсило Пупавац. Имао је газду вешта око муштерије, и умешна у свом послу. Газда му је био некако особит у понашању. Кад се први пут састане с човеком, особито са каквим чиновником, он вам онда све бира и намешта речи, да му разговор буде финији и по књишки; обично се тад снебива, слеже раменима и упија уснама; градећи бестрага скромну мину. Кад се већ упозна с човеком, онда говори одрешетије и не пази толико на финоћу и да буде по књишки; не снебива се нити гради скроман. А кад се наљути — онда је опет сувише луд, безобразан и језичан; навре се на човека, па га се не можеш лако отрести. Имао је још и ту особину, да верује у снове, враџбине, чини и предсказивања, рашта је увек кад се пробуди читао „Сановник“; да пости, иде сваког празника у цркву и прилаже; да се умиљава власти и да јој у свакој прилици виче: „Хвала!“

да мрзи на све што је ново; да изгони од једне паре три и да тако само граби, а ништа од себе... Мојсило се тако угледао на свог газду и примао све и сва од њега, да је чак и само понашање, и нарав, и говор дотерао сасвим на калуп газде његова. За годину две дана изучио је занат „болтацијски“ и постао калфа и већ је умео боље од свију његових комшија довикивати: „Оди да пазаримо! Оди лепа рува, снашо, пријатељу, стрина, брале, ујна, сејо, тето!...“ и већ што год има могућих термина у својти човековој — знао је све напамет!

Мало помало па и Мојсило завеза неку крајцару, оде у једну малу паланку, отвори дућан за се. У том је већ био и пунолетан те примио у своје шаке оно мало баштине, што му од оца остало и уситнио у новац. Почео је давати новце под интерес, и та му се шпекулација тако оследила, да је наумио само њу терати, — само интересирати и од интереса живети. Једнако му се врзло по глави и измишљао је свакојаке планове, како би дошао до великог капитала, па да га растури под интерес. Многе је планове казивао својим познаницима и пријатељима и питао их за савет. Али између многих скројио је један, који му се чинио најлепши и најудеснији, а није га казивао свакоме, осим најприснијим својим. — Тако је Мојсило радио неколико година у тој паланци, неколико је оближњих сеоских кућа што му беху дужници упропастио, па тек о једном Ђурђеву дне продаде испод руке робу и уступи дућан другоме, покупи новце што их беше раздао под интерес и — оде некуда! Околина само рече: „Хвала Богу, кад га однесе ђаво!“ Нико није знао ни куд ће ни како ће... Чак после виђали су га људи час у једној, час чак у деветој паланци. Све нешто путује... Ето, тако вам је тај Мојсило Пупавац! И то је он што га мало час пустише на бал у газда Николину кафану.

Кад се Пупавац виде у таком фином друштву, у каком није готово никада био, он ти се онда сплете. Онако сплетен, пружи улазницу једном од гостију,

на што се неки насмејаше и загледаше, а то га још више збунује, те обори очи и смотри на улазници „број 25“. И нехотице оте му се нека злослутна мисао: „Ето опет 25!“, па пође мало напред међу госте, а све се снебива.

— А гле Пупавца! узвикну један младић одвојивши се од гостију и ступивши преда њ. На тај узвик многи се гласно насмејаше. — Где си, Пупавче, болан? Охо, ко би се теби надао?!... Сиромах Мојсило оде питати се за здравље са својим старим познаником, који је још у Београду на занату с њим друговао.

— Па како, како?... поче познаник даље распитивати. Хеј, хеј, ала лепо беше живети у Београду!... А знаш да се удала шћер оног твог комшије? Ту Мојсило хоћаше да нешто проговори не би ли разговор окренуо на нешто друго, јер му не беше толико по вољи, што познаник поче и то да подире. Али познаник заопуцао казивати, а све виче: — Знаш, како си сву ноћ кувао ону папучу њезину у лонцу да ти дође?... Хе, мој Пупавче!... Велим ја: „Немој, море, то су бапске гатке!“ Ајак! Мој Пупавац сву ноћ седи крај огњишта и стиче ватру око лонца, а папуча се само преврће на кључаној води... Гости се опет узеше смејати. Сиромах Мојсило да у земљу потоне од бруке.

Док приђе адвокат: — Аха, газда Мојо, откуд ви? Мојсилу чисто свану кад виде адвоката. А кад сте ви из Пожеге?

— Одавно, господин Бранко, окуражи се мало Пупавац и проговори; али још се види на њему забуна. Познаник његов оде у други крај да хвата „даму за игру.“

— Изволте овамо! понуди адвокат Мојсила показав му руком у побочну собу.

— Хвала, господине Бранко. Ја водем овде, одговори он као опржен, кад угледа тамо одабраније старије људе.

И тако остаде с адвокатом у сали. Стали су у крај и разговарају се. Баш се тада играо некакав

кадрил, један дугарлија дере се командујући: „дур-деме! шунегле!“ У леси према њима играла је Савка Николина. Баш зачинила лепотом сво друштво. Адвокат гурну Мојсила прстом и шапну му преко рамена: — Видите, ону девојку! Како вам се допада?

— Лепа! одговори Пупавац, снебивајући се и упијајући уснама на то.

— То је она девојка, што сам вам у Пожези напомињао, ако се сећате... Па сад, кад сте ту гледаћемо... И опет наставише разговор. Пупавац се никако не одваја од адвоката, него све уз њ. Тако је весеље трајало до неко доба ноћи па се разиђоше.

II

Сутрадан седели су око подне у гостионици „Код јаблана“ адвокат и Мојсило Пупавац.

Мојсило му нешто веома поверљиво казује, а он слуша, слуша, па само рече:

— Ви се само ослоните на мене, а ја ћу то већ израдити.

— Ама молимо, да ли ће штети родитељи.

— То је већ моја брига. Хтеће, а да шта ће?... Само да гледамо, да вас девојка замилује и да њезину наклоност задобијете...

— Јес, јес, право имате, потврђује Пупавац. Ви ћете ме већ и у томе поучавати, како да се владам.

— С драге воље... Добро би било да јој најпре понудите какав поклон, тако, какав добар прстен или иглу дијамантску...

— Хоћу... Него како би се то набавило по густу њезином? упита Пупавац.

— Оставите ви то мени. Ја имам једног познатог златара у Пешти, па ћу вам ја то набавити и изабрати, ем јевтино ем лепо, што баш вреди да се не постидите.

— Баш ја бих вас молио, да учините то... а ја ћу вам већ... ех! Ту Пупавац само махну раширеним рукама и слеже раменима, не могући да чскаже већ шта беше заустео. У оном „ех!“ исказао је сву своју благодарност и колико је обавезан адвокату.

— Тако, тако... поче опет адвокат. Ја ћу сутра већ писати, па кад ми јави за цену... казаћу вам. Па кад набавимо, онда ћемо заједно отићи, да се познате и да је дарујете...

Мојсило поче и ту опет да се снебива, па чешкајући се иза врата рече:

— Нека, боље да ви сами то урадите; а ја да идем тамо — неће бити можда у реду...

— Како хоћете, вели адвокат. А ја ћу вам већ то набавити.

— Ја ћу већ колико буде дати вам пара...

— Да, да. По томе видећете, да ли вас девојка доиста воле и да ли ће понети ваш поклон... А ја ћу јој већ казати од кога је. Оно би ваљало, да јој ви сами то предате. Али кад и ви велите, онда је боље да ја ту посредујем, као познаник.

— Јес, јес... прекиде га Пупавац. Право велите — боље ви тамо, као што сте већ познати... А колико рекосте јуче има мираза?

— Мислим хиљаду дуката у готовом новцу, осим намештаја и остале спреме...

Пупавац само ужагри очима, кад адвокат помену толики мираз. И на том се разговор прекиде.

Није вала прошао ни добар сахат, а већ је адвокат седио у кући Николиној и у велико се разговарао о балу, о женскињу, о накиту, па тек рече:

— Баш би добро било да и нашој Савци купимо једну иглу дијамантску. Девојка је од оваке куће — нек има накита.

— Па не браним, рећи ће Никола. Ти већ умеш да бираш наките. То нек буде твој посао да набавиш.

И тако није прошло ни десетак дана, а адвокат је већ набавио иглу из Београда. Однео Пупавцу и показао му да види како се „у Пешти fino израђује“ накит. Пупавац само рече: „Врло fino!“ и упита адвоката, шта кошта? — „25 дуката!“ одговори му он. „А што баш 25?“ рече Мојсило, почеша се иза врата и опет га спаде нека слутња од тог броја. Изброји адвокату паре, и замоли га да јој с поздравом преда. Адвокат метну паре у шпаг, па однесе Ни-

коли иглу, узе и од њега, наравно као за набавку, 25 дуката. Девојка придену иглу у косу и носи је — као свој накит купљен за своје рођене паре. Адвокат у згодној прилици показа Мојсилу, да је девојка доиста примила и носи његов поклон. Пупавац види и топи се у радости.

III

Време је пролазило. Осим оне дијамантске игле Мојсило је Савци поклонио за Цвети некаки златан брош и златне минђуше; за Васкрс хаљину од тешке свиле, — осим других ситнијих поклона. И све је то адвокат набављао онако исто као и ону дијамантску иглу. Једне исте ствари набављао је отац Савкин и у исти мах, Пупавац је опет мислио да је то његов поклон. Адвокат је кашто доносио по неке чарапе или пешкир однекуд, те давао Пупавцу као уздарје од девојке.

Поче већ Мојсило наваљивати на адвоката да једанпут помене родитељима, јер се зуцка да се истичу и неки просци и ишту је. Адвокат га стишава.

Тако је Пупавац дочекао у Смедереву и 25 мај. Нико не зна шта ће ту и шта чека. Знаду само да му је име Пупавац и виђају га кашто с адвокатом. Питају адвоката, а он вели:

— То је неки трговчић, мало ударен обојком. Упознао се са мном лане још у Пожези, па се једнако лепи уза ме кад ме види.

Дошло је већ крајње време. Пупавцу остало врло мало пара у кеси. Све оде на поклоне и потроши се седећи толико бадава. Баш није најпријатније. Напала га опет нека слутња. Што год исплати — све се као за пакост подеси или 25 гроша, или 25 дуката, или 25 чаша пива... Тек увек тај злослутни број, то 25!

Тако један дан седи Пупавац замишљен у кафани „Код јаблана“ и мисли о свом плану, о капиталу, о својој шпекулацији. Док уђе у кафану један странац. Приђе те седе за Мојсилов сто. Мојсило се већ стаде снебивати и удешавати, ако што рече, да испадне

фино. Странац пошто седе упита Пупавца, ко је и шта је.

— Ја сам молим... поче Пупавац удешавајући фино и по чаршијски, ако смемо служити Мојсилу, знате, Пупавац, трговац...

— Мило ми је особито! рече странац гледајући га некако важно; па му и он каза своје име и презиме и да је путник.

— Зафаљујемо на вашем часном имену, вели Пупавац фино, па пита: А одакле путујете? Ако смемо питати, љубопитни смо знати...

— Са суве границе сад, а био сам свуд по народу. Ја списујем народни живот... И ту већ развезе путник причати: како је путовао, како је он томе послу вешт, како је то један веома важан, ал' тежак посао. Си-ромах Пупавац чисто се разгали мало од оне бригае своје, па слуша путника с највећом скромношћу. У том се постави и ручак. Ручају њих два заједно, а путник само прича.

— О, да знате само како је то красота исписивати обичаје народне! прича он. Шта вам човек неће видети купећи обичаје. На пример, какав Урош Мрчикур појури на свом алату, али он у место напред он у плот, или на овај, па ти се измакне, а чича Мрчикур остане или где год на трњу или на плоту, или ако ни једно ни друго, а он под овим...

— О, ви'те молимо вас! скромно се чуди Пупавац, а путник још одушевљеније настави:

— Или, на пример, какав чича Никола Попрда у место да притегне самарицу на коња, он ти је одреши сасвим. Па чим метне ноге у она ужа, а он ти се отисне те на земљу — ћуп! а самар по њему — клоп; коњ надигне реп, па кад види тај скандал отисне низа страну те се у какав трнић сакрије...

— О, вите молимо вас! скромно се чуди Пупавац опет.

А путник: — Тако потрчао један на чилашу уз брежуљак. Остају му глогови и дивље крушке тако брзо, као да каквим чудом све промиче покрај њега! Е то је бесан коњ, а беснија је још сила на њему.

Ето ти покора, пуче колан, седло се само сроза низа чилаша и на седлу јездач. А то беше наш Мркша Испијало! Ено га где му седло се оставило на трњу, а он ти поврх трња.

— О, вите молимо вас! још се чуди Пупавац.

— Па да видите, кад гађају у нишан, настави путник. Смешна је то ствар кад чича Ташан истегне свој велики, негда алеви и са плавом кићанком, а сада угасито мрк, од многе машчуре и прошлих година, фес, па га метне на колац да га другови гађају. Севну ватре, покажу се димови и покрај њега цијукну куршуми, као змије кад са стене скачу на пролазеће, а фес се држи гордо. Догоди ли се несрећа да лупи који куршум чудо у облику феса, тада му и газда покуњи нос као ћуран кљун, а фес се запуши но не плане, јер то не допуштају милиони знојева, који су заједно са машћу од чварака или сланине, којом су чича Ташану ћери и снаје мазале перчин проседи, те кроз овај пролазили милионима пута и то тако, да се не зна управо које ће се име том облику феса дати, фес или смесе милиона знојева са машћу и т. д. Он не плане, јер то те смесе не допуштају. Он само цвркне, па остави на себи рупу, која наличи више на ону кулу од српских глава у нишкој нахији у Старој Србији и на ону у Африци на острву Срби од шпанских глава, него на обичну рупу.

— О, ви'те молимо вас! чуди се још помало Пупавац, а већ му отишла памет за Савком, поклонима, капиталом и оним злослутним бројем, што га се везао, па да би и он што рекао упита: Који ли је данас, господине, молимо?

— 25! одговори путник.

Мојсило ућута, а опет га обузе нека сумња. У том уђе адвокат. Упита се с путником и Пупавцем. Одмах путник поче и адвокату причати како он путује и рашта путује. Како је већ обишао по вароши и нашао у гробљу ту један гроб, има му вели више од две хиљаде година; како хоће да га носи... и т. д. Адвокат се гдешто једва уздржава од смеха, а Пу-

павац се само чудио. Путник руча и оде да истражује старине по вароши.

Мојсило се још поразговара са адвокатом о свом послу, наваљива на њ, да већ помене јеланпут, јер просе девојку други. Адвокат га увери да ће он то као пријатељ све покварити, ако се и учини кака прошевина, па оде.

Пупавац изиђе да се прошета, прође поред Николине куће. Савка беше на прозору. Он дубоко уздахну, она се подругљиво насмеја.

IV

Тако је још прошло доста времена. Било је некако по Илијину дне. Адвокат отпутовао својим послом чак у Чачак. Пупавац изишао да се шета мало по вароши и да прође који пут — оном улицом. Забринут онако удари наоколо преком улицом па поред гробља. Кад тамо, а око једног гроба њих два три нешто завирују. Једне празне таљиге притеране плоту. Двојица држе будак и ћускију као хоће да копају. Мојсило загледа боље, кад ал' однекуд онај путник што му је причао 25 маја онако много, како се јашу коњи и гађа у нишан. Док ето ти трче три четири човека оздо из чаршије, хитају право гробљу. Један измаче и стиже пре осталих, па оном путнику:

— Ама шта ћете ви од тога гроба?

— Да носим ову плочу.

— Каку плочу, господине? Оканте се ви ћорава посла!... Не дирајте тај гроб!

— О ја ћу то да носим — то је старина.

— Ама баталите ви ту вашу старину! повикаше они остали пристигнувши и они. Не ћете ви то помаћи одатле!

— А, шта ви знате?... То је ретка старина... Ја знам најбоље од свију те ствари. Има тој плочи две хиљаде година! Они људи избечише се само од чуда на њ.

— Каких 2000 година! Јесте ли ви при себи, господине? То је гроб мог оца... рече један између њих.

— Не знате ви то, то је моја ствар... Ја ћу да носим.

— Ама то је гроб покојног Марјана Ђукића ћурчије, рећи ће један од оних опет. Ја сам га баш сахранио пре десет година ту са овим мојим пријатељима — Бог да га прости!

— Ама то је старина, ја ћу да носим! упео се путник.

— Нећете то ви ни дирнути, подвикну на њ син покојног Марјана, док сам ја жив! Ви мислите, што је год од сиге, да је старо.

Путник се окуњи па пође, а прети:

— Нека, нека, даћете ви то. О, како лепо! Само док ја наредим озго.

— Хајде, хајде, путуј ти само! повикаше они за њим. У том се беше почело да облачи — спрема се киша. Пупавац окрете оном улицом те неколико пута — много пута прошета испред Савкине куће и тамо и амо и сваки пут погледа на прозор и пусти по један уздах. „Шта ли тај лудак шврља једнако туда?“ упита Савка своје другарице, које бежу дошле код ње на честитање и посело, па с њом заједно извириле на прозор. Пупавац се обазре и кад их виде, помисли: „Гле, дошле јој другарице да ме виде... Видиш, мора да им се хвалила, а знаду да ћу проћи!...“ Киша поче јаче. Грмљавина и севање сустиже једно друго. Мојсило прође још једном, па опучи свом стану. Мрак се већ спустио, по кафанама се попалиле лампе и свеће. Он прилично окисао уђе у кафану „Код јаблана“ и седе за један сто. Зовну гостионичарског слугу да му исплати данашњи трошак и упита га: „Колико?“

— 25 гроша! одговори слуга.

— О, како то, зар опет 25? упита Мојсило као слутећи нешто. Слуга му поче ређати шта је потрошио и сведе рачун:

— Равно 25 гроша!

— То није због плаћања, него како се то трефило увек 25!? поче Мојсило, док га из небуха прекиде један глас иза стола једног према њему:

— Ама јуче био прстен и испит Савци. — Мојсило се трже као да га нешто секну.

— Којој Савци? упита радознало један гост за истим столом.

— Савци Николиној... Кад то рече Мојсилу се окрете кафана унаоколо. — Испросила се, настави онај, за Момчила Перићева. У недељу сад биће свадба.

— Нек јој је срећно! рече трећи гост. Красан момак, а чуваран.

Пупавац само клону као убијен. Извади из џепа 25 гроша, па пружи келнеру, и не знајући шта ради.

— Платили сте мало час, одговори овај.

— Ех, ех! рече Мојсило расејано, 25 гроша би, је ли?

— Јест! одговори келнер.

Сиромах Мојсило диже се у своју собу. Замишљен бијаше окренуо у шупу, па дошав до врата трже се и обазре да га ко не види, на што се кафеџијина слушкиња гласно закикота. Он се врати па пође уз басамке. „Прстенована, свадба, 25 гроша, дарови!“ Све му се то збркало у глави и само бучи. Поче бројати ни за што ни кроз што басамке и наброја на велико своје изненађење и ту 25! Пође у собу и погледа нумеру, коју се до сад никад није сетио да погледа, кад и ту No. 25! Баш тај ће му број дохакати најпосле... Хоџа сиромах Пупавац по соби, а и сам не зна што хоџа и како хоџа... Дошло му тешко, Боже, тешко — као да је убијен. Упали свећу и извади кесу па преброји паре — само још 25 гроша!!... „Ружно, све се истроши. Хеј, Бранко, Бранко! Откуд сад баш да оде?!“ поче Мојсило гласно викати хоџајући по соби. „Да је барем он овде, па би се можда могло и покварити...“ И ту се сиромах Пупавац удуби у дубоке мисли... Између многих мисли паде му и то на ум, како је вечерас неколико пута прошао испред Савкине куће. „Аха! За то ли су онолике девојке биле код ње?!“ Дрекну и учини: „Хуј!“ После мало ћутања поче: „Чек, колико сам оно пута прошао?“ Устаде и хоџа по соби, подбочио се рукама, а оборио главу, па броји у памети... Наједанпут пљесну ру-

кама: „Их, опет 25! Неће бити?“ Броји опет. — „Јес ја 25 пута! О, то проклето 25 што ме се налепило... Није то добро...“ Ту Пупавац ућута и загледа мислећи нешто у један угао собни... Киша пљушги како Бог хоће, чује се где читави потоци теку улицом. „Хеј, хеј 25!“ поче опет Мојсило, па тек дрекну: „Е, баш неће бити 25!...“ Брзо изиђе и затвори врата за собом, па хајд онако у плитким ципелама, те по највећем пљуску поред Савкине куће. Окисао као миш, све се цеди вода с њега. Мрак — једва се види ићи. Кашто сене муња. Горе свеће у соби Савкиној. Виде се још оне њезине другарице где провирују на прозор. Мојсило погледа неће ли је видети, а у том се склизну у једну рупчагу пуну воде, те заплива до појаса. У тај мах сену муња и кроз онолику хуку од кише и воде чу се опет кикот код Савке. „Јуф! Ено оног лудака још ту! Ено ували се!...“ Пупавац с тешком муком изгамбуља из рупе. Остаде му једна ципела на дну углибљена. Онако мокар, босоног и мртав од тешког умора догамбуља којекако до свог стана. Уђе унутра и поче ходати полако по соби, нити је пристао да седне ни да легне. Вода се цеди с њега и начинише се читаве बारे по соби. У том ходању поче опет бројати у себи колико је пута прошао. Неколико пута пребројава, па тек дрекну: „Јаох мени, па тек је сад равно 25-ти пут!...“ И доиста мало пре све је грешио, те набројавао више један пут...

То је било за њ и сувише.

Прући се онако мокар на кревет, па се чисто обезнани... Неко жестоко тиштање у једно бедро пробуди га... Погледа на прозор, већ свануће... „Их шта ли ме то тишти? Мора да сам се убио негде синоћ.“ Оно тишти једнако. Помаче ногу, опази нешто тврдо под собом. Придиже се те свуче чакшире, које беху још прилично мокре. Кад има шта видети. Некакав грлан врањ упао му кроз пармачу у чакшире, па га то жуљи. Узе га и погледа колики је, кад и на њему од некуд пише: „25!“ Љутит и озлојеђен, избаци врањ кроз прозор напоље...

Диже се, па пошто је дуго и дуго мислио, ходао

по соби, лупао песницама главу, вајкао се... букну тек на један мах, па оде као бесан. Јурио је улицама не гледајући никог, па хајд право у кућу Николину. Никола седи за доручком са својом домаћицом и Савком, и још ту беше неко од млађих. Кад видеше Пупавца на један мах — онако непозната и необична — зачудише се. А Пупавац тек стаде дрекати:

— То је срамота!... Срам вас било! Зар сте ви трговац!

— Ко сте ви? скочи Никола у чуду са столице.

— Ја толико потрошио... дере се Пупавац још жешће... а ви ме за нос вучете...

Савка и мати јој ђипише поплашене са столнице.

— Вуците тога напоље!

— Мене напоље? Срам вас било... дрекну Пупавац већ очајнички... Ја толико потрошио!... То је моја девојка!...

— Напоље!... викну Никола и диже столицу.

— Те игле... те хаљине... све је то моје!... цичи Пупавац из петних жила. Савка удари у плач. Мати у дреку. Слуге се склепташе. Пупавац се дере што га грло доноси и грди најгрђе. Дотрчаше комшије, жене, шегрти, пандури... Начини се читав урнебес. Повукоше Пупавца пандури у полицију, он се отима, дречи... Згрца се ту цела чаршија. Пуче брука на све стране. Дотрча и сам начелник... И та гужва одваља се у начелство, а још се чује дрека Пупавчева: — Не ћеш... лолове! Моја девојка!... Не дам!...

VI

Сутрадан двадесет петог јула заводио је један практикант у начелству у протокол акт с оваквим натписом; „Да се унутра именовани због насртања на мирне грађане казни телесно са 25 удараца и протера“... Међутим је ишао пред пандурем покуњен кроз чаршију Мојсило Пупавац,

За њим пристала деца варошка, а граја се дигла: „Иха! 25! 25! Пупупу! 25! Иха, уха, Пупавац! Пупупу!...“ док се већ не изгуби ван вароши.

Ништа се више не чу за Мојсила Пупавца — а

дуго су о њему разговарали људи у доколици својој. Кад се вратио адвокат и њему испричаше, а он се баш ни мало не зачуди, него хоћаше пући од смеја... Што се толико смејао, Бог би га знао!

НОВИ МЕСИЈА

Тако је то, мој брајко!... Давно је казано: „Орала крава па укаљала ђе“, — ако почем знате шта је ђе... То је нешто разбијено па зија. А нека га, вала, нек зија кад нема друга посла. Шта је то опет нас стало?... Боље, да ја вама причам *Новог Месију*. Само молим вас, полако ћемо, да не чује онај израиљ у антерији што продаје слане бадеме, јер — ко зна, како би он био расположен према томе.

Дакле, да не чује израиљ — псс!... Мир свјем! *Нови Месија*, видите, то је — како да вам кажем?... То је, од прилике као и нови касапин, што коље где не треба. И тај нови касапин, то јест — тај нови месија био је некад у тесној свези и љубави с неким историком... Мало после казаћу вам и њега. А и то вам је опет један у свом роду нови касапин. Еле, док је нови месија био тако у љубави са тим историком, нађе негде некако чобанче.

— „Чији си ти, мали?“ Чобанче му каже. — „А како ти је име?“ Каже му дете и то. Онда ће месија развезати: „Видиш, мали, ти си Србин! Ти чуваш овде у својој земљи, у слободној природи у чистом зраку под ведрим небом твоје овце...“ Дете се забезекнуло од таког разговора, а он наставља живље: „Певаш за њима и свираш у твоју свиралицу; слушаш како лепо тице певају по шуми; пијеш чисту воду с извора, — а наша браћа толико векова стењу у оковима туђинским. Ти не разбираш како ми велику мисију имамо да извршимо...“ Дете се чисто боји, па се измиче помало натраг, месија наставља

још живље и јаче: „Наша је света задаћа, да сви слошки радимо, да се спремимо и умно и материјално, да будемо готови, кад се развије барјак и куцне час...“ Дете се сасвим поплашило и узврдало — гледа куда ће, а месија још ватреније и јаче наставља: „Наш је свети позив...“

— „Јо, немој болан чико...“ дрекну дете па престрављено беж те за један шумарак. Док тек испаде иза шумарка отац детињи с будаком па на месију: „А, стани де, швабо, карлицу ти швапску — што у дете дираш!“ Сад богме дође и месији ред, те и он беж да не понесе на леђима — не крст него позамашан будак!...

Еле, тако нови месија гдегод кога нађе и на путу и око пута, свакога учи, свакоме проповеда по нешто лепо... На једном месту беше зауставио једну бабу са бременим сувади на леђима, па јој говори, говори, а она слуша, слуша; кад се одмаче од ње, она се само прекрсти и рече: „Боже ме сачувај и анђели божји!...“

*

Једном и не проповедаше ништа, него само вири на један прозорчић из подрума, па није да виче него дречи што игда може: „На ноге, браћо јунаци! Удрите тиране! Та на оружје, подлаци, лопови, шпијуни једни! Потуците тиране!...“

Додија дрека. Улази један жандарм и вели му да ћути. Месија се искоси на њ:

— А што ће ти то „Ж“ на рамену?

— Видиш што ће ми, него де ти ћути.

— Јест да ћутим, а ти носиш „Ж“ на рамену; па још тако скупо „Ж“ од тенећке!... Боље би и човечније било, да си за те новце, што си их дао за то „Ж“, исушио ову бару горе, да се не коте толике жабе и комарци, те не даду уморним људма спавати, или да си регулисао канале и чесме...

— Море, немој ти вицати, ја ти кажем...

— Ај, браћо, не дајте... тирани! стаде га опет дрека. Јао! Ево их, хоће да ме испеку... На оружје! Не дајте људи!... Ево им на рамену „Ж“ од тенећке!...

Мало затим долази му један познаник и утишкава га:

— Немој ти будалити! Како да те убију! Иди слободно...

— Ама хоће, не знаш ти. Сад чим изађем на штек, одмах ће ме убити крвопије...

— Море иди, — како убити, шта је теби?

— Хоће, брате, хоће, хоће... Ето ја ти кажем хоће. Ено шта их је тамо — све поређани тирани. Ено видиш, имају на рамену „Ж“ од тенећке. Баш лепо хоће да ме убију.

— Неће, море — иди само...

— Јест неће, а шта ће им онај топ? Што су га наперили с бедема баш амо? Никад није био онако наперен.

— Е није него још! Сад ће те већ из топа гађати...

На то се месија само попречи на свог познаника, па цикну кроза зубе:

— Хм, подлац си и ти! Подлац подли, шпијун, ујворица великаша!... па оде.

*

Настала је дуга пауза. Месија само ради гимнастику, једе ровита јаја и пије млеко... Топ му није ни дошао, али све једно; он се сад спрема за нове подвиге. Кад леже увече повезује главу црном марамом да се не разилазе мисли; тако је научио из некакe руске књиге. Дакле била је метаморфоза.

Повезао се црном марамом, па метнуо прст на чело и мисли одакле ће да почне. Док ето ти му неког знанца на разговор. Уз реч знанац повуче фијоку из стола. Месија скочи као помаман:

— Не, не, не!...

— А што не? Ваљда немаш никаквих пашквила? рече знанац и повуче фијоку к себи.

— Не, море, што си луд? Хлади се.

— Е хлади се соба.

— Хлади се, хлади — дакако!... Ти онда не знаш физику. У соби је ваздух већ загрејан, таман

колико треба. Овај ваздух у фијоци остао је хладан, јер топлота није могла кроз дрво, као рђава топлоношу, ући у фиоку да га загреје... А ти, видиш, сад га пушташ напоље те ми расхлађујеш собу, да прозебем...

Знанац, не појимајући месију, окану се фијоке, па у чуду поче ходати по соби.

— Не, не, не!... Стаде дрека опет месије.

— А што не? Ваљда сад не расхлађујем собу?

— Расхлађујеш — јакако! Ето корачаш, па ногама истерујеш онај хладни вазух с патоса у овај топли, те ми се хлади соба...

Сад знанац види шта је, па хајд да се мало прошали. Отвори му и орман. Месија нададе у дреку:

— Уху! ху, ху!... напоље, молим те, напоље!... Иди, иди, иди.

Знанац оде и остави му још и врата широм отворена. Месија се умота добро, па позатвара све — и фиоку, и орман, и врата. Мисли сам: „Видиш, потплаћен да ме упропасти, подлац један!... Ето потплатили га да ме тако фино сатари...“ И тако мислећи све се више умотава, и почиње као да цвокоће од зиме.

Еле, месија отпочне опет свој рад.

Или ухвати какве шегрте ковачке, столарске или шустерске, па им вели:

— Ви веома зло живите. Видите како сте слабуњави! Чувајте се и пазите боље на ваше здравље. Изјутра око осам сахати доручкујте млека или ровитих јаја, па се прошетајте један сахат по чистом ваздуху и радите гимнастику. На подне ручајте по неки бифтек, а добро је попити и сатљик стара неготинска вина, затим се одморите два-три сахата. Око четири сахата прошетајте се, радите гимнастику, бацајте камена или трчите. Увече опет вечерајте млека и ровитих јаја — а добро је појести и по неку роткву са сланином, па се опет одморите и прошетајте... сахат-два. Затим читајте каку лепу књигу, на пример: „Покушаје“ или из „Путовања у накрст“

оно о „половим одношајима“. А после већ можете спавати.

Или ухвати каквога жандарма, калфицу трговачког, писарчића, богослова, пандура, практиканта итд., па их поштено избруси, што готованишу и што се уче лоповлуку, и препоручи им да читају „Путовање у накрст.“...

Или нађе каквог сељака па му вели, да његов поп или капетан једе само зној његов, а тиранише над њим и држи га у глупости, па га шаље да убије и попа и капетана и да чита „Путовање у накрст.“

*

Увече се месија повеже црном марамом, те купи мисли, по неку забележи у свој записник, па онда већ спава — задовољан са дневном привредом за човештво.

Тако бележећи свако вече по нешто — набележио је ово:

„Не треба читати никакву књигу, јер се човек тиме само заглупљује. Ваља само посматрати појаве у природи и тако се учити.“

„Она баба горе — то је Марија Магдалена, а она је „преко“ опет Саломчија... С правом уживају што имају...“

„Боже! Тебе или нема никако, или си велики нитков. Ако те нема, онда није чудо што се оволике неправде по земљи чине; а ако те има, ти си онда нитков, кад хладнокрвно гледаш оволика зла међу људма“...

„Ономад се нисам повезао, па ми се мисли расуше, а баш сам се канио да нешто веома паметно измислим... Сву ноћ сам их хватао по дувару, па — ништа!“

„Свет је овај сама лаж; људи су сви лопови и шпијуни... А томе су криви мантијаша!“...

„Баш ћу убити оног гогофила што ме приказа онако у његовој брошури“...

„Овца се ето ојагни; јагње одмах може да иде; познаје своју мајку, она њега... Баш кад човек види таке појаве, мора признати, да ту има нека виша сила“...

„Ајак! Не иде да га убијем. Ако ја убијем њега — убиће они мене, па штета по човечанство, јер још нисам извршио своју мисију... Нека баш стоји, нећу убити гогофила“...

„Ала ме ухватише угурсузи за реч, те немадох куд, него уступих „Матици“ толике паре... Сирота Саломија!“...

„Човек је све једно што и друга животиња... Све су животиње род и браћа међу собом. Ето на пример: ветар је мој брат. Све једно — и он дише као и ја, једе као и ја, свестан је, зна“...

„Кад би сви људи мислили овако као и ја — требало би га заиста убити, што ме изгрди онако.“

Једно вече беше мало снујден, узе записник те записа:

„Страшно је глуп и покварен овај свет... Нико неће да увиди већ једанпут да сам мученик за човештво. Нико неће да пође за мном... Ено, за оним Јеврејином ишли су њих дванаест, за мном — баш ни један!“...

Записа то, па тек јетко рече:

— Ето, ни словца о мени нико не написа! А толики мој рад, толике моје патње и пожртвовање!... Незахвалан свет. Сами подлаци и убици... Затим се још дуго, дуго једио, па леже да спава. Таман је свео очи, а почеше наваљивати његове велике мисли и учини му се, да је већ настало блажено доба. Он је свет прекројио и дотерао по свом калупу. Нестало муке и зноја; нестало зиме и блата; нема више ни плача ни стењања; нестало лопова, шпијуна, убилаца, мантијаша и крвопија. Нигде нема капитала осим у оне две бабе, — али нека, оне и треба да имају. Нигде нема палата и великих кућа озиданих муком и рукама сиромашким... та нико и не зида ништа! Свуд се испреплетале као мреже реке од млека, а чак и сами петлови почели носити јаја. Људи седе под смоквицом у хладу, церекају се и зевају, пију млеко и једу ровита јаја, раде само — гимнастику и шетају се, потпуно убеђени да их је он тако преобразио и усрећио. У том се и он на један мах

јавља пред њима, а они сви ничке попадале на земљу, посуше се прахом по глави и узвикнуше: „Слава теби, нови месијо, који си био мученик за нас и пролио толику крв твоју, докле нас овоме научи и збратајми! Нека ва већ векова траје наука твоја и име твоје!“ Обасуше га цвећем, метнуше му венац на главу, запалише брдо од тамњана и понеше га на рукама и полетише тако с њим на више у зрак као на крилима ветровим... Мисли посукташе као рој на поље, разлетеше се и зазујаше по соби... Месија скочи, ал' има шта видети!

У оној бризи заборавио се повезати црном марамом... „Неће добро бити!“ помисли у себи слутећи нешто. — И доиста после неког времена опет је ударио на чапур и опет је вирио мало кроз прозорчић...

Да ли ће опет почети свој рад — не умем вам казати. Само се и мени самом већ сажалило, што се не нађе никада нико да му напише живот његов. Да не би то остало као празна жеља нашег месије, а у исти мах и замашна празнина у развоју човечанском, сам се наканих те му написах дела и живот његов овако као што ћете сад чути. Слушајте!

„У вријеме оно далеко тамо на Западу, међу неким гушанима роди се дјетић. И искупише се бабице и рођаци и сродници до деветога кољена и надјенуше му име: *Полагушић*. И одмах га приведоше књижницима и фарисејима, те се учаше књизи и законима њиховијем. И кад ојача духом, узеше га гушани за батাকে и стрпаше тумбе у котарицу и завезаше озго тврдо да не испадне гдјегод у путу. Затијем напунише још једну котарицу шљива пребранијех, и натоварише на кљусе обје котарице и један избрани гушан поведе тај товар у земљу далеку, православну и најпространију под небом. И дошав избрани гушан у један град, велики и богат, отвори месију свога и шљиве своје; шљиве продаде по „он и двије“, а месију даде збору „благодворноме“, што се бејаше сабрао да племена сродна и народе братске преда у руке поглаварима својим.

И остаде месија под окриљем збора „благотворнога“ и учаше науку његову и законе његове. И бијаше ту људи различитијех племена и језика. И гле, међу њима бјеше један гог-магог, и име му бијаше Мишмило, и имађаше бабу заштитницу. И Мишмило бјеше вратар на вратима збора „благотворнога“, и разносаше посланице по заповјести господара својијех, и окреташе јеменије пред вратима њиховијем. — Месија позна у гоги брата вјерна и љубавна, и учини увјет с њиме, да раде једно, и говоре једно, и избеаве род свој. И тај увјет бјеше тијесан и јак, који сроди ова два мужа велика, те живљаху и мишљаху као браћа близнаци. И рекоше књијници из збора „благотворнога“: „Гле, нема под небом два боља брата и пријатеља, и не пазе се као месија и гога нико под сунцем!“

„Затијем „благотворни“ збор призва месију, изли му за врат рог с уљем и отпрати га дому његову рекав: „Вриједан си да будеш носилац мисли наше. Иди у народ свој! Иди и ради и послужи нам, добротворима твојијем!“ И оде месија међу гушане своје. Гушани га дочекаше на кљусадима својијем и он уђе у град јашећи на магарету, а допратише га грањем врбовијем и звонећи у клепетуше и чактаре, и учинише му пошту велику. Затијем га вргоше да им буде првосвећеник у храму њиховоме и учитељ дјечи њиховој, узвикујући: „Гле, дође нам спас, који ће нас избавити!“ И почеше му приносити жртве печенице од стада својега и жита својега и мрса својега и цјелога иметка својега. И гле, он прихваташе објеручке жртве њихове, гладећи се по просвећеничкој бради својој и изговарајући ријечи пуне задовољства и добре воље.

„У то вријеме збор „благотворни“ призва и гогу, изли и њему рог с уљем за врат, благослови га и посла дому његову рекав: „Иди, Мишмило, иди вјерна слуго и одацијо наша, и ради у корист добротвора твојијех!“ И оде Мишмило у земљу своју и узеше га у ред учитеља и књијника. И он поче учити дјецу науци својој: како је у почетку свијета

Бог само створио народ од племена његова, који бјеше лијеп и стасит исто као и он што је, и како је тај народ населио по цијелој земљи што је под сунцем.

„У том се месија замјери главарима од земље своје, те га посадише на магаре, везаше му ноге испод трбуха магарећега и отераше у сужањство далеко на Исток. И гушани горко заплакаше за месијом својим, изгребоше лице своје и завапише: „На магарету си дошао, на магарету одлазиш, избавитељу наш! На магарету био ва вјек вјека!“

„Али гле, последије неког времена утече мисија из тамнице невјерника и дође к пријатељу својему Мишмилу и поче му помагати и учити људе науци својој. И бијаше завидљив Мишмило и рече: „Гле га гдје дође да ми уграби славу моју! И шану на неко големо и страшно накострешено ухо, те изгнаше месију из земље и рекоше му: „Иди од нас, сатано!“ И пође месија по свијету по туђијем народима и језицима и преврнув мисли своје рече: „Гле, нађох барут! Нађох тајну и науку, коју ћу изнијети на видјело, којом ћу сабратити људе на земљи овој, те ће ми се славити име ва вјек вјекова!“

„У то вријеме Мишмило искупи гоге и магоге и начини се краљ њихов и написа књиге многе и погради мапе и искити их барјацима многијем. И рече, да нема од њега паметнијега под сунцем. И фарисеји се поклонилише мудрости и величини његовој и рекоше: „Ми имамо Исток, имамо Сион! Али се клањамо Мишмилу, краљу новоме и избраноме. Оди, оди, Мишмило, ево уготовимо за те Сион наш! Оди и напуни га мудрошћу твојом!... И он дође и натуче пун Сион до врха! Амин!“

ГЛАВА ШЕЋЕРА

I

Тек се сунце смирило, а Радан Радановић из Крнића измиче с празним колима из Ш. Почесто ошине волове — хита кући, далеко му је... Док ето ти трчи за њим један омален господин у шубари па виче: „Стани, брале! хеј, брале, стани!“ и маше на њ руком да стане. Окрене се Радан и устави волове. Приђе му господин омален, буљавих очију с постриженом брадом и кратким чибучићем у зубма, па га упита кривећи уста на једну страну:

— А шта ти је то, брале?

— Које?

— Ово овде, рече господин и пружи прст на велики сврдô јармењак, што беше заведен у јастук предњи.

— Па ето видиш шта је... сврдô, одговори Радан нерад да дивани кад му се хита.

— А Бога ти, брале, шта радиш су тим? упита господин.

— Вртим главчине, јармове, јастуке и још којешта, рече Радан мерећи господина од пете до перчина.

— Ваљда кад хоћете да растресате вуну, онда бушите тим јастуке па повадите? рече господин мислећи о јастуцима, што се под главу међу.

— Та није то, него ове јастуке, рече Радан и показа му руком предњи и стражњи јастук у кола.

— А је ли то старо, брале? упита господин.

Радан већ виде с ким има посла, па да би га се отресао рече:

— Од како је Бога и вола, од онда је и сврдб.
 — Зар тако старо? зачуди се господин.
 — Ја шта мислиш ти... потврди Радан, па викну на волове да иду, и сам пође.

— Стани, брале, молим те! остави га господин.

— Шта ћеш?

— Би ли ти то мени продао?

— Не могу ја — треба ми, како ћу продати!

— Али молим те, брале, продај ми!

— Не могу ја — треба мени сврдб.

— Добро ћу ти платити.

— Аја, не могу никако, рече Радан и пође.

— Ама молим те, брале, стани!

Радан опет стаде, па као затежући се рече:

— Та оно, ја ти могу баш и продати; само, бојим се да не буде за те скупо?

— А шта цените, брале? упита господин радостан што Радан пристаје да прода.

— Две рубље.

Извади господин одмах две рубље из шпага па Радану у руке, и прими сврдб. Завири у кола, па виде торбу са стварима, упита:

— А шта ти је, брале, ово?

— Ето торба! рече Радан чисто спрдајући се, јер већ беше видео да је господин мало ударен обојком.

— Знам, знам... Него шта си то накуповао?

— Опанака, соли и још што шта.

— Па ви то мећете у парчадима со у јело? упита господин разгледајући крушац соли: Је л' те?

— Туцнемо је мало па онда.

— А опанке кад идете у цркву?

— Ја, кад идемо у цркву.

— Други пут идете боси?

— Јес, други пут идемо боси. Одговараше Радан, тек онако — нек се говори којешта.

— А не бојите се змија, кад идете боси?

— Јок, не бојимо се!

Господин у том разви један замотач у торби, па рече као чудећи се:

— Гле, гле! Та то је глава шећера!

— Јес, глава шећера!

— То за кафу ваљда?

— Ја, за кафу.

— И градите слатко, штрудлу, локумиће, гурабије... је л' те?

— Јес, то ће капетан градити. У нас, хвала Богу, то не граде.

— А имате капетана?

— Имамо ја! одговори Радан већ излазећи из стрпљења.

— А има ли деце?

— Има двоје-троје...

— Па то сте њему купили главу шећера?

— Јес — њему.

— Е, е, вите, то је лепо — кад сељани воле тако своје старешине.

— Лепо је.

— А купили сте за ваше паре?

— Није. Он је дао.

— Да, да, за његове паре купили сте. Лепо, лепо...

— Вите, он ће то да гради деци локумиће.

— Хоће, хоће да гради, ја! рече Радан, па га онда упита: А Бога ти, не замери што ћу те запитати, шта си ти?

— Ја? Је л' те?

— Јес ти, шта си?

— Ја сам, знате, професор.

— Тако! Ти си професор што учиш оне старије ђаке?

— Да, да, одговори професор.

— Е да си поштен, брате! рече Радан, па га погледа тако сажаливо што је онаки; чисто си му по очима могао познати, где би му рекао: Боже, па и оно јадно учи некога!...

И ошинув волове пође и рече:

— У здрављу, господин провесоре!

— Сервус! рече професор.

— Да си користан да Бог да! удари Радан већ да се спрда.

— Слуга сам! рече опет професор, клањајући се и држећи сврдђ.

— Хајд тако право — на камен стао! рече Радан и зацелу се од смеја. Ошину волове и похита да барем стигне до механе у Дубрави, а већ даље лако му је. Кад се мало поодмори... стићи ће понајлак.

Било је већ близу по ноћи. У механи у Дубрави седи још неколико њих из оближњих села. Неко пије вина, неко ракије; неко погађа „попа“, а неко „у кајиш“. Док стадоше кола пред механом. Врата се отворише и уђе Радан.

— Добар вече вам, браћо! назва свима скупа.

— Бог ти помого, Радане! А одакле ти у ово доба? упита га један, што већ беше забђ прст у кајиш, и погледа Радана.

— Ниси погодио! викну онај што држи кајиш: Дај цванцик!

— Баш си баксуз, Радане! рече онај што беше забђ прст, тргнувши руку као опарен. Ето, чим те погледах изгубих цванцик!

— Е, хоћеш ти кајиша!... Шта ћу ти ја! рече Радан.

— Како си, Радане?... Поп! поп! поп!... Одакле ти?... Поп! поп! поп!... У ово доба?... Где је поп? пита готово певајући један, а држи у десној руци две и у левој једну карту, хитро их премеме, већ што треба у тој игри виче, и пита узгред Радана.

— Ја вала сад из вароши, одговори Радан.

— Ово је поп! викну један од погађача и лупи по једној карти.

— Сутра! узвикну онај што разбацује, изврте карту, кад оно дама.

— Их, ороспију му очину! викну погађач. Баш си баксуз Радане!

— Баксузи сте чини ми се ви сви... одговори Радан. Деде баталите ту спрдњу, да седнемо као људи.

— Бога ми, право велиш, рекоше они што су изгубили, па се дигоше и седоше за један подугачак сто. Поустајаше сви, махнуше се игре, и сви заседоше

заједно с Раданом. Наручи Радан себи вина и остали шта је који хтео...

— А шта си то ћарио у чаршији? упита онај што је на кајишу изгубио.

— Продао сам мало жита и вуне... Иде Ђурђевдан, па ти богме имам муке. Ваља ми дати порезу, а мораћу платити и оном поганцу интерес, да ће ми очи искочити.

— Је ли то Узловићу? упита онај што је бацао попа.

— А њему скоту — ја!

— Е како те Узловић закачио у своје канџе, не ишчупа га се ти шале!

— Вере ти, Радане, упита један од њих: право ми кажи, колико си узајмио од њега?

— И не питај, брате, колико сам. Да Бог сачува сваког таке позајмице!... Знаш кад се оно ономлани оделих од брата. Остадох једин, са женом и децом... Куд ћу и шта ћу? Не знаш шта ћеш пре: ја ли вратити стоку, ја ли притврдити ограду, ја ли оплести, ја ли окопати... Овамо опет седиш у кошари. Удари зло време, немаш се где склонити. Кућу да градиш немаш откуд, а мораш. Већ и ружно је — свет се спрда: Ено га каки је радин! Седи толико земана у кошари!... Ниси никуд ћристао...

— Богме никуд! рекоше неки.

— Шта ћеш, куд ћеш?... Дај да се задужи, да се начини макар мало крџа над главом. Кад, ал' хоћеш... Не мош ишчупати паре, да кречиш! Дају ти, али по дупло. Најпосле зажмурим, па хајд оном нашем чивутину, Узловићу поганом. „Дај за Бога и по Богу!“... Види, где ти је преша, па шиша како он хоће. И тако на једвите јаде ишчупам 50 дуката те начиним ону кућицу... А Бога ми, да ми није оне деце, сутра бих угарак у њу!

— И даде ти 50 дуката? упита онај што је погађао у кајиш.

— Даде, не дао му Бог весела дана!

— А привали добар интерес, привали — је ли? упита онај што је бацао попа.

— О, мој брате, да је само интерес било би цвеће и ковиље; али уписа у облигацију 80 дуката па још интерес на све... Прође година, ваља исплатити, а нема се откуд. Молих га, кумих, да ме почека још који месец дана, док продам ракију и неко свињче, па да скрпим и да му исплатим. Аја! Неће ни главе да окрене, него вели: „Паре на плац, јали ћу те суду!“ О невоље и муке моје! Потеци на све стране. Не мош из земље ископати. Молих га опет, молих већ као самог Господа Бога — Боже опрости! — На послетку вели: „Хајде да променимо облигацију.“ Нарачуни тамо — не знам дангубу, те интерес, те писање, изиђе равних 100 дуката. „Сад, вели, да променимо, али да начинимо на 150 дуката.“ Окрени, обрни, — немаш куд! Дам му облигацију...

— Их, Радане, за Бога! Зар баш даде?! узвикну један између њих упрепашћено.

— А ја шта ћу, мој брате!... Да ми дође добош пред кућу, куда ћу онда?... Сад, вере ми, ни сам не знам шта ћу... Идем често као лул. Штогод урадиш, подај њему. Ни одашта ти вајде није... Ради, скапавај, гладуј па подај другоме нека ти изеде, а ти опет живи као скот!...

— А зар је он мало њих упропастио, мој Радане! рече један. Да Бог да, да и ти читав останеш.

— Мучно, Бога ми!... Ко се данас задужи — нема му бела дана више! додаде други.

— Ама ко ли први измисли тај несретни интерес, да ми је знати? упита онај што је погађао у кајиш.

— Бог зна ко је!... поче онај што је изгубио на попу: Ја сам слушао од старих људи, кад интересчији оде душа на онај свет, растопе сребра па га залију; а тело му никад не може иструнути у земљи, него поцрни и скамени се, па тако остане век и амин — као црн огорео пањ.

— Ко узимље интерес и ко криво мери, — рећи ће на то онај што је погађао у кајиш; — и он се тако уабоноси у земљи. Не да му онај грех ни да иструне као остали људи...

— Јес, јес, — и ко мери криво и њега стигне

проклетиња, прихватиће онај што је увијао кајиш. Знаш кад оно — има ваљада већ десет година — беше некако око Илијна дне она велика хала и ветрина, тамо по Међеднику. Казују, да је онда ветар извалио један грм крај пута — било му је ваљада више од 300 година. Лепо га, кажу, понесе у облак као перце, а у жиљу му заплетен човек, црн као угарак, а закачене му на уста, па кроз образ и леви и десни, две куке кантарске, и око врата му уплетен кантар читав онако са синциром и јајетом... То је, кажу, био некакав што је криво мерио, па га Бог тако наказио...

— Ала је то била хала и ветар, мој брате! зачуди се онај, што је растурао попа.

— Ја шта мислиш, рећи ће Радан. Ено, преклане кака сила беше духнула и овуда. Хоћаше све град потући у корен... Срећом обиђе на планину, те не учини много квара.

— Одбише ветрењаци! додаде један. Баш онде на врх Превоја потукоше се... Ломи се, ломи, ломи... рекао бих, све ће у содом! Док се отиште она сила планином. Ишли су сутрадан људи те гледали... Све грмље поизваљивано...

— Ојађено се бију те хале пред тучом... Да Бог сачува!

— Јеси слушао нашег Станка? Ето он је ветрењак... Кад се, вели, побију докопају грм за врх па га ишчупају као струк лука и туку се... Ја сам баш гледао, кад се купао летос у реци — сав модар као чивит. Испребијали га, вели, ветрењаци; али им баш и није дао да учине штете...

— И сваке се године бију на Превоју... не може се обићи друкчије, рећи ће Радан.

— Вала и јес ружно место. У сред подне сумња те онуде проћи, а камо ли ноћу, потврди онај што је окретао попа.

— Свуда је вала незгодно, почеће Радан, а на оном броду код воденице и горе мало поред вира Петрова — не знаш које је горе...

— Јес ја — баш је страшно код Петрова вира,

рећи ће на то онај што је погађао у кајиш. Ја се и сад чудим, како имаде куражи Петар, да у сред глувог доба онде зарони!...

— А зар је заронио? упита један.

— Ја шта ти мислиш, мој брате! Дуго се, вели, у рибу ноћу, па хајд виру. Лепо, тишина, а вода мирна; месечина — није баш највидније, али се тек види. Дође, баци једном пређу, ухвати нешто рибе; баци опет — ухвати; кад баци трећи пут закачи се пређа. Повуци тамо, повуци амо, не мош маћи... Дај да се зарони. Свуче ти се он лепо, засуче нога-вице, па зарони у вир...

— Зар глуво доба, па зарони у воду? упиташе сви чудећи се толикој смелости.

— Ја како, мој брате!... Зарони ти он лепо. Кад доле, а пређа се натакла на неку грдну пањину; једва је распетља, повуче и пође на више... али хоћеш! Нешто ти њега стегло за обе ноге па тегли на ниже, као олово... Бе деде, бе деде, отимљи се он; аја, хоће лепо да одвуче на дно!... Он ти онда држ рукама за жиље, те једва изгамбуља на обалу. Кад има шта видети!... На ногама му жуте букагије, као восак!...

— Аох! повикаше сви, а очима узверише од страха.

— Погледа... баш букагије!... Шта ће сад? Скинути не може. Хајде, вели, да се полако гамиже, па што Бог да!... Узме пређу и оно мало рибе, па хајд насипом. Иде тако полако, иде... Док се обре пред њим црн поп! Асли црн као угљен; а лице и све му зарасло у саму браду. „Дај ми те букагије, да ти скинем!“

— Баш лепо заиска? упиташе неки од њих.

— Заиста, ја како! прича он даље. „Дај ми, вели, те букагије!“ — „Не дам“, вели Петар. „Море дај, немој се мучити... скинућу ти их!“ „Јок не дам!“ рече Петар и пође. Попа нестале. Нити се знаде, куд оде, ни шта би од њега. Ама да рекнеш да је што шушноло... ништа! Иде он опет најлак насипом, иде... Док ти њему спаде с леве ноге једна пранга. Он је

узе у руку, па пође мало брже. Кад на читав пушкомет зацрни се нешто малено као клупко... Учини се Петру, да из воде излеће и паде на насип. Затрча се право њему, а све веће расте, расте, расте... и окреће се исто као радиш; дојури већ до њега, кад — ал' опет онај црни поп па иште букагије. Петар не да никако... Облета поп и иска, па га опет нестале... Спаде Петру и друга пранга. Он узе букагије у руку па носи, а опучи сад брже... Иде тако иде, док ти њега нека рука дохвати остраг за раме. Окрете се Петар, кад — али опет онај поп. „Дај ми, море, те букагије!“ — Не да он никако. Салета тако, салета... Док запева петао негде у селу... Нестале попа.

— Носи ли он букагије? упита онај што је растурао карте.

— Не пушта он њих шале... Донесе их тако кући. Наложу, вели, ватру, као да ће вола пећи. Кад се добро разгори, он разгрте жар, па букагије у сред ватре!... Ништа ти Бог не даде, него стаде писка, цика, пуцњава, као да кокице кокаш... А он удри загрћи оним жаром; а оно пишти, пуца, истура жишке чак у пајанте... А он једнако загрћи, док се не утаја. Још натрпа озго дрва, да добро сагори. Кад после разгрте супрет — а оно црне као угљен!...

— Виш, огорела она нечастива сила! рећи ће Радан.

— Па куд их део, Бога ти? упиташе остали.

— Бацио их на таван и ту су му стајале, Бог зна докле... Ишли су људи, као на чудо те гледали... После, вели, нестале их. Или их неко украде, или их онако нестале — ни сам није знао...

— А јеси ли их ти видео? упита Радан.

— Нисам ја, али су ми казивали баш људи који су гледали...

Еле, тако се уз пиће, осуше приче све страшније и страшније. Било је већ право глуво доба, кад се Радан кренуо из механе. Они још осташе. Мало се угрејао пићем, а мало се богме и узјазбио од оних прича, па му све пири некаки врућ ветар око ушију.

Сад ће већ на брод под воденицом. Таман да нагази, кад стаде плакати неко дете у страни више пута. „Откуд сад дете овде?“ помисли Радан, а обузе га сумња. Дете плаче једнако. Погледа опет, а оно се спушта њему: малено детенце, као ћупић... црни се; у мраку не може ни да га види добро. „А што плачеш, мали?“ упита га Радан. „Изгубио сам козе, па не смем кући.“ — „А чији си ти?“ Оно плаче, не хтеде казати. — „Оди на кола“, рече му Радан. Оно одмах јечући скочи на кола. Радан седи на предњем јастуку и натера волове на воду. Кад бише на сред воде, док дете поче да се церека; не смеје се као остала деца, него некако сасвим извращено: „Наша глава! ха, ха! Наша глава! ха, ха, ха!“ Осврте се Радан, а оно извадило из торбе главу шећера, па одломило озго један крајак и загриза. „Не дирај тај шећер!“ издера се он на њ, а помисли у себи: „Ово нису чиста посла!“ Оно се трже и стрпа главу шећера у торбу. Он се опет окрете напред и ошину волове... Док ти се навали њему нешто на леђа, па све теже, теже... хоће да га завали натраг. Маши се руком на раме, кад али — шапа! На друго, и ту — шапа! Једва се мало осврте, нема детета да седи у колима. Волови запели па сипљу, као да је камење натоварено; њему опет све теже и теже... Већ опажа како му нокти од оних шапа проболи гуњац, па већ дохитају и кожу. Мрдне мало да стресе, аја — још горе притеже! Волови запели једва помичу кола. Да му је барем на обалу изићи. Ошину их што игда може — те једва извукоше кола на обалу... Сиђе Радан полако с кола, да бар воловима олакша. Кад, али — хоће оно да га обори. Омане да стресе — не можеш маћи. Притеже, кости му пуцају. Попне се на кола, не могу волови готово да макну. Пуца онај јастук под њим, као да је натоварен воденички камен. Дође већ да се свисне од терета. Свога га мртви зној проби... Читав сахат бочио се тако с том нечастивом силом. Док се чуше срећом и петли... Одскочи му дете с леђа, па наже уза страну. Обазре

се и рече: „Моли се Богу, Радане, што петао запева, а ти би заиста упамтио мене. Него свеједно, ту је глава шећера!“... И нестале га. Радан се прекрсти, извади пешкир из недара и убриса се од зноја, па потера волове. Петли учесташе. У саму зору стигао је кући.

II

Бога ми, ја не знам шта су ти јадни капетани толико натрунили тим људма, што пишу у новине и књиге!... Ама нека ко год замочи перо, одмах ти ту потегне капетана: те не знам — у црвеним јеменијама с репићима; те — тур му до земље; те прекрстио ноге на синцадету па пуши из чибука; те — узима ми то; а већ нос, главу, врат, трбух и ноге немој ни спомињати! То начине да те Бог сачува и заклони... Начине од здрава и читава човека на-караду! Да га у сну усниш, би се уплашио, а камо ли да имаш с њим кака посла. Оно до душе, ни ја их толико баш не браним; има их и накарада. Свет је овај и онако пун јада и накарада. Али што баш све накараде писати те, ни зашто ни крозшто, плашити поштене људе? Што се не би написао какав леп капетан?! Ето, на пример, знам ја једног веома финог и лепог капетана... неког Максима Сармашевића.

Биће две године како је добио чин капетански. Ја мислим да сте га виђали, ако сте били који пут о Васкрсу или о Госпођину дне на сабору код н-ске цркве. Среска је кућа близу; нема ни сахат хода одатле. Дакле, кад је год сабор код н-ске цркве дођу и господа из Владимираца на сабор. Капетана ћете лако познати. На њему је најновија униформа од све униформисане владимирачке госпде. За њим на три корака увек иде један дугачак пандур с пиштољима и јатаганима за појасом, а о појасу му виси читав вашар од тоболаца, таласака, чакмака и осталих пандурских дрангулија. Тог пандура веома воле капетан; довео га чак из другог среза кад се преместио. — Осим униформе и пандура,

познаћете капетана по лепом стасу и облику његовом. Није вајде — баш кад га човек погледа, мора признати да га је сама природа створила да буде капетан. Па још оно његово званично понашање! Ево, смео бих се с вама опкладити у што год хоћете, да нисте до сад нашли таког капетана, да му се и у говору, и у смеху, и у погледу, и у сваком ма и најмањем покрету огледа строга званичност, као што је то у Максима Сармашевића, нашег лепог капетана. — Ето, на пример, какав беше капетан Јаков Јаковљевић, што је био над овом капетанијом пре Максима. Никад не дође у канцеларију изјутра пре, док не попије у механи пет шест полића препеченице; па онда заводни очима, а све пљуцка, штуца, искрмачи сваки акт који му до руке дође, а канцеларија му заудара као ракијска мешина. А овај капетан јок! Он дође изјутра трезан, чист, лепо очешљан, умивен; седне за свој сто, па заиште од пандура свог чашу хладне воде и парченце шећера, што му се одмах донесе на чистом служавнику. Он онда пијне мало, па чисти нокте, па опет пијне, па опет чисти нокте — док попије воду и очисти нокте лепо. Затим му се донесе кафа. Он запали цигару, пуши мало и шета се по канцеларији, па сркне кафе, па опет пуши и шета се, па опет пије кафе. Затим примети пандуру, ако је нашао што необрисано и ненаређано, узме акта и већ почне свој рад... Ето, на пример, какав беше онај Сима Симеуновић пред Јаковом. Канцеларија му увек загојаћена, непроветрена, заудара на она акта; осим што се у лето изувао у канцеларији и држао на полици међу актима увек боцу сурутке, што је „пио од груди...“ Еле, просто си једва чекао да час пре изиђеш на чист ваздух. А овај капетан јок! У њега су после подне, особито лети, прозори отворени, на столу мора бити цвећа; зими кади се измирном или шећером... милина ти ући. Чисто би се сваки дан судио, само да улазиш у тако чисту, тако проветрену и намирисану канцеларију и код тако лепог капетана!...

Па и капетаница и деца Максимова — све ти је

то некако уљудно и у свом реду. Па и деца му се владају некако господски — истина су мало несташна. Један му је син већ поодавно у Београду; учи гимназију.

Еле, као што видите, ретко где има тако лепо и угодно капетанско племе... И тај лепо капетан опремио се једно јутро да иде по срезу.

— Јеси ли спремио, Ђуко? упита свог нандура, свог љубимца.

— Јесам, господине! одговори пандур смахнув левом руком фес с кићанком до рамена за врат.

— И ти ћеш са мном... Реци нек окрену кола. Кола се окренуше и капетан уседе, па махну руком на Ђуку:

— Хајд, пењи се! Ђуко се посади у кола према капетану.

— Е сад ћемо, Ђуко, право у Вучевицу, рећи ће капетан кад већ кола измакоше из авлије и појурише друмом. Најближе је и најзгодније да се доручкује штогод... Ти већ знаш... Ја збиља, да ли си ти понео и *оно*? упита капетан Ђуку мало по тише да не чује кочијаш.

— Је ли главу?... упита опет тако исто Ђуко. Капетан климну главом да јесте.

— Понео сам... Ех, господине, зар ја то да заборавим!

— Само штета што ти је лола окрњи...

— Баш ништа, господине. Онако велика глава... Нисам је веће видео... Па ми ту соли памет, да га нешто плашило и откинуло парче... Као да ја не знам да је он то пијан одломио... Нагрдио онаку главу!

— Не мари ништа... Моћи ће проћи. Шта велиш, Ђуко?

— О те још како, господине! Ова луда светина... шта ти зна? Права марва!

— Само Ђуко, паметно!... Нећу ником да си словца проглавио. Ја нећу да ми се рекне, да узимам мит... Видиш и сам, ако им узмеш јабуку из руке, дигну на те вику као на белу врону... Овако

ћу ја њих друкчије мало да шишам!... Само ти буди паметан. А већ *трећа пара* твоја и божија!

— Хвала, господине! захвали Ђуко придигнув се мало и маши се за капу. А већ за то не бери бригу. Умећу ја њима подићи како ваља... Ти само гледај сехира, док дођемо у Вучевицу. Ту ћемо учинити севте, па елбет буду батли Вучевчани...

И тако наш лепо капетан пусти се у дуг разговор са својим верним Ђуком. Ту се развише големи планови;—измерише се све прилике и средства; израчуна се капитал; позидаше се куће, — једанпут рећи: поче се од малене тачке, од главе шећера што беше у торби Ђукиној, па се разви до најширих граница. У том разговору и планирању стигоше већ и у Вучевицу.

Капетан је одсео код кмета сеоског Степана Стенчића.

Одавно није било такве журбе око дочека, као тај дан у Вучевици. Кмет Степан, његови општинари и млађи трче на све стране и наређују, да се што боље спреми част.... Ту се кољу пилићи, прасци, јањци; ту се граде гибанице, уштипци и цицваре; ту се тражи млад кајмак, сир и млеко; ту се износи ракија препеченица од неколико година. Капетан сео у хладу на прострте шаренице; око њега се искупили постарији и одабранији људи, па се разговарају.

— Како је ове године летина? пита капетан једног од њих.

— Та свакојако, господине! Нема оних старих година.

— Нема ја — нестало је оног берићета. Памтим ја, док сам био практикант, па са 60 талира живио сам боље него данас, као капетан.

— Јес, богме, господине! потврђују остали.

— Нема ти данас ни берићета — ништа! Изопачио се и овај свет. Нико ти ту не поштује старијега, ни чиновника, ни попа, никога... Нити се ко ту Богу моли, нити иде у цркву...

— Јес, богме, господине, право кажеш! гракну они око њега.

— Ено, знам ја пре... Дође ти на сабор код цркве сваког празника туцта света. Лепо се помоле Богу, па онда заседну за совру, призову богме и своје старешине, па се ту гости и весели до неко доба ноћи.

— Јес, богме, господине! опет гракну Вучевчани.

— Био сам баш млађи писар код покојног Вула Ивића капетана. Кад се вратимо тако са сабора — носе два пандура пуне вреће дарова. Ту су ти чарапе, пешкири, јабуке, тканице, па богме и по неко руно и ћилим или јагње... А сад нико ни да се пошали. Нема, нема браћо, ништа; прошле су оне старе године кад је било берићета...

— Право велиш, господине, Бога ми! рећи ће један од сељака. Овај се данашњи појас некако обезочио и баталио — да Бог сачува!... Шта се чини, чудо те и ово мало Бог још даје.

— А баталио се, брате, да како! наставља капетан. Ено, пре неких година, знам — прође старешина. Ако га сретне почем сељак, макар и не био из његовог подручја, он ће му на читав пушқомет стати и скинути капу; чак сјаше с коња, па му ода чест. А данас јок! Прође мимо те, готово да се раменом очеше, па баш ни у уво!...Зовем га, брате, ето послом званичним у канцеларију — неће да дође; по десет пута шаљем пандура, док га једва дотерам... Ето каки је данашњи свет! Ето каки је данашњи нараштај! И ми се нечему надамо?! Мрка капа, зла прилика!... Сутра да се нешто отме Босна јали Херцеговина — ко би управљао оним народом, него опет ми чиновници и старешине. А како ћеш му врага управљати, кад те се не боји!... И ти опет правници и лицејисте, што уче тамо по Београду, мисле тако је то; мисле овамо печене шеве падају с неба. Деру се једнако „републику“, те „комуну“, те „социјалну демократију“, те не знам шта још. А не знају они јадни, шта би било од нас! Ето, дошао би лепо Немац или Инглеz те нас све овако купио и одвео на море, да лађе вучемо... Хоће републику, комуноу?! Виргас њима треба — виргас!

И тако док се част спреми, наш се лепо капетан сит наразговара од прилике оваких разговора. Упути скромне Вучевчане, да поштују своје старешине, да их слушају и буду им на руци у сваком послу њиховом. Даље опомену их, да се добро чувају „републиканаца“ и уопште бургијаша, немирних и подозривих људи, и чим кога опазе да им је дужност одмах га јавити свом старешини, а он ће већ даље чинити што треба. Еле, насетова их много и много. А и ваљало једа их насетује. Сад је тек први пут изишао у Вучевицу, од како га поставише да је капетан над тим срезом. Он је често походио села, али се увек дешавало да Вучевицу обиђе; — није му било то згодно да сврати у њу.

Затим је настала добра част. Јело се и пило скоро до заранака. Вино вучевичко добро, па се мало капетан и загрејао и тек сад раздрешио неисцрпљиву торбу званичнога разговора; торбу, из које су cadre извирати све могуће поуке у свима гранама живота сељачкога... Частило се дуго и за много.

Дође време да се полази. Капетан то наговести мало кмету, а међутим завара очи свима те намигну на свог верног Ђуку. Ђуко је врло добро разумео тај намиг господина свога. Као чинећи се свему невешт, иступи мало на страну, па зађе за вајат. За њим присташе и два општинара.

— Ама ти ништа, Ђуко, не руча — вере ми, рећи ће један од њих.

— Ја богме, не може боље бити... Алал вам вера и вашем дочеку! Ви осветласте образ данас, бели! узе их хвалити Ђуко и потапка обојицу по рамену.

— Само не знамо, како капетан. Да ли је њему било по вољи? рећи ће на то онај други.

— Како — није! поче даље Ђуко хвалити. Знама да није ни у једној капетанији ни један капетан тако дочекан, као што сте ви дочекали вашег капетана. Ено, познајем га по разговору, како је весео и добре воље. Никад га нисам видео тако добровољна!... По другим селима, наљуте га, наједи се, па је по ваздан

туробан. А сад, видите ли само, како је разговоран и како се смеје... Сад као први пут код вас... Је ли, до сад није долазио, а? упита их Ђуко, вребајући згону да оствари свој план.

— Није до данас. Ово је тек први пут. Други су долазили чешће, одговори један.

— Баш би ваљало, рећи ће на то други, да му спремимо једно јагњенце, а? Шта ти ко велиш, Ђуко?

— Не шалте се главом! искоси се Ђуко чисто љутито. Јок! То нипошто да нисте радили! Одмах ћете му укварити ову добру вољу...

— Та оно ми ко хтедосмо, поче један од њих снебивајући се, да га не испратимо онако празне руке...

— А знате ли ви, поче пандур веома поверљиво и чисто шапћући да их уверава, да то изгледа као неки мит?... Ви може бити то и не помишљате, ама опет некако излази налик. И што је још најглавније — знате ли ви, да овај капетан неће ни да чује за мит... Ништа га тако не ражљути, као кад му поднесе човек нешто што би се могло рећи да је мит. Ето, вере ми, тако се ражљути да по два дана ништа не окуси од тешка дерта. Ја знам, да ви немате низашто да га подмићујете... Него хоћете онако руке ради да дате свом старешини, што вам је први пут дошао у село... Ама он ће сам мислити да га митите, па не ваља.

— Јок! не дај, Боже, да га митимо, поче уверавати Ђуку један од њих, него ко велимо где нам је први пут дошао — не ће ваљати, да оде онако без ишта.

— Ја, ја, поче опет Ђуко да наврати воду на своју воденицу. Оно истина тако је, али шта ћемо — кад то некако неће бити у реду? И пошто се мало промисли додаде: Тек опет ви можете, да не изгледа ни као мит, нити да опет оде онако празне руке.

— Па дела, Ђуко, вере ти, како би се то могло? упиташе га прибавши се уза њ да боље чују.

— Спремите ви њему нешто, нек понесе деци... учи их Ђуко чисто шапћући. То ће бити најбоље!

— Јес, Бога ми, право велиш! Него као шта би?

— Хм, хм, шта би? промишља божем Ђуко.

Хе, шта би — то је мука сад! Да је нешто за децу онако лепо...

— Да спремимо једно прасенце мало...

— А јок! то неће бити у реду... А и да је — он прасаца сад има. Ту баш пре неки дан опрасила му се крмача.

— А би ли ваљало једно јаренце? Деца воле јариће...

— Та оно воле, него опет, опет — и то некако није лепо... Боље би било, да им се купи што лепо... Али виш ви овде немате близу дућана. Хеј, хеј, баш незгодно! А могли би сте им купити по лимун, или по малко шећера лепа...

— Их, болан, да сам знао, вајкаше се један, могао сам купити ономадне кад оно силазах у варош!

— А! знате шта?! узвикну Ђуко као досетивши се. Кад рече у варош — и ја сам баш јутрос из вароши, па уз пут сустигох капетана, те пођох амо с њим. Ја сам купио за моју чељад нешто шећера — могу вам дати, кад баш хоћете... Макар ја опет ишао кастиле за то у варош.

— А да ли ће ваљати?

— Како не би ваљало? Ја што купим — пред начелника да изнесем, не бих се застидио. Онолику главу шећера не можете наћи лако ни у Београду...

— Е баш, Ђуко, хвала ти!... Хајде да зовнемо и ону двојицу општинара.

— И кмета зовните, рече Ђуко, да му што не буде криво, где га не питате.

— Јес, јес и кмета да зовнемо, и сложише се њих два и одоше да их зовну, а Ђуко оста осмејкујући се задовољан што му тако славно иде посао за руком. Извири мало иза вајата и погледа капетана, па намигне — као вели: „Гости се ти, господине, још мало! Твој верни Ђуко зна шта ради. Не бери ти бриге!...“

У том сва четири општинара и кмет те за вајат Ђуки.

— Е па дајде, Ђуко, рећи ће један од оних што су мало час с њим већ уредили посла. Ђуко приђе

колима и извуче торбу, па као заклањајући је за се, да не угледа капетан, донесе је међу њих. Али оштар поглед капетанов добро је пратио Ђуку шта ради, и да се откуд ту десио какав још оштрији поглед од погледа капетанова, могао би лепо опазити, како се капетан задовољно осмехну, кад виде где Ђуко узе торбу из кола. — Ђуко саопшти целу ствар и оној двојници општинара и кмету сасвим потанко и разговетно, да они нису ништа друго у тај мах зажелели, него „само да не буде одвећ скупо.“

— Како би ја вама прескупио! одговараше Ђуко на ту жељу њихову. Та сатрео би ме хлеб и со ваша. Јок, Бога ми — равна три талира дао сам за њу.

— Е баш скупо си платио, брат Ђуко! примети кмет. Скупо, није вајде!

— Јес истина поскупо, ама је и ваљано! Погледајте ви, колика је то глава шећера!

— Дајде, Ђуко, да видим! заиска кмет; узе и преврте тамо амо, па рече: Није вајде, добра глава — само штета што је окрњена...

— Ништа то не мари. А Бога ми, дао сам равна три талира. Није право да штетујем...

— Напослетку и вреди... рече један од општинара. Само да није окрњена.

— Баш Ђуко, доста ти је дукат, рећи ће кмет. — Немој ни ти сад затезати... А заиста да није тако оштећена, дали бисмо ти три талира...

— Хајде, Ђуко, да се иде, Ђуко! викну капетан и неки потрчаше вајату да га зовну.

— Ето ме, господине, ето сад! одазва се Ђуко, па навали на општинаре. Е нека је за дукат... Људи смо наши, а три цванцика није Бог зна шта... Дајте паре, ето зове ме капетан; похитајте и ви. Сад је баш и у реду, као на поласку да му дате...

Кмет извади из кесе дукат у злату и даде Ђуку:

— На, брат Ђуко, и алали!

— Нек ти је алал, брате! рече Ђуко предајући главу кмету. Затим приђе капетану и упита: Хоћемо ли, господине?

— Спреси и окрени кола! рече капетан и Ђуко оде да барата нешто с кочијашем око кола.

Док се још капетан заговарао с људма, дотле кола већ беху сасвим спремна. Кочијаш држи у руци вођице и чека да пође. Ђуко спреман чека код кола.

Устаде и капетан, захвали им на дочеку, изговори неколико веома поучних речи, па пође. Док му приђе кмет и за њим два општинара с главом шећера.

— Господине, почеће кмет, није баш у реду да одеш од нас тако празне руке... па му пружи главу шећера. Капетан као чинећи се, да му то није по вољи, уозбиљи се и упита:

— А шта вам је то?

— Та ето мало шећера — велимо да понесеш твојој дечици, нек су ти жива и здрава!... вели кмет.

— Та није то требало... Баш није требало, вајка се токорсе капетан. Ја ни од кога не узимам ништа... Него већ...

— Понеси, понеси деци, господине! гракнуше остали. Деца су, нек им засладе каву...

— Па оно могу деци понети, али баш нисте требали то чинити; право да вам кажем није ми по вољи. И не бих узео, да нисте ви. Али сад што му драго... изговара се капетан, а Ђуку се само смеши брк.

— А немој што замерити, господине, вели кмет. Ми смо људи прости... Није да рекнеш какав мит — Боже сачувај!...

— Нити бих вам узео ја мит, прекиде га капетан. Да ми дате пун овај вајат дуката — не бих вам ни погледао, само ако је мит... Овако за љубав и добро познанство могу понети деци то мало шећера... Ту се окрете Ђуку и рече: Деде, Ђуко, метни и ову главу у кола!... Ђуко одмах узе и већ остави је, где је и стајала....

Опрости се капетан са свима, седе у кола и оде, а Вучевчани осташе врло задовољни што умедоше тако лепо дочекати свога старешину.

Одатле се крену капетан обилазити остала села. У Кујавици је извидео спор око потеса, где обе пар-

ничне стране купише од Ђука наизменце главу шећера, коју је он „за своју кућу набавио кад је јутрос из вароши пошао“, и дадоше капетану тек руке ради да понесе деци. У Звезду је капетан извидио опет спор око неке сеоске воденице, поучио људе да слушају власт и да јој буду на руци; и ту су парничне стране дале капетану главу шећера да понесе деци тек руке ради. У Крњићу је опет извиђао неки спор око потеса и узгред добро саслушао попа Перу Поповића, који му се пожали на учитеља Сретена Павловића, да је немиран, да псује закон, веру, да развраћа децу, даје им којекаке скаредне књиге да читају, каже им да горе нема неба ни раја — него да је то некаква празнина, каже им да не треба власт слушати; што је капетан већ „узео к знању“, и добио наравно опет главу шећера да је руке ради „понесе деци.“ Одатле је кренуо у Прхово, Драгојевац, Мрђеновац, Миокус, и т. д. по свих на броју преко 54 села у својој капетанији. Свуда је имао по нешто званична посла: негде извиди какав спор, негде нареди нешто, негде испита да нема каквих бургијаша и т. д. што већ иде у званичну дужност тако врсног капетана, који је само својим прилежним и ревносим радом, и великим снисхођењем према претпостављеним својим дотерао до тога звања свога. Свуда је говорио лепе беседе, пуне поуке какву може само исказати тако вредан и ревносан капетан. Свуда је био добро почашћен и дочекан. И напоследку свуда је добио ону исту главу шећера из торбе Ђукине, да је понесе својој деци „тек руке ради“... Читаву недељу дана зачамао је наш лепи капетан, путујући по срезу „по званичној дужности“ својој.

Кад се већ вратио и био на домак Владимирцима, где је среска кућа — рећи ће задовољно своме верном Ђуку:

— Па, Ђуко, јесу л' батли Вучевчани, а?

— Добро је, господине, добро! одговара Ђуко смешећи се. Само је могло још и боље бити. Штета

је што је она рђа открњи, а свуд бих је могао дати по три талира.

— А пошто прође овако?

— Једва по дукат.

— А колико си их већ завезао?

— Онолико колико смо села обишли.

— Баш смо на штети што је окрњена, рече капетан, па прорачунавши у себи додаде: Знаш, Ђуко, колико смо на штети?

— Колико господине?

— Педесет и четири села — равних 10 дуката и два талира!...

— Их, за Бога, господине! Много... задиви се Ђука толикој штети. Ах, то је све крив Радан.

— Нека га вала, Ђуко!... Платиће он то мени лепо... попрети капетан.

У том већ и кола стигоше пред среску кућу, где се устави капетан са својим вредним Ђуком и богатом жетвом.

Све је опет пошло својим путем као и пре; дужност се вршила као до сад — само што је сад почела да стоји у соби Ђукиној пред канцеларијом и она торба са главом шећера, и што капетан сад, кад хода изјутра по канцеларији припијајући кафу, шапуће неке бројеве и често се удуби у рачунање... Једном се био тако занео, да је на неком акту у место нумере, коју је требало записати, записао „№ 54 дук. са 12%...“

III

Боже мој каква ли је то граја у Крњићу?! Бубњају бубњеви, лупају даирета, зурлају зурле, циче ћеманета... Баш одавно није било толико хуке и чуда ни у Владимирцима, где је капетанија, камо ли у Крњићу. Не треба се чудити, велико је весеље!

Слави славу Давид Узловић, ћата општински. Дошли су му гости све по избору. Да већ и не помињем одабране људе из самог места — на прилику: новог учитеља Симу Стојнића, што је заменио Сретана Павловића, оног, што га лане отераше чак тамо

негде око Мироча у Влахе за казну, што је децу развраћао и говорио нешто ружно о власти. Нећу поменути ни самог домаћина, што се, чим је изучио оно мало основне школе, одметнуо од оца и пустио се у пискарање по сеоским канцеларијама, те га и отац одрину од себе, да не зна за њ и да нема удела у очевини с осталом браћом, а он после удари још горе у пискарање и адвокатисање, изучи у прсте све законе и положне и одречне, после се докопа општинског писарства и у тој својој дужности „штедећи и мучећи се“ стече неку пару за својих десет година, па сад, хвала Богу, има чиме дочекати своје знанце и пријатеље. Нећу помињати ни поп Перу, оног што у највећем трку на коњу може да носи пуну оканицу вина на глави, а да не упусти; и што увек води за собом једну црну керину, па једанпут закључа је после вечерње у цркву: сву ноћ је несрећна керина вијала по цркви ускакујући на све могуће столове; људи су далеко бежали, мислећи да се јавила нека чудна сила послата у казну за грехе њихове, а кад сутрадан са страхом приступише и отворише врата — на велико чудо, клиси из цркве поп Перин кер. По цркви беше све испретурано и узорвано; три дана и три ноћи читала су три попа бденије док се црква опет очистила. Дакле, да не спомињем те личности, што су вазда друштво Узловићево, него да поменем само даљне госте, који се потрудише да му на весеље дођу. Красни су то гости — у далеко их није. Ту вам је учитељ Иво из Скупљена; па онај други Иво, учитељ из Јаловика; па Станоје учитељ из Муратовца; па поп Јеротије онај врљбки из Миокуса, што рже за женские њем кад се мало ћевне и што пева заједно с Циганима некаке скаредне песме. Ту је чак и сам капетан Максим Сармашевић. Остало су општинске ћате и већ тако — опет гости одабрани, који доликују ћати и имају хвале и љубави у њега.

Капетану је већ прилично похабана униформа; истина још је одвојила од осталих што се туда по дужности својој врзмају, али тек је похабана...

А и време је већ да се похаба, јер ово је сад трећи Ђурђевдан од онда, кад му први пут учинише Вучевчани оно знаменито „севте.“ И доиста, десише се веома батли људи, ти Вучевчани!... Шта је пута наш капетан обилазио срез по званичној дужности!... Шта ли је пута верни Ђуко његов чинио пазар с оном главом шећера и никад да је прода за три талира, него све као за пакост — дукат!...

Еле, као што видите, велико весеље чини Давид Узловић. Ту се једе, ту се смеје и пева, ту се пије, ту се свира и игра, ту се напија редом у свачије здравље. Напија се у здравље господe и онога, ко измисли господу; напија се у здравље „добрих људи“, који почитују господу, призивају је у свој дом те угосте и почасте, колико се може и колико је Бог дао; напија се у здравље домаћина Давида, који је с трудом стекао свој поштени дом и у дому махала и захире, те може данас уљудно дочекати одабране госте своје. Све су здравице китњастије од китњастијих; учитељи, попе и ћате надмећу се — ко ће лепше и згодније окитити, сложити и наздравити. Чим се која наздрави — одмах Ђуко пали из пиштоља; учитељи и попови тек завију на стотине завијутака оно њихово дугачко: „многаја љета“, а вирауни почучну као орлушине око стрвине, па тек дрекну из петних жила: „зооорт! зорт! зорт! зооорт!“ и зграбе онај већ сваком познати вираунски туш.

Здравице, певање и свирање прекидало се само кад се гости наклопе на разна масна пецива, да омежете. Али тек уз то масно мезетисање осуо би се пријатан разговор. Сви су били добри знанци, па је и разговор њихов био поверљив...

— Служите се, господине! нуди некаком суровом радошћу опијен Давид Узловић свог најмилијег госта — нашег лепог капетана. Служите се, изволите — колико је Бог дао и добра година донела.

— Хм, хм, Дашо! поче чисто да се шали онако доста накићен капетан. Теби је, чини м'е се, свака година добра, а?

— Не брини се ти за њ, господине, упаде у реч поп Перо. Жње он добро и без српа... а, ха, ха, ха! Је ли, Дашо?

На ову досетку попову осу се међу гостима грохотом: Ха, ха, ха! па се чак и Цигани насмејаше.

— А ти ми — јамачно жњеш српом, попе! врати му доскочицу Давид, и хтеде нешто још жешће да дотури, а капетан га прекиде:

— А хоће ли ове године, Дашо, бити добра жетва, а?

— Хвала Богу и власти, господине! одговори Узловић, улађајући се и метнувши понизно руку на прси. Добро ће бити, ако Бог да! Само имам мало муке с Раданом...

— Шта? Хоћемо ли му скоро да дрекнемо с јаретом? Ха, ха, ха! пита и смеје се капетан преко масног залогаја пилетине. Поп Перо ухвати се за браду и учини као јарац: „Мехе-хеее!“ И сви се гости грохотом насмејаше.

— Кеца, попе — у шевар! викну учитељ Симо и опет се осу: „Ха, ха, ха!“ а Цигани се већ изврћу од смеха и згађају један другог даирима у главу.

— Е, хоћемо ли, Дашо, да му дрекнемо, а? упита капетан Узловић пошто је већ прилично оме-зетио.

— Та оно, господине, поче мало тише Узловић, а унесе се ближе пред капетана, не би још требало — биће и томе земана. Ама некако траљаво иде с интересом. Не плаћа на време. Прође иза рока по читава три месеца. Вели: „Не може се“, а овамо неће да ради, па се још и пропио...

У том поп Перо с учитељима затури се да дивани, а Давид и капетан наставише своје.

— Дела ти, Дашо, да ми њему баш дрекнемо, најбоље ће бити. И тако мени је веома запело око за тај његов виноград у Прљинама...

— Та и мени је запело око, господине, за ону ливаду у луци... Нема је у целој капетанији онаке.

— Вала, Дашо, нема ни онаког винограда у три капетаније... Хоћеш ми га пустити, вере ти?

— Драге воље, господине, само да ми се докопати...

— Хм, и ти још — само да ти се докопати!? Стегни ти њега: „Паре, море, требају ми!“ Он неће имати, а ми ћемо њему јарца пред кућу, па ето си се докопао!... Него, колико иштеш за онај виноград, да се сад погодимо?

— Не могу ја, господине, сад сећи ражањ а зец још у шуми.

— Ама, окани се ти спрдње, Дашо! Ражањ је — ражањ, зец је — зец; а нама сад, код овако лепа печења и вина, није стало ни до зеца ни до ражња, него до добоша и до тога, како ћемо добити — ти ону ливаду, а ја онај виноград!... Деде, море, реци — по што?

— Лако ћемо, господине. Само да му ишчупамо из шака...

— Е није него још!... То је већ ишчупано. Та ишчупао си му још онда, чим си му позајмио оних 50 дуката!... Знам ја то!... Него, дела ти мени реци — по што?

— Осамдесет, господине!

— Шта — осамдесет? упита капетан, а мало се устури и набра обрве.

— Осамдесет дуката... рече Узловић, ласкаво се смешећи. Мислим није скупо?

— Каквих осамдесет? затеже капетан да се ценка. Ја не бих...

— Не, не, господине! брже боље упаде му у реч Узловић. Шалим се... Лако ћемо се погодити. Нека стоји, Бога ви, други пут!

— Е добро, добро... Знам ја тебе, Дашо, узе га тапкати капетан по рамену. Нећеш ти бити тако тврд на погодби. А збиља, како ти они остали дужници? Како Стојан Павловић и Обрад Јешић? Како Иван, Вуксан, Ђурађ, Ненад и они други?... Мош ли с њима изићи на крај?...

— Та кубурим помало, господине, одговара скромно Давид.

— Само ако где запне — мени ти њих, па ћемо

ми њима добош пред кућу!... Добош ја! Што, бре, узимаш паре кад не мош вратити!... У мене, Дашо, нема шале! Ту се капетан маши руком за чашу, у којој беше до пола вина.

— А, молим, молим — убрза Узловић и докопа флашу да дослужи. Нећете ви на мојој слави по пола чаше!

— Ехе, Дашо, и овамо и овамо! гракнуше остали гости, опазивши да се вино дослужује. И ми нисмо по пола људи... Гле ти њега! Ушушкао се ваздан тамо око тих сјајних пулија, па нас и заборавио!... Узеше га корети што шушка с капетаном.

— Бог душмана заборавио, браћо! Извињује се Давид дослужујући им.

Капетан диже чашу и куцну њом чашу пред поп Пером.

— Деде, попе, бекријо стара!... Знам ја тебе — ти пуну оканицу на глави... А три дана држасте оно бденије, а? Него нека, деде још по једну! и опет се куцну.

Сви дигоше чаше, куцнуше се и гракнуше:

— Хајд ову у здравље капетаново! Хајд у здравље капетаново!... Наздрави де, поп Перо! понудише поп Перу да прочита здравицу.

— Нека наздрави учитељ Иво, вели поп. Де ти, Иво! Ти умеш боље.

— Јок, јок, нећка се Иво, ти, попе, боље умеш. На тебе је ред.

Сви гракнуше:

— Поп Пера!... Поп Пера!... Дела попе!...

Диже се поп Пера и наздрави заиста лепу здравицу у здравље капетаново. Накити, Бого мој, што може лепше бити! Како је Владимирцима и свуда по срезу томе настала срећа од како је тако добар капетан дошао. Како од онда жито добро рађа, овце се близне, ројеви не беже. Како је нестало гусеница, врана и чавака што затиру воће и усеве. Како сад нема ни пламењаче, ни поплаве, ни града, ни суше. Како је на све стране „благодет и изобилије у вину, житу и овошчију...“И то све од онда од како је дошао

тако „честит, вредан, ревносан и редак старешина у ово подручје, које нек Бог да се дугољетно подржи под родољубивом управом његовом, а све на срећу верних синова земље ове, који знаду свачије заслуге оценити и уважавати — на многаја љета!“ И сад грмну опет једно опште „многаја љета;“ Ђуко пали из пиштоља, а вирауни ударише тако горопадан „зорт“ и туш, да се чак у другом селу тргоше квочке са сметлишта, у коме се беху безбрижно разлепршале, и закокоташе поплашено, а пилићи се само прибише уза њих па изврљивши своје још голуждраве главице само тек учинише: „ћрррр!...“ И сама живеж већ види, да се некака чудевенија збивају.

Еле, тако се то честило и пило на слави Давидовој чак до заранака. Неки гости почињу већ увиђати да је доста и зову друге, да се иде. Давид нуди да се попије бар још по једна за срећна пута — онако с ногу. Поп Перо опет наздрави тако жестоку зравицу, да вирауни већ промукоше вичући: „зоорт!“ а међу гостима захори се граја, каква ваљда није била ни на циганској слави, а камо ли на другој којој крштеној. Ваљало је сад да Ђуко пукне из својих пиштоља што игда може, и што ваљда никад у своме веку нити је пукнуо нити ће пукнути, али — баш сада не чуше се његови пиштољи. Капетан из коже да искочи од љутине, што Ђуко не даде израза сад такоме весељу; набрао обрве, па јурну на прозор, а чисто цичи: „Та камо тај? Пали, море!“ Но баш у тај мах растаде се Ђуко с једним сељаком; сељак оде уза шљивар, затурио на леђа торбу, а из ње вири врх главе шећера... Капетана одмах мину љутина, а још се држи намргођен. „Шта чиниш ти тамо море?“ привикну на Ђуку и као попрети главом. „Сад, сад, господине — ето ме!“ одговори Ђуко махнувши главом на оног сељака, па онда трже оба пиштоља и викнувши што игда може: „зоорт!“ опали их.

— Живио Ђуко! гракнуше гости.

— Хајд ову у здравље Ђукино! рече капетан пришав столу и узевши понајвећу чашу. Сви се латише чаше и напише у здравље Ђукино. Опет се

јављају гласови да се иде. Опет нуди Давид „по једну с ногу за срећна пута.“ И тако спремајући се да иду напише у здравље учитељ Симе, па у здравље и једног и другог Иве, па у здравље поп Пере, па поп Јеротија; па опет с почетка, па у здравље капетаново, па терај редом, док стиже и вечера. После вечере колале су здравице од капетана до Ђуке и од Ђуке до капетана — докле већ гости нису дошли у тако стање, да нису више ни разумевали један другога.

По неком инстинкту пођоше да се већ једанпут разилазе. Сваки је по нешто мрмољио — некаким нечувеним језиком.

— Ама јес ти... уноси се Узловић пред поп Перу посрћући. Ја, јес ти чуо, капетане!... Знаш — ливада...

— Вино... мрмољи опет капетан држећи се за свог Ђуку да не падне, вино... ти, Дашо... Јес — виноград... Не брини се... Добош сам ја, море!... Јест, ја — добош!

Напослетку и тај се џумбус утаја... Утаја се у кући Давидовој; умири се по Крнићу све. Месечина сири по мало. Кад ето ти оног сељака с торбом преко рамена — наиђе на ћуприју ону стару, што је и сад ваљда на крнићској реци. Таман би на сред ћуприје, а одовуд мало поводећи се преда њ Радан.

— Јес ти то Радане?

— Кум Мато!... Гле, ти си! рече Радан као тргнув се мало. Ето ја... видиш, тако! Мало Бога ми, куме, па... шта му знам.

— Зар опет, куме? упита га Мата прекорно.

— Тссс, куме — шта ћеш? поче Радан, ако и пијан, да се правла. Брига — брига, куме! и ту махну руком, као да је све пропало.

— Хеј, хеј, мој весели куме! рече Мато чисто жалостиво. Хајде кући, куме, хајде! Сутра ваља поранити...

— Хе, кући! прекиде га Радан, а јетко се насмехну. Какој кући? Ти мислиш оно је моја?... Хеј,

мој куме! Узловић — Узловић! Виш, ту ми се попео!... и показа прстом у теме.

— А деца куме?

— Те, деца — моја деца?... Није свет решето! Ту Радан погледа снужено преда се, па смотривши крај Мате торбу с главом шећера, где је спустио, секну га нешто те прекиде што је почео и нагло упита: Шта ти је то, куме?

— Ништа — неки шећер.

— Каки шећер? Дај да видим!... и брзо извади из торбе главу шећера, загледа је, па климну главом: Их, куме, зар и ти?!... Шта ће ти то?... Јес баш она, — ево окрњена!... Куме, што ће ти ово?

— Та хоћу сутра капетану, да ми потврди неку тапију, па узех...

— Од Ђуке, је ли?

— Ја, он има од некуд.

— Молим те, куме, баци то! Тапија!... Каква тапија?... Нек пропадне! Баци, молим те, ако си ми кум!

— Платио сам. Како да бацим?

— Хе, мој куме, рече Радан сасвим јетко. Ја сам је до сад девет пута платио!

— Зар ову главу?!

— Ту, баш ту исту главу — познајем је добро!... Ја сам је и набавио капетану. Ево, где је окрњи црно дете на броду више Петрова вира!... Виш, па девет пута, мој куме, и — ето докле сам доспео!... заврши Радан, па климну главом невесело, погледа нешто доле у воду, па тек повуче Мату за рукав шапћући: Куме, куме! Нуто, нуто!

— Шта куме? упита Мато узјазбен.

— Нуто оно доле — виш?... Виш како седи!... Та ено га, ено — црни се!...

— Ама шта је?

— Дете — оно, куме! Зар не видиш?... Та стани де!... викну Радан и опсова тако страшно, да се Мато стресе од страха; сподби ону главу шећера, па што игда може измахну те њом у воду; разлеже се пљѐсак

под ђупријом, а он се некако извраћено насмеја: Ха, ха а а! Куме! Виш оооде!...

Мати пође коса на више.

— Хајдемо, куме, кући! Хајде — и ја ћу до твојих вратница!... позва га Мато те пође.

Кад беше код вратница да се растану, Радан хукну и рече: — Девет пута, мој куме, није шала!...

— Хеј, мој весели Радане! прошапута Мато и окрете на више стазом кући својој...

IV

Ако си који пут нешто туробан и зле воље, а ти само сврати — особито ако то буде зими и кад је кака жестока мећава — у кафану „Код петла.“ То ти је најпречи и најсигурнији лек. У позориште слободно немој ићи, јер можеш после сву ноћ пљукати и постати још зловољнији. Боље иди ти у кафану „Код петла.“ Ту је тек позориште и комедија! Ко се год помоли на врата — изгледа као да се спремио да одигра улогу из какве комендије и то — сваки друкчију улогу...

У кафану „Код петла“ слегне се цео свет, па готово не само цео свет, него — чак и једно од она „три села више“. Сав је тај свет разнолик. Нигде нећеш наћи слична ни носа, ни ока, ни капе, ни хаљине, ни лица, ни одеће, ни обуће... Све је то у другога друкчије!

Ваља само сести па гледати сехира.

Дође један, нуди те што може љубазније режњем роткве, други те нуди сланим бадемом; трећи ти се жали на музиканте, што свирају чардаш, а он им наручио: „Сећаш ли се оног сата“, — и то се тако жали, да се већ и теби самом чисто сажали, што не свирају „Сећаш ли се оног сата“; пети пришао, па ти подноси под нос чварак или ђевапчић сав уваљан у со и моли те да само „кошташ“ за његову љубав. — Онамо се опет један Маџар помамио по музици, па дигао ногу и туче штиклом у сто. — Тамо опет за једним округлим столом пометали један другом руке на раме, па поцупкују онако седећи на столицама,

као да играју у колу.— Онамо за другим столом плачу и кмече деца, церека се некако женскиње и халачу солдати...

Еле, на све стране жагор, вика, лупа, свирка, певанија — само бруји!... Тако је то готово свако у Бога вече зими.

Једно вече тако беше жестока мењава. Звижди ветар, а прењавац магли у очи, куд се год окренеш. У кафани „Код петла“ пуно. За једним маленим столом у крају седи један дугајлија у гуњцу и сукненим чакширама, накривио фес, запурио се, па млатајући рукама прича нешто једном младићу, што седи за истим столом с њим. Келнер донесе још две чаше пива пред њих. Дугајлија узе чашу куцну се с оним младићем, па искренувши до пола убриса дланом усне и рече:

— Ето, због тога је, мој Пајо, било и потегни и повуци!...

— Бога ти, кажи ми право — ко се први сети таког ђаволства? упита Пајо.

— Ко? — Он, ето ко! одговори дугајлија. Оно до душе, могу се и ја доста које чему довити, па још и боље од њега — и ако је он капетан, а ја човек прост, његов пандур: него куд би се ја још око таквих потркушица заносио!... Њему је лако — седи беспослен по вас дан, па извољева... Тако је било и с том главом шећера! Уђем ја једно јутро у канцеларију, а она му стоји на асталу. Ја се мало зачудим, богме. „Откуд сад то, мислим сам, кад наш капетан не узима ни од ког мита?“ А он виде где се ја чудим, па ми каза, како је он ту главу набавио, каза ми све: како је смислио и шта ће с њом. Мени обрече трећу пару... Та, знаш, хвала Богу, да му није било мене не би гроша добио!...

— Па је ли ти барем дао ту трећу пару? упита Пајо.

— Дао је нешто — али закиде ми равних 20 дуката!... Знаш, кад је бачена она прва глава у воду — онај сељак кад је бацио — одем ја у Београд, те набавим другу исту онаку. После је више нисмо

носали по селима, него сам је чувао ја у мојој соби — пред канцеларијом...

— Сад вам јамачно није тако ишла трговина? примети Пајо.

— Е, те још како!... Сад је баш ишла како ваља!... Само да ти кажем. Дође неки Милета из Миокуса, да потврдим процену. Нужда човеку, хоће да извади паре из фонда — стегли га неки дужници. Снуждио се, невесео; пустим га у канцеларију капетану, па се наслоним да слушам. „Одакле си ти?“ пита га капетан онако мало оштро. „Из Миокуса, господине.“ — „Шта ћеш?“ — „Та потврдио бих неку процену.“ — „Дођи сутра!“ осече се капетан на њ. Изиђе си-ромах, жали ми се; ја слежем раменима. Ето ти га сутрадан рано — моли опет. Опет капетан одлаже: „сутра!“... Еле тако га одбија неколико пута. Човеку притужила нужда. Изиђе једном из канцеларије, па само што не плаче. Питам га шта је — а већ амо знам, капетан ми наручио. — „Мука и зло, вели; ја не знам кад ће доћи и на ме ред једном!“ — „Море, донеси ти штогод деци капетановој на пешкеш, велим му ја, па да виш онда!“ — „Ама ако хоће само, донећу — ко не би, само нека буде вајде!“ — Ја му онда понудим главу шећера и кажем, да би то најприличније било дати. Купи он главу и однесе бајаги капетаници. Одмах капетан с њим друкчије; потврди му и процену и научи га још како ће час пре доћи до пара. Чим оде човек, ја главу опет те у моју собу... Дође други да моли за нешто — тако прође и он. Еле, сваки дан тек купи по неко главу шећера од мене.

— Ама зар то нису људи потпазили шта радите?

— Нису ја!... Намирисали су то они одмах, али су ћутали! А и шта би му?... Зар ти још не знаш, шта су наши капетани. Просто, ако му није воља, неће да те чује док му што не тутнеш. Некад се давало на очиглед, а сад то иде згодно испод руке... Људи им знаду ћуд, па шта ће — плаћају. Виде да им без тога обићи не може. Да се опет жале — куд ће шут с рогатим изићи на крај!...

— Богме, ви сте ту много зарадили!

— Ја шта мислиш ти, болан!... Видиш ову кавану? Њу је сазидео капетан том главом шећера. Мој Пајо, падало је ту новаца као кише!...

— Ама опет ти не каза мени како се завадисте.

— Стани да ти кажем... Знаш, кад смо почели трговати с новом главом, он је почео записивати колико се пута прода. Видим ја, па ми би зло — што записује; ваљда га нећу преварити. Кад је тако, станем и ја бележити на глави шећера; кад се год прода повучем по једну белегу плајвазом. Кад би да се прорачунамо — а то смо радили сваког месеца, — по његовом рачуну излази да је продато више једанпут, а по мом не излази. И баш могу се сад где хоћеш заклетити — није ми о главу да лажем, — да сам право бележио. Око тога ти се, богме, ми здрпимо ваљано. Он мени: „Лопове!“ Ја опет њему: „Варалицо! лупежу над лупежима!“ У мало што не би и за вратове. Ја духнем те изиђем од њега... И кад се прорачунасмо закиде ми читавих 20 дуката!...

У том уђе у кафану један робијаш од оних, којима је скинуто гвожђе, па слушају при полицији гдегод; пред вратима, види се кроз стакло на среди, стоји жандар. Робијаш узе у неку дугачку флашу пива, па пође. Смотри га наш дугајлија, па се загледа у њ као да га познаје; загледа се још боље, па га зовну:

— Јес ти, Радане?!

Робијаш стаде, погледа га, па узвикну: — Аха, Ђуко! Нуто, Бога ти — откуд ти овде?

— Донесе и мене ветар, Радане. Виш, ја с мојим капетаном квит!

— Јеси давно из Владимираца?

— Прекјуче сам пошао.

— Вере ти, шта ли је од моје веселе деце? Где ли су сад?...

— Хајде ти, море! Шта чекаш ваздан? обрецну се на њ жандар, отворивши врата, и Радан оде, не дочекавши ни одговора.

— Виш, сиромах!... рећи ће Ђуко гледајући за њим. То је, Пајо, онај сељак што је набавио капетану ону прву главу шећера.

— А што је на робији? упита Пајо зачуђено.

— Што је?... Што га сиромаша снађе беда!
— Био је то честит човек, али се некако заплете у дуг. Задужи се једном кајишару — неком Узловићу, па му лепо дохака, и ето до шта је доспео... Кобелџао се, јадан, кобелџао и отимао, па све узалуд. Најпре му дао нешто мало, па се наплело које интереса, које оно главно, које на промену облигације... никад отарасити. А ти већ знаш, како се код нас интересом гуле дужници. Кад човек виде у како је зло угазио, он поклизну и у раду. А ком ће се опет милити рад, кад му други све односе? Поче и да се опија. Узеше говорити, да је и памећу шенуо.

— Е, јадник! Како не нађе неког поштеног човека, да га ишчупа из те беде?

— Налазио је и то, ама му све подлију воду. Капетан се беше нешто на њ испизмио, а запело му око за његов виноград. Узловић опет зинуо на ливаду, — па све шушкају заједно и спремају му замке. Баш кад му хтеде бити продаја, нађе сиромаш неког поштеног човека овде да му да новаца. Хтеде се лепо искобелџати. Али, не лези враже, то некако прокопка капетан и Узловић, па потечи том човеку. Као за несрећу Раданову десио се тај човек — капетану брат од ујака. Навали капетан: „Немој бити, тамо он, луд! Зар оном пропалицы и бекрији да даш? Та он је презадужен и косом на глави... Све ће ти пропасти!“ И лепо одвратише човека те му не даде... А како се сиромаш беше обрадовао! Чисто на ново оживео, па ми се хвали како ће скинути зло с врата...

— Па дела казуј, што допаде робије.

— Стани — полако! Казаћу ти... Кад му већ подлише воду код тог трговца, онда Узловић тек притеже и навали да се учини продаја... Што је опет та продаја брзо извршена, ниси видео! Ја сам се зачудио, кад се то пре огласи, кад ли пре изиђе у новинама. Тек једно јутро зове ме капетан, а осмејкује се: „Хајде, Ђуко, спреми се да идемо на

једну продају!“ Спремим се ја и пођемо. Кад бисмо већ у Крњић — путем поред винограда, он ће тек пружити прстом на Раданов виноград: „Како ти се допада, Ђуко, онај виноград?“ — „Добар, велим ја, бољег ретко где има.“ — „Што ли то сад пита?“ мислим сам. Кад, а ми право окретосмо кући Радановој. То ли је. Сад знам. Ту и Узловић, ту сељаци, неки трговчићи сеоски укрутили се, па ходају испред куће. Сиромах Радан сав позеленио од муке. Жена му и деца као потучени... Поче се продавати — махом све купује Узловић, сељаци и лицитирају и не лицитирају: жао и њима човека. Дође ред на кућу. Стаде писка деце, жена му удари у запевку. Он сиромах као згранован улете у кућу. Сви се загледасмо шта му би сад. Док ништа ти Бог не даде — груну пушка кроз једну бацу, а мој се Узловић преврте, баш ни ногом не маче!...

— Уби га! зачуди се Пајо.

— Уби, дабогме. Догорчало човеку. Није то шала остати са ситном децом — под ведрим небом као просјак!... Начини се ту галама, дотрчаше још људи из села. Он сиромах сам изиђе и предаде се, те га одмах отпратише у хапс...

— А шта би од продаје?

— Продаја се извршила. Све му оде за дуг и трошкове, још се није могло ни исплатити... Њега на испит, па после суду, суд га осуди на робију, и ето, сиромах, још није издржао. Капетан тера опет своје. Виноград је добио. Сад ваљда има опет неког те му помаже, да тргује с главом шећера... Сирочад Раданова потуцају се по најму; а жена му некако убрзо пресвисла од тешка јада... Ето, мој Пајо, како може човек да страда!...

— Молим — фајерунт! викну један келнер, успремајући столице по кафани. Ђуко и Пајо одоше. Остали гости одавно се већ разишли. Газда дрема у једном крају за столом. Само шкиљи још једна лампа. Напољу звижди ветар, и сићани пређавац засипље у прозоре. Негде далеко чује се песма пијаних људи.

СВИРАЧ

I

На други дан Васкрса слегао се силан свет на сабор код цркве рогачке. Одмах по ручку ухвати се младеж у коло, а старији људи осташе још за сопром, да припијају помало, да се разговарају, шале и да гледе како се млађи веселе.

На сабору не беше другог свирача до неког Сретена Стојића и још једног момчића, што удараше у бубањ.

Сретен није циганин, него један сиромашак из села Н.; вредан и отресан момак. Служи под најам, а уз то зна свирати у ћемане боље од многог свирача. Чак из даљих крајева траже га људи и погађају да им свира на свадби, слави или неком другом весељу. А кад је већ сабор он и сâм дође да заради коју пару. Осим тога Сретен је у неку руку и мајстор. Зна доста добро качарски и столарски занат; гради ведрнице, каце, бременице, вучије, чаброве, столице, столове, лотре — готово сваку дрвенарију што треба једној кући сеоској. Па и отуд му пада лепа парица.

Да је ко други на његовом месту, тај би, може бити, већ одавно начинио леп капитал и окућио се. Сиромаш Среја то није умео. Све му је некако ишло боље од руке, само тециво није. Ако коме што узајми, а то је почесто чинио — пропадне му; ако уложи у каку радњицу — и то му пропадне; ако почне да чува — и тад му се мало помало измигољи пара... Ни сâм не зна куд ни за што. Често су људи говорили: „Баш штета што овај момак нема среће!, а овако вредан и поштен!“ Он се опет навикао па тако живи,

састављајући крај с крајем, и где може што зарадити — зарађује.

Еле Среја свира, а коло се завило велико и заплетено. Приђоше и озго од сопре неки да гледе изближе. Међ њима је газда Милун, један богаташ из села Н; с њим је поп Рашко, Видак писар општине н—ске, и још њих пет-шест.

Баш кад се газда Милун прикучи ка колу, прекиде се игра, и онај Срејин момчић зађе купити бакшиш. Пада пара као киша. Сваки час приђе момче Среји, па изручи у пешкир по пуну капу крајцара. Среја то стрпа у свој јанцик, па чека даље. Постаја мало, па ето ти оног момчића, поднесе капу и газди Милуну да му дâ бакшиша.

— А не играм ти ја, момче! рече Милун смешећи се. Иди тамо оној момчадији.

— Ево на! чу се крупан глас општинског писара Видака и баци момчету у капу десет пара.

— Немој да се претргнеш, ћато! рече момче заједљиво.

— Виш ти безобразника! не кажеш хвала и на том! обрецну се писар.

— О, о, гле ти шта је овај накупио! зачуди се газда Милун и махну главом. Бога ми лепа пара!

— А зараде они добро, рећи ће писар немарно; само да умеду чувати.

Одмаче момче даље. Опет Среја засвира, удари бубањ и заметну се коло. Газда Милун, писар Видак, поп Рашко и остали код кола гледе како се то игра. Пусту се и то коло, и опет момче Срејино зађе да купи паре. Кад би близу Милуна, он извади десет пара, па зовну:

— Оди, море, амо! Баш и ако не играм вреди дати таком свирачу! па баци десетак момчету у капу и завири лакомо да види колико је накупио.

— Хвала, газда!

— О, Бога ми, и ти си готово газда! Гледај ти, шта је он накупио! зачуди се газда Милун.

— Да тек није само мука узалуд! рече момче.

— Море, ту баш није узалуд! А која ти је то капа данас?

— Ово је четврта, газда!

— Четврта! Па ви сте, Бога ми, онда добро пазарили!

— Теее! учини момче и слегну раменима, насмехнувши се мало, па оде даље купити.

— Шта велиш, Виде, зарадили су данас два дуката, а? упита Милун писара.

— Два јесу, ако не буде и више.

— Лепа пара!

— Ама и свирач је, нема га шале, прихвати поп. Оно има још свирача овуда у нас, али од Среје бољега нема.

— Да је мајстор у том послу, то знам; али нисам знао, да му се толико плаћа.

— Плаћа да видиш, газда Милуне, доста добро! настави поп. Њему је кашто падало по четири пет дуката само од једне свадбе.

— По четири пет дуката! зачуди се Милун.

— Ја шта ти мислиш. Најмање од весеља мора му пасти барем сто гроша.

— Е то је доста, доста... Бога ми! рече Милун машући главом. Поћута мало, па тек упита попа:

— Ама, попо, он чини ми се служи сад код Станоја.

— Јес, код Станоја. Биће још ово до Ђурђева дне код њега.

— Тако су се погодили, примети Видак; ја сам им градио уговор.

— А како ми се чини отресит је момак.

— Прави кремен! рече поп. Што уради оно ти је баш људски и свесрдно урађено.

— Тако се сви хвале њиме! потврди и писар.

— Знао ја сам, рече поп; био је и код мене једно лето, и ја нисам имао бољег момка од њега.

— Хм, хм! учини Милун и мало се замисли. Видело се да га је нешто веома заинтересовао Среја. Знао је он и сам врло добро какав је Среја — је ли вредан и поштен или није; али тек опет је распиткивао. У осталом, од како је газда Милун почео

трговати, уобичајио је да тако распиткује за најмању ситницу; макар му Бог зна како позната била, он ће се тек градити да не зна и питати другога. Може бити тим је хтео да покаже, како он, као велики госа, не води бригу о свачему; а може бити и за то што је као човек од рачуна навикнуо да добро пропипа шта је што.

— И велите о Ђурђеву дне ће изићи од Стојана? упита Милун поћутавши мало.

— Тако ми барем он рече ономад, одговори поп. Жали ми се да му је Станоје учинио нешто криво.

— Хм, па и јест Станоје мало ценабет! рече Милун као уз реч. А где ли ће се после најмити?

— Е то не знам, одговори поп.

— Није ти ништа говорио?

— Није.

— А што ти, газда Миле, толико разбираш за њ? упита Видак лукаво.

— А што не бих разбироа? Момак ваљан. Мило ми је видети ваљана човека, одговори Милун.

— Е, то је онда друго! рече Видак и прикучи се мало даље другим људма, те се пусти с њима у разговор.

Игра и весеље трајало је до пред мрак. У сами мрак поче се народ разилазити, свак на своју страну.

II

Сутрадан поранио газда Милун, па седи на доксату пред својом кућом; а кућа му је од најугледнијих у свем селу. Пије кафу, пуши на дуг чибук и виче нешто на чељад. Од како је газда Милун почео трговати, од онда је и то уобичајио да изјутра седи на доксату, да пуши на дуг чибук, и да за што било виче на чељад, или на кога му драго.

Већ сам вам напоменуо да је газда Милун један богаташ. Највише баштине, највише стоке у њега је, и сваког другог мала и иметка изобиља. Некад је и Милун радио пољски рад, и отуд текао пару по пару. После је почео трговати свињама, вуном,

лојем, воском, кожама, житом и свачим — чим може један сеоки трговац да тргује. И за кратко време постао је један од најбогатијих људи не само у селу Н., него и у свој околини. Сад више и не ради тешке радове; то је оставио млађима, него само гледи трговину. Од како је почео трговати, од онда је постао врло велики интересција; неће ти он пропустити, ама ни најмању прилику, где се може што ућарити. Што може сам да стигне — добро; а што не може то опет стигну његови самсари, које он поносито зове „моји калаузи“. То је неки шантави Веса, неки врлоки Голуб и неки Бороје из доњег краја. Људи, који не воле да запињу грбином око тешког пољског рада, него радије ошљаре око механе и кланцају чак у треће село за туђ рачун. Они често помажу газда Милуну и на суду, кад тера какву парницу. А од како је почео трговати и интересирати — разуме се, да се од онда почео чешће и парничити. Ако му затребају сведоци, ту је одмах Веса, Голуб, и Бора. Ма шта било, само ако треба да се на кога позове, они су ту, готови као запете пушке. Од како је газда Милун почео трговати од онда су га омрзли многи људи; али он то слабо мари. Најпосле што и да мари, кад му нико не може наудити. Човек богат, може му се; он је госа — његова се свакад и свуд боље меље.

Еле, таман се газда Милун тако развикао, док ето ти му Видака, помоли се на вратнице.

Видак је, као што већ знате, општински писар. И он је човек у стању; барем је богатији од многог општинског писара. Обогадио се онако исто као што су се обогатили многи и многи општински писари по селима: пискарајући сељацима за скупе паре, адвокатишући им такође за скупе паре, дајући им новце у зајам опет за скупе паре. Он је готово најбољи пријатељ Милунов, а Милун његов. Они питају један другог за савет; договарају се у сваком подузетку и помажу један другом у свакој прилици. Па и сад му је Видак дошао на неки разговор, јер му је Милун још јуче на сабору напоменуо, да се уврати код њега да се нешто разговоре.

— Еј, еј, Миле, полако, море!... поче Видак још с вратница, као токорсе у шали. Што си се развикао толико?

— Како нећу, брате! окрете се Милун њему. Све ти то иде наопако; све се ради као од беде. Ово се не зна ни ко пије ни ко плаћа!

— Пијеш ето ти! рече му Видак испевши се горе на доклат и показавши руком на кафу пред Милуном.

Милун се мало осмехну, али још као љутито, понуди Видака да седне, па рече:

— Пијем истина, али не знам, ко ће платити.

— Макар и ја, само ако буде ћара, одговори Видак мислећи на синоћну напомену Милунову, да ће се данас о нечем разговарати. А знао је, да га Милун никад неће звати на празно.

Газда Милун наручи ч љади, да донесу и Видаку кафу, и ту заметнуше њих два обичан разговор, па онда пређоше на јучерашњи сабор. Ту ће Милун почети:

— Ама знаш шта, Виде?

— Да чујем, Миле.

— Виде ли ти јуче, како онај купи паре?

— Ко то?

— Онај Среја.

— А, Среја свирач! рече Видак и насмеја се. Баш ти једнако о њему, па о њему.

— А знаш ли ти да он сад о Ђурђеву дне излази од Станоја?

— Знам; тако рече и поп јуче.

— Па шта велиш, како би било да ја њега узем под најам?

— Можеш; није рђав човек, одговори Видак, па се лукаво осмехну и упита: А што баш њега?

— Видиш ти, он зарађује лепу пару. Па како би било да га узем, али да се некако угодимо, да он мени даје што заради.

— Хм, не би било рђаво! рече Видак промишљајући се; само не знам оће ли пристати он.

— Ваљда оће. Навалићемо ти, ја и још који

од наших људи, па ће пристати; а ја ћу му платити добар ајлук.

— Колико мислиш да му даш?

— Даћу му четрнаест дуката до Митрова дне. Станоје му плаћа, чини ми се, десет.

— Тако ће бити.

— А за четрнаест ће јамачно пристати. Оно истина нема до Митрова дне много слава — славе су више зими, али опет биће сватова, па сабори толики лети су. Ја мислим, моћи ће истерати два пут толико до Митрова дне.

— Два пут може. Рачуни му сватове дукат, а сабор у најмању руку сто гроша. Преко лета биће зар двоји троји сватови, а сабора има више од десет. Уз то још урачуни и неколико слава. Еле, тамо амо — извадићу близу триестину дуката. А то је за увар.

— За увар ја како! одговори Милун чисто радостан што му је пала на ум тако спекулативна мисао. Па онда знаш ти, настави даље, да он оправља каце, гради што год затреба од дрвенарије.

— Знам, па и ту би ти могао привредити. Кад среди посла код куће, онда може отићи те оправљати коме што.

— Виш, то би све требало некако угодити с њим; али лепо да се не сети, па може одустати.

— Дабоме, ваља начинити уговор. За то се ти не брини. Ја ћу већ наместити како ваља.

— Е видиш, за то сам те звао.

— Сетио сам се ја, чим ти јуче онако припиткујеш за њ. Баш си прави шпекулант, у далеку те нема.

— Сад ти гледај; ово дана наћићеш се с њим где било. Најбоље би било како у механи. Он ваљда долази у механу?

— Долази кашто.

— Е ти се нађи тамо, па чим дође, ти ми поручи, ако се ја не десим да дођем; а дотле задржавај га. А наћиће се ваљда ко и од наших, те ће припомоћи да се погодимо. А теби за твој труд биће напојница...

— Не бригај ти! Ја ћу се већ постарати... рече Видак и разговор се затим окрете на друге спекулације. Дуго су још седели ова два спекуланта и скрајали планове, како ће који где закачити ћара, и како ће један другом бити у овом или у оном послу на руци. Напоследку, готово пред подне, устадоше. Видак оде својој кући, да начини неке процене, а Милун некуд у село да прикупи неки лој и вуну.

III

Баш некако пред сами Ђурђев дан седе у механи сеоској: Видак, Веса, Голуб и Бора, и још неки пријатељи. Док ето ти Среје. Уђе у механу, назва Бога, наручи полић ракије, па седе у крај и узе пунити лулу.

Видак га погледа, накашља се мало, па ће тек онако упитати:

— Може ли се, Срејо?

— Помало, ћато, петља се.

— А оћеш ли остати и од Ђурђева дне код Станоја?

— Вала, ћато, нећу. Доста сам га служио.

— А што нећеш? Станоје није баш тако рђав газда.

— Може бити; али ја не могу. Кад ми преседа сваки залогај у његовој кући — онда му цаба и та служба и све.

— Оно и јест Станоје мало инајет и осорљив човек, рече Видак.

— Слабо се може ко код њега скрасити, додаде Веса.

— Па куд мислиш сад? упита Видак.

— Не знам ни сâм, одговори Среја. Ваљда ћу наћи где добра домаћина.

— Оћеш, оћеш, Срејо! куражи га Бороје. Ти си човек вредан — познат овде код нас. Свак ће те драге воље узети у кућу.

— Бога ми јес, прихвати Голуб; ваљану човеку ласно је наћи и најма и рада.

— Тако се и ја надам, одговори Среја.

— А би ли ти, Срејо, код једног доброг домаћина, да ја проговорим за те? упита Видак и уз то намигну на Голуба те уста и нестале га некуд из механе.

— Што не бих? одговори Среја. Ако је добра кућа, најмио бих се још ово лето.

— А зар не би више?

— Вала и не бих више! Готово ми додијало потуцати се по туђим кућама. На зиму мислим, у име Бога, да радим занат. Узећу где мало зградице под кирију па радити. Ваљда ће се моћи животарити.

— Е лепо, лепо! А ти барем за ово лето да станеш код тог човека. Газда је први у овом крају. Јамачно се сећаш ко је.

— Да не буде то газда Милун?

— Јес, он. Код њега ће ти бити добро.

— Та оно добар је домаћин, одговори Среја мало премишљајући; али док видим... ласно ћемо.

— Шта да видиш? Ако хоћеш — он ће те узети; само да му ја рекнем. Бићеш као у својој кући.

— Јес, јес! повикаше и остали, и сад разгранаше хвалити газда Милуна и салетати Среју да не учини друкчије него да стане код њега у службу.

У том се помоли на врата газда Милун а за њим се увуче полако и Голуб.

— Баш добро! Ево и газде Милуна! повика Видак.

— А шта то? упита Милун градећи се невешт.

— Та ево погађам ти Среју, ако ћеш га узети под најам ово од Ђурђева дне. И онако си ми се жалио да те не слуша онај твој момак и оћеш да га отпустиш, рече Видак и намигну на Милуна.

— Та оно јес; оног морам отпустити, кад не ваља, одговори Милун и седе међу њих. Само ако ми Среја не прескупи, а ја већ знам да је добар и вредан.

— Неће ти прескупити, а најпосле госа си, богме, па плати му и више.

— Па би ли ти служио код мене, Срејо? упита Милун, окренув се онамо Сретену.

— Ама како сад да ти рекнем, газда Милуне,

одговори Среја чешући се иза врата... Ето нисам још ни са Станојем раскрстио.

— Не мари то. Ето ти Ђурђева дне прекосутра, ласно ћеш раскрстити. Са мнош мош и сад угодити.

— И боље раније да пребринеш бригу, примети Видак.

— Јес, јес, повикаше остали. Боље раније.

— Најпосле како рекнете, рече Среја.

— А шта би ти тражио од мене до Митрова дне.

— Петнаест дуката, газда Милуне.

— Е много је петнаест. Станоје ти плаћа десет.

— Оно јес; али не могу ни ја све под један ајлук.

— Да дâм ја теби дванаест дуката.

— Мало је, газда, Бога ми. Ако оћеш за петнаест, ето...

— Много је, Срејо, уплете се Видак. Видиш и сâм данас су оскудна времена; тешко се долази до паре.

— Све је тако. Ама газда Милунова је кућа велика; ту ћу ја имати два пут више посла него у другога.

— Да ти дâм тринаест, повиси мало Милун.

— Не могу, газда Милуне, вере ми! Најпосле ето за четрнаест; ниже ни паре.

— Дела, Срејо, дела! навалише сад на њ. Што се ти опет толико затежеш?

— Ама, људи, за име Бога, мало је!

— Е знаш шта, Миле? рећи ће Видак; дај му четрнаест дуката, па нек је сретно!

— Четрнаест, четрнаест, повикаше остали! То је добро плаћено. Де, Срејо, нек је сретно!... Де, де, де!...

И Среја слеже раменима па пристаде.

— Па добро би било да начинимо мало уговора, рећиће Видак.

— Може, може... одговори Милун.

— Та шта ће уговор; прихвати Среја, доста је код поштених људи и реч.

— Оно тако је, додаде Видак; али опет боље је да има и написмено. Није да рекнеш из каке сумње

— нити ће ту доћи до суда или парнице; него тек ворме ради. Данас се ето за најмању потркушу гради написано. А боме ваља да и ја што заслужим, заврши као шалећи се.

— Напоследку не браним, рече Среја, како год рекнете да ваља.

— Тако лепо да напишемо мало писмена, настави опет Видак. Сад си, Срејо, ето без бриге. Стао си у добру кућу, бићеш као бубрег у лоју. Газда Милун је добар домаћин, а ти — вредан момак. А кад заслужиш коју пару, а дао ти је Бог те можеш — ти остави код газде Милуна, он ће ти лепо чувати... Е па дај де дивит амо и мало артије! окрете се механџији.

Механџија донесе дивит — један чокањ с мало мастила — перо и један табак прилично изгужване хартије. Видак узе и оде за други сто у крај да пише.

Док је он писао дотле је овамо већ Милун и част дао. Голуб, Веса и остали једнако хвале Милуна и говоре Среји, како се намерио на газду што никад није нити ће; како ће му бити добро као у својој кући, и тако даље — већ забраздише далеко у хвалисању.

У том приђе Видак од оног стола, држећи важно у руци онај табак хартије.

— Ево, Милуне и Срејо, да вам прочитам.

— Дела читај! рекоше св. и стадоше око њега, да слушају.

Видак се искашља мало, па поче:

„Уговор између нас потписатих, и то с једне стране мене Сретена Стојића тежака из Н., а друге мене Милуна Вучетића, трговца из истог места, на следеће закључисмо:

1. Ја Сретен угодих се данас с Милуном, да га, од 23 априла па до 26 октобра ове 187... године, као слуга кућевни служим, и то с ценом за 14 дуката и словом за четрнаест дуката цесарских. Но пошто ја умам да свирам у ћеманета (виолину), то сам дужан иста кући Милуновој с бубњем донети и кад он захтева да сам дужан свирати, и ићи у сватове

и где ме он прати да сам дужан ићи свирати, што ће он наплаћивати, као и бакшиш што будем кад приликом свирања добио, дужан сам њему новце давати, — укратко што ми год он буде заповедио да радим, дужан сам му радити; а пошто још умем да градим каце итд., као и остало, столице и уопште столарски посао, и то сам дужан му радити, како њему, тако исто и онде где ме он коме прати да штогод и од тога заната урадим, које ће он наплаћивати.“

— Ама нисмо тако рекли, ћато! прекиде му Среја читање. Тако ја не могу.

— Па нећеш ти то њему давати, него само да чува; ово је само ворме ради, тек онако...

— Неће, неће, гракнуше они. Ко? Зар газда Милун спао на његову пару! Боже сачувај! То је само онако написмено.

— Не дао Бог да бих му ја, брате, и пару узео. Ако ми да на оставу, његово је, очуваћу му; ако не да, толико и чини.

— Е ја Бога ми не знам... поче Среја двоумити.

— Ама слушај ти ово до краја! рече Видак. Ја сам овде обавезао и газду Милуна. Оно мора бити по ворми кад се оће писмено.

— Јес, јес, ту му има нека ворма! Потврдише остали и опет се нагоше да чују.

Видак се опет искашља, па настави даље:

„Што се тиче наплате ајлука, Милун ће ми паре по два дуката свакога месеца давати, и то пошто цео месец ослужим, а не у напредак. У случају ако бих ја одустао Милуна и не бих га по овом уговору ослужити хтео, дужан сам му једну месечну плату накнадити, то јест, да му не бих могао ајлук за онај месец наплатити, у ком сам га оставио, или ако будем наплатио да сам му дужан вратити натраг.“

— Е, е... баш то некако... заусти опет Среја двоумити, али они навалише на њ.

— Та стани, брате Срејо, док видимо све. Неће теби Милун криво учинити. А и грехота би било.

Среја слеже раменима и ућута.

Видак настави даље:

„2. Ја Милун заиста угодих се са Сретеном да ме као слуга, од 23 априла па до 26 октобра 187... служи с ценом за четрнаест дуката цесарских. Обавезујем се Сретену уједно сваког месеца заслужени ајлук у два дуката плаћати, а тако дужан сам му и алат нужни за качарлук и столарлук ако устребадне набавити му, који ће по року овом мој остати. Обезбеђавам му се, да ћу му коња за јахање давати кад га год будем у сватове слао, као и жицу за ћемане куповати. Но пошто уз ћемане има и бубањ који ће донети, то ћу ја набављати човека који ће бубањ у сватове и где га пратим да свира носити. У случају ако би ја Сретена без узрока од себе отерао, дужан сам му на основу постојећег закона једномесечну плату унапред напразно дати. Уосталом на уговор Сретенов пристајем.

3. Уговора овог обе стране држаће се.“ И ту Видак прочита датум и потписе уговорача и сведока, међ којима се он овако потписао: „Написао и сведоке као и уговораче потписао Видак Пецкаловић, општински писар из Н.“

— Е, видиш, Срејо, овде је и газда Милун обавезан. Пристајеш ли на ово, Милуне?

— Та пристајем, оно само нека му се испуни нормално, а ми већ као људи, нећемо ту један другом... Знам ја шта је служба и мука најамникова.

— Ама јес, газда, тако је! прихвати Среја; само ја бих најволио да није то ни писано. Доста је погодба пред људима.

— Оно истина... али сад већ не можемо кварити, рече Милун.

И опет навалише сви на Среју да се не боји и да не сумња ништа. Милун узео уговор у џеп. Још мало ту продиванише, па се разиђоше.

IV

У очи петровских поклада беше големо весеље код Срдана Мишића у Р. Срдан, доста имућан домаћин, жени свога јединца, дечака од својих 18—19 година. А и време је већ да га ожени. Срданова кућа

није Бог зна како задружна; он у годинама и отежао, а његова Стана није више онако окретна као у млађе доба, кад је могла упоредо копати с најбољим копачем и кад се у сваком пољском раду није бојала многог мушкарца. Време је већ да се у кући Срдановој принови које чељаде; да Стана добије снаху, која ће је одменити у кући, а боме и у пољу што привредити.

Еле, големо је весеље код куће Срданове. Вођевину довели, па Срдан навалио част и свадбује се. Сватови се развеселили, па граде триста лакрдија; игра се, пева се, — учинила се само једна граја.

Ту је и Среја с ћеманетом. Срдан га већ давно звао, а Милун га послао, и најмио му по уговору некако сулудасто момче да бубња у бубањ. То несрећно момче беше се тако опило, да већ не зна шта ради. Окупило бубњати као помамно — већ се не чује оно јадно ћемане Срејино. Као за пакост ни Среји не иде нешто свирање од руке; Милун му купио по уговору жице, па се сваки час кидају: нити их може људски затегнути ни удесити како ваља. Ћемане му се једва чује; пре би рекао да струже, него да свира. Среја већ позеленио од муке. Сватови се почели посмевати његовој свирци; сваки час тек подвикне ко:

— Ајд, Срејо, стругни де мало у ту твоју дромбуљу!

На то се наравно оспе грохотом смех.

Среју већ пробио зној као грашке.

— Их! баш гребе као тестера! подвикне други ко од сватова и стане звиждукати игру, коју токорсе Среја свира.

— Удри, бре! дере се трећи на оно пијано момче; кад му не ваља ћемане, опали барем ти!

А оно лудо једва дочека, па удри као помамно.

— Их! та полако, море!... цичи Среја кроза зубе — проби бубањ, Бог те убио!

Аја! неће момче ни да чује.

У том излеће један пијан сват из куће и изнесе

чаканац, што га нашао негде на полици, па тек ћушну оном момчету у шаке и викну:

— Овим, овим, бре! Баци ту маљицу!... Опали сад!

Докопа ти оно чаканац, па онако лудо и пијано — све поскочи и удри што може више у бубањ.

— Не, несрећо! цичи Среја и туче га гудалом по леђима.

Оно још горе.

Сватови се деру: „Тако, море, тако! Удри, удри де!“ и скачу око њега као бесни.

Најпосле ти оно момче спусти бубањ на земљу па, токорсе да се и оно нашали, потеже и скочи на њ. Пуче кожа и обе ноге пропадоше му унутра. Оно само уокти очима. Сватови дигоше грају око њега. Док ти ђаво нанесе једног с лонцем вина, — па пљус њему на главу! Оста и оно и бубањ као у воду уваљано.

У том Среји пукоше обе жице. Он потеже оно ћемане те у коров! Неки отрчаше и нађоше га, па почеше сругати, звиждукати и играти онако сами.

Среја само што не плаче од муке.

Око неко доба ноћи разиђоше се сватови од куће Срданове. Среја и оно момче отишли раније; јер им ваља читав сат хода препешачити до села Н. Момче оно граби напред с пробијеним бубњем, а све се поводи ђа тамо, ђа амо. Среја узео ћемане под пазухо, па се покуњио и замислио, јер му се до сад није десило да тако прође са својом свирком... А од бакшиша нема већ ни помена. Иде он и мисли, шта га чека сад код куће; како ли ће изићи на крај с Милуном, кад му заиште паре и рачун.

Док га достиже неки Милосав комшија Милунов, човек добричина и разговоран. Познаде га у мраку, па рече:

— О, Срејо! ти ли си? Чекај заједно ћемо!

— Можемо.

— О, брате, баш ово данас би џумбус!

— Тек мени ће тај џумбус сутра на нос искакати.

— А што, море?

— Зар не знаш што? Онај ће ми очи извадити. Мислиће да сам Бог зна како паре накупио.

— Е стало те! Кажи нема, па збогом!

— Кад би он то веровао.

— Ама, Бога ти, зар ти њему све даш, што ти год падне?

— Ја шта ћу?

— Па ти си болан, луд. Не дај!

— Како не дај, кад смо начинили онај проклети уговор, па мораш. Ком сам се год пожалио свак ми вели: „Е, Бога ми кад је уговор — то ти је!“

— А шта теби би да му се тако подвезеш!

— Куд ћу, брате, кад ме салетели сви: то је вели само ворме ради, теби неће Милун криво; боље нек ти он очува пару. А кад оно — он оће очи да ми ископа, ако му све до крајцаре не дам.

— Па ти, чујем, и мајсторишеш за његов рачун?

— А ја како! И то је записано у оном несретном уговору.

— Е баш боље би било, да га ниси ни градио ни подвезивао се тако, рече Милисав и махну главом.

— Ја, Бога ми не знам шта ћу. Нити ми се мили служити га више, нити га могу оставити сад у невреме.

— Готово би боље за те било, да га оставиш.

— Ама како ћу?...

— Нађи како му драго закачку, па изиђи — ето како! Па поћутавши мало упита га: А влада ли се он како се подвезао?

— Аја! Ето уговорили смо, да ми набавља жице за ћемане, набави ми најгоре — ни чему не ваљају. Рекли смо да ми даје коња, ако ме пошље куд подаље, па ни коња не да — већ жипчим овако пешке. У уговору стоји, да ми набави момка да носи бубањ и бубња — он ми набави каког лудака, као овог гулавера данас те ми проби ето и бубањ. Казали смо да ми набави алат што ми треба — па до јако још ништа. А овамо сваки час ме тера ђа овде ђа онде да радим.

— Е па виш! Ту га можеш и на суду добити, ја ти кажем! Слободно га остави. Боље пре него после!

И ту Милисав настави учити Среју, шта ће да ради и како да се брани, ако баш и до суда дође.

Еле, тако у разговору стигоше већ до куће. Милисав окрете својој кући, а Среја за оним момчетом на Милунове вратнице. Оно момче једва се докотрља до једног амбара, па спусти бубањ и прући се поред њега на траву. Среја се попе горе на доклат, скиде гуњац и метну под главу, па леже и он да спава. Дуго није могао заспати, једнако му се врзло по глави шта ће сутра чинити и како ће се разрачунати с газдом. Једва је пред зору свео очи.

V

Таман свану, а већ стаде газда Милун, по обичају, викати по кући и око куће: тера чељад да устају, заповеда нешто, искашљује се, виче. Често се попне горе на доклат; види Среја још спава; њега не дира — само се тек искашље и често погледи у гуњац Среји под главом, онде где је џеп. У џепу нешто нагућено — стрпао Среја пешкир, како се убрисивао јуче од зноја. Газда Милуну смеши се брк. „Добро је, добро!“ мисли у себи, па тумара даље по кући. Оде обилазити и остале зграде. Кад би код амбара, смотри оно момче и покрај њега пробијен бубањ. „О, о! учини Милун полугласно, та ови су покор починили! Боме је ту падала пара као киша!“

Већ се прилично одјутри. Газда Милун попио кафу доле у кући и попушио лулу, па тек зовну неко од чељади: „Иди де, дете, пробуди Сретена; нек дође амо!“ и стаде задовољно усукивати бркове и искашљивати се.

Мало постоја — ето ти Среја сиђе озго с доклата. Милун одмах поче:

— Дај де, Срејо, да видимо рачун, и стаде се намештати да прими паре.

— Који рачун? рећи ће Среја још бунован и зловољан.

— Па јуче колико си пазарио.

— Ништа! одговори Среја кратко.

— Шта велиш?! узвикну Милун и набра обрве.

— Ништа; то велим! одговори Среја срдито.

— Ама одиста Бога ти?

— Одиста.

— Не може бити.

— Не може ја! Још ти мени опреми онаког лудака да ми смета и квари, па опет реци „Не може бити“.

— Ја ти опет велим: Не може бити! Онако весеље, онаки газда, онаки људи. Него батали ћорава посла, дај да видимо рачун.

Среја већ прекипе, па не знајући шта да му одговори узвикну:

— Не дам!

— Шта, шта! Не даш?

— Не дам!

— Бе даћеш, синко голи, бели!

— Видећемо... одговори Среја, па се окрете да пође.

— Море, љуцки ти кажем дај паре; Бога ми ће бити од нас чуда.

— А ја теби љуцки кажем да немам, одговори Среја осечно и пође.

— Их! та стани де само, да те питам! цикну Милун па полети напоље за Срејом. Среја се окрете и дочека га. Сподбише један другог и сташе се вући по авлији. Чељад истрча и удари у дреку. Њих два носе се као бесни — не да се Милун, не да се Среја. У том рвању догураше се до амбара. Оно момче скочи буновно, па нададе дреку и утече некуд у коров. У том Среја некако одгурну Милуна, зграби бубањ, па њему на главу и беж на вратнице. Докле Милун скиде бубањ, који му се беше набио чак до рамена и закачио га некако ружно испод врата оним парчетом још запете коже, дотле Среја већ далеко одмаче и нестаде га некуд низ поток.

— Та пушку ми дајте да убијем пса! рукну Милун и улети у кућу, зграби с клина некакав зарђали крндељ без кремена, па стиште напоље као помаман. Кад би на вратнице умало се не удари с Видаком писаром, који таман хоћаше да уђе.

— Ехе! шта је то! викну Видак зачуђено и ухвати га за рукав. Куд си наго?

— Пустите ме да убијем пса!

— Кога?

— Ама оног... сретете ли га где?

— Није зар Среју?

— Баш њега... пусти ме!

— А што? Стани мало, смири се! уздржава га Видак.

— Како што! Куд га год опреим да ми што уради, све наопако, све као од беде. Послао сам га ето Срдану у сватове, набавио му жице, најмио момка да му носи бубањ; а он јутрос ни паре. Каже — нема, не да.

— Не може бити!

— Боме може, Видаче, рече Милун стишавши се мало. Ето какав ти је тај твој красни Среја!

— Откуд мој?

— Па ти си ми га и натентао на врат.

— Зар? Ако ли оно први помену да би добро било најмити га... ја или ти?

— Оно јес... али опет и ти си мало крив.

— А што ја?

— Да си барем онај уговор боље притврдио, него начинио онако као ни себи ни своме.

— Е, Миле, што се уговора тиче, ту ти не дам ни једне рећи. Уговор је на свом месту.

— Па што не ради пас по њему?

— А знам ли ја! Неће — ето што.

— Па шта ћу да чиним ја сад? упита Милун и врати се полако, а за њим пође и Видак.

— Нека га још, претрпи се; гледај како на леп начин с њим.

— Ама ето не може се.

— Пробај још, па ако се баш никако не може, онда ћемо гледати!... рече Видак, кад се испеше већ горе на доклат. Мало помало утиша он Милуна, те пристаде да Среју још држи за неко време, јер му Видак у четири ока каза, да га може бити неће лако ни на суду добити, јер онај уговор није баш сасвим

по пропису, барем он не зна да је коме градио сличан уговор.

Док је ту Видак утишао Милуна, дотле су Веса, Голуб и Бора дочекали у механи Среју, па кад су чули шта је било горе код Милунове куће, — навалили су сетовати га: да се врати, да се претрпи, јер куд ће у невреме; сад би мучно где нашао да стане под најам; Милун је напрасит али повратит човек — док се окрене прође га љутња, па онда опет лепо с млађима... и шта му још нису наговорили, докле га нису обрлатили да опет иде Милуну.

Кад би увече, ето ти Среје. Милун дува и чини се токорсе невешт, и Среја дува и чини се такође невешт. Кад вечераше Милун промрмља:

— Сутра зором, Сретене, отићићеш да начиниш Маринку лотре. Гледај до мрака да буде готово.

VI

Од како се Среја и Милун свадише и почупаше око рачуна, од онда је сваки дан било помало речи и ината између њих. Милун учестао слати Среју по селима да мајсторише. Среја почео свакоме радити као од беде, знајући да од свог рада неће видети никакве вајде. Милуну већ досадише људи жалећи се, како им Среја није ово или оно начинио као што треба. Еле, тако је то трајало све до госпођинских поста.

Једно јутро уз госпођинске посте, таман беше Милун опремио Среју чак у Рогачу, да порогози неком каце и бурад, а он се опет спремио да иде послом некуд на другу страну — док ето ти му дође пет шест људи; неки носи вучију, неки чабар, а неки не носи ништа. Још с вратница поче тек један:

— Ама, Милуне, шта ти ово учини од нас?

— Шта, море? упита Милун зачуђено.

— Што ти нас закла?

— Како, море? упита опет Милун у чуду.

— Шаљеш нам оног твог Сретена, те нам све суде исквари.

— Што сам вам ја крив? Ви сте га хвалили да је мајстор и да је вешт.

— Мајстор је био док се није код тебе најмио.

— Јес, прихвати један спутивши чабар, а сад га ти ваљда учиш да људма квари судове.

— Оћеш само да ти што више заради, додаде други и спусти бременицу.

— Бог с вама људи! Оканите се ви мене!

— Нема то окани се; него де ти мени плати оне каце! повика трећи.

— Каке каце?

— Онаке! Сав ми шљивовик истекао, онолики ми мал пропаде.

— Нећу ја да знам за то!

— Знаћеш, вала, Милуне, већ ако не буде суда! припрети један између њих.

— Ја се нећу макнути одавде, док ми не платиш овај чабар, рече онај што је донео чабар; ево можеш прст провући између дуга! Зар је ово оправда?

— Вала ни ја, док ми не платиш ову бременицу! рече онај други.

Газда Милун се нађе сад у великој прпри; узврда се што никад није. Људи осули на њ псовку, пуца она авлија. Та је врева трајала готово читав сат. Кад људи видеше да не могу сами ништа учинити, одоше право среској кући да туже Милуна.

Милун продува мало, проука и промаха главом, па се онда диже и он; рече неком од чељади, да каже Сретену чим дође, да одмах одлази из његове куће, да га није затекао ту, па оде наниже кући Видаковој...

Сутрадан се већ по селу чуло, како је газда Милун истерао Сретена, како га је тужио среској власти и тражио накнаду штете; и како су они људи тужили Милуна и тражили да им врати паре или да плати судове.

Еле, заметну се позамашна парница. Готово месец дана вукла се та ствар по среској канцеларији. Испитани сведоци Милунови, испитан Милун, Сретен, сведоци Сретенови и они људи што су се жалили

да им судови нису оправљени како треба. Донесене вучије, донесени чаброви, доваљане каце, донесене и некаке лотре, па чак и онај пробијени бубањ. Све је то скрхано у авлију код среске куће. Сви су мислили као сигурно, да ће Сретен изгубити, и већ га беху неки почели, жалити: „Еј сиромах Среја! Како је налепио! Куд ће, брате, шут с рогатим!“

И може бити да би тако и било. Али на срећу Сретенову, мораде капетан Вучета, који је био пријатељ Милунов и свакад му држао страну, отићи неким важним послом у варош; а то се деси баш онда кад је требало суочити парничаре и ствар пресудити.

На поласку узе капетан читав дењак аката па пружи старијем писару, Страхињи, и рече: „Дела Бога ти, ћато, суочи ове људе, па пресуди ствар, да се више не потеже!“

Страхиња је био од млађих људи и врло поштен и правичан; страшно је мрзио кајишаре и сеоске трговце, дућанције и зеленаше. Милуна већ није могао да гледа очима. Капетан Вучета јако је волео Страхињу, ма да се није у многоме с њим слагао. Страхиња му је био, што но кажу, десна рука, и кад се год деси кака заплетенија и потежа ствар — Страхиња је раскрсти. Истина, не свакад по вољи капетановој; тек капетан му неће покварити. Токорсе га мало прекори, па ћути.

И тако Страхиња узе у руке Милунову и Сретенову парницу, испита још неке сведоке, па нареди, да дођу парничари и сведоци на суочење.

На суочењу хтело је доћи до кика. Милун се распомаио и прети да ће апелирати, да ће тужити чак и капетана самом министру. После дуге вике, која је трајала у среској канцеларији, заповеди Страхиња да парничари и сведоци изиђу. И он узе перо и на акту написа овако решење:

„Да се Милун одбије од тражења; да Сретен није дужан давати никакве накнаде Милуну, а слободно му стати где хоће под најам или радити свој занат; да газда Милун мора оправити Сретену бубањ,

или му нов набавити; да је дужан платити Сретену, да оним људима што су се жалили оправи судове, или ако то неће да им мора у новцу дати накнаду. Да се Веса, Голуб и Бора, за које се доказало, да су хтели сведочити у атар Милунов, казне са по два дана затвора; да газда Милун плати трошак и дангубу сведоцима, као и парничну таксу. И да уговор између Милуна и Сретена престаје важити.“

Кад је Милун саслушао ово решење, здимио је као опарен из среске куће. А за њим су одгегали његови калаузи покуњени. Сретен је Бог зна како заблагодарио Страхињи и обећао му, да ће од јако добро отворити очи, кад се с ким погађа под уговор.

Милун није накнадио штету по решењу ни Среји ни оним људима. Среја се није више погађао под најам, него је започео свој занат и којекако животиарио. Људи се више нису жалили на његов рад. На саборима, славама и свадбама опет је свирао и зарађивао по неку пару. Милун му није оправио бубањ ни нов набавио. Продерани бубањ иструлио је за плотом у авлији код среске куће. Милунова и Срејина погодба и парница ушла је већ у причу по околним селима. И сад, кад људи хоће да кажу какав крајњи кајишарлук — рећиће: „Најмио Милун свирача!“

РАСПИС

I

Један дан око Петрова дне, а баш у сам први сумрачак, почеше зврктати насипом белошевачким мале, прљаве таљиге неког Симице Шушкала из Меонице. Прозвали су га Симица, што је био мален и хитар као петлић; Шушкало су га прозвали, што је шушкао кад говори. Његове таљиге и мршаво, мрко кљусе, сви су дизали на посмех, — и ако су то била једина кола, у којима се вожаху путници из Меонице и из неколико још села, кад путују у Ваљево и натраг.

Симица је био веома наиван, али је ипак увиђао, шта вреди његово кљусе и таљиге у његовој околини, па није ни марио, што му се посмевају, него је сасвим поносито говорио о својим таљигама и мркову и звао их „моје кочије.“

Међутим ко се год возио у тим његовим „кочијама“, тај већ и без календара може знати, кад ће се време променити: јер не да се ни замислити, да се такав путник није барем једном стрмоглавио у какав јарак или рупчагу крај пута. А већ што се труцкања тиче, сељаци су препоручивали сваком од струне, као најсигурнији лек, Симичине кочије.

Еле, кочије су Симичине зврктале насипом белошевачким, а у њима је седио Никола учитељ и Сава, општински писар из Меонице.

Сава је био живи ђаво — и веселац, и говорљив, и шаливчина; а Никола више озбиљан и ћуталица. Обојица младићи око својих 25—26 година, на најбољој снази. Обојицу су сви у оној околини волели и хвалили се с њима.

Сад су њих два путници Симичини. Симица весео, Боже, весео што вози тако ваљане људе; измахне некаким патрљаком, за који је привезао мало узице те начинио бајаги бич, ошине свог мркова, па затегне што игда може: „Болан Јулка, зар си још девојка?“ Кљусе се мало закаса, а његове кочије а на једну а на другу страну, а с обе стране пута зија доста подубљих опасности, па још неке и каљаве. Сава и Никола држ' рукама за лотре, па се узверају на коју ће страну поискакати; јер су часом могли да се начине лепо као они ћерпичари што по ваздан месе блато и суше ћерпиче крај Колубаре.

— Е, е, лакше, лакше, море!... Шта то радиш? подвикнуће Сава, кад кочије труцнуше преко једне прилично дубоке и опасне опасности на сред пута, те путници искочише за читаву педаљ с оно мало кровине на којој сеђаху.

— Ништа, ништа — не бојте се! куражи их Симица, и скочив хитро на земљу, стаде завиривати, да му није што спало с кочија.

— Стани, да сиђемо — биће сигурније. А и тако не може ти коњ извући уз то брдо...

Симица устави кочије, те Сава и Никола сиђоше, па доде напред ошибујући сваки час свог мркова, који је једва вукао и празне таљиге уз брдо поред Беле Стене.

Сава и Никола пођоше најлак пешке за њим.

— О, брате, ала ме онај данас наљути — јеси видео само! рећи ће Сава.

— А што се ти опет кидаш? примети му Никола. Пусти га, нек говори!... Добро, те није гори, а онаки се којекако могу трпети.

— Оно и тако је, али га баш не могу слушати. Гдегод стане и седне и с ким се гол састане, све се хвали, како је он најтачнији, најувидљивији и највештији у свом послу.

— Па то је његова слабост.

— Слабост, али већ ми досади та његова слабост.

— Па шта ћеш му кад је таки... Ево, има две године, како је капетан у овом нашем срезу, па га

већ и деца знаду какав је и смеју се хвалисању његову. — Напоследку, ја не знам, каки си ти то! Ја се никад не бих ни упуштао с њим у таке разговоре... Знаш добро, да он не мисли као ја и ти, нити га можеш обрнути да мисли, па што тек за прабога просипати речи?!

— Али ја се нисам толико ни упуштао...

— Е, ниси ја!... Узео си му доказивати, како нас наше канцеларије и оно одуговлачење и пискарање по њима скупо стаје. То ти њему не можеш никад доказати.

— Али молим те, Нико, како нећу?... Ето, узми само један прост распис шта стаје. На пример, нађе се у нашем селу какво мангуп прасе; не вреди највише 20 гроша. Шта буде? Општински суд јави актом среској власти и моли је, да се тражи прасету госа. Среска власт потражи прво по срезу, па ако нигде нема, онда јави окружном начелству и умоли га, да распише. Док се то све распише куд треба, утроши се, које за састав а које за препис, близу 400 гроша саме артије!

— Смањи мало, смањи! примети му Нико смећећи се.

— Шта смањи? Израчуни сам, па ћеш видети!

Нико се замисли и стаде рачунати у себи. Мало после махну главом и рече:

— Готово право велиш; одиста оде близу толико...

— А куд је још поштарина и рад око тога... Дакле видиш, једно шугаво прасе стане толико трошка, а колики би рачун био, кад би узели рачунати неку парницу, која се тера по 5—6 година!?... Истроше људи и црно испод нокта, док дођу до неког свог права...

— Све је тако, ама нема ни смисла ни вајде доказивати тако што капетану Паји.

Капетан Паја био је од оних старих капетана, којих данас ретко има, и који су у своје време изучили само два три разреда основне школе, па после дугом службом дотерали до чина капетанског.

Капетан Паја био је у својој дужности доста

добар, готово бољи од многих његових колега. Судио је и извиђао разне спорове у својој капетанији више по свом сопственом нахођењу, него по прописима. Обично се старао да лепим речма и саветом измири парничаре. Зато га је народ врло заволео, поштовао и слушао. Ако кога мало оштрије и покара — нико му не замера; стар човек, а кара не што је пакостан, већ што је рад да сваког обавести.

Што се тиче његовог разумевања разних прописâ, о томе неки ђаволани причају овакав случај: Једном се запали у оближњем селу неко сено, шта ли. Дође пандур и јави то капетану Паји. „Чекај, вели му капетан, па узме неки зборник и стане прелиставати, заинтачивши уза сваки лист: „пожар, пожар, пожар!“ Пандур у нестрпљењу жури га: „Господине, шта ћемо — гори тамо!“ — „Чекај, море, чекај,“ па листа даље и понавља: „пожар, пожар!“ — „Изгоре све, господине, шта ћемо?“ рече журно и други пандур утрчавши у канцеларију. „Па нека гори, шта ћу му ја; овде нема никаква прописа!“ одговори капетан чисто срдито и баца зборник у крај.

А прича се још и ово о капетану Паји: Једном дође распис од начелства, да сви срески капетани поднесу извештаје има ли у њиховим срезovima какве индустрије. После неколико времена Паја одговори начелству: „По наредби начелства тражио сам у мом домашају дотичну индустрију и нигде је нисам могао наћи.“

Капетан Паја имао је, као што се већ и Сава жали, поред својих добрих страна и једну слабост да се хвали, ма за што било. Сава се нашао с њим у Ваљеву и ту, реч по реч, готово су хтели да се сваде за то, што се капетан, по свом обичају, хвалио, како је он увиђаван и како никад не ради ништа узалуд. Напоследку, у оном инату опкладили су се у позамашну опкладу, да ће Сава капетану подвалити да напише макар један распис узалуд.

— О, не могу ја њему остати дужан никако!... Рећи ми, молим те, пред оноликим људма, да лажем

и да не знам ништа!... Вала доскочиће њему Сава и добити опкладу, већ ако не буде жив! готово љутито прети Сава.

— Ајде, Саво, видећу — како ћеш му доскочити... рече Никола смешећи се.

У том изађоше већ на врх брда, где их Симица чекаше с кочијама. Опоменуше Симицу да добро отвори очи низа страну, па поседаше. Ту се већ видело, да могу мало и Симичине кочије јурити.

Било је већ неко доба ноћи кад стигоше пред механу. Сава и Никола узеше своје завежљаје, па одоше навише у село.

Симица испреже мркова, тури му једну руковет сена, па уђе у механу да попије она два гроша, што су му учитељ и писар на ракију дали; а већ ако затреба, моћи ће се још који грош и од кирије открњити.

У механи сеђаше неколико Меоничана и међу њима дућанџија Ђоша и поп Стеван. Мора да су нешто важно говорили, кад се ућуташе за часак — док виде ко је. Но кад видеше да је Симица — свој човек, — наставише опет диванити, али прилично озбиљно.

Симица им назва Бога, рече попу: „Благослови, оче“, па седе крај њих и поче пунити лулу, а међутим је и механџија, по дужности својој, већ метнуо полић преда њ.

— Ама ја вам рекох, поче поп Стеван мало потише, видећете, да нећемо добро проћи, а иде свети Илија!...

— Нећемо ја! прихвати неки Јован травар из горњег краја. Није то болан, шала, закопати находче у сеоски потес!... Ено преклане, памтиш и ти — Марјане, и ти — Манојло, а и ти, оче Стево, где по Драчићу поби све туча... Држи људи, зови чак проту из Ваљева те носи литију, и удри чини молитву — аја!... Док једва, у зло доба, сети се онај спржени Перица. „Бог с вама, вели, људи! Зар не видите, да се ово пропаде? Није нама вајде ни од проте ни од литије, него де да ископамо ми оно находче из нашег села!...“ Одмах ти, болан, гракну

село, те ко будак, ко мотику, ко пијук — ископаше га и однеше, те укопаше, чак негде крај Граца под обалу и, хвала Богу — више ни градљике!

— Ја шта мислите ви, море људи, прихвати опет поп, осакатило је то народ да не може горе бити!... Ето, сви знате, како је и Златарић страдао, што се у потес сеоски закопао утопљеник, а камо ли нећемо ми...

— Јес, попо, имате право, тврди Ђоша улагујући се; равним начином, знате, и ја сам слушао како су та два села страдала.... Летос сам, знате, излазио у вересију, па страота божија — само да сте ондак видели.

— Ама ко ли то нареди, да се баш у наш потес укопа? упита Манојло.

— Нареди капетан — ето ко! одговори Јован готово љутито. „Нашло се, вели, у вашем атару...“ А није закона ми! Ено, сутра нек изиђу људи... Ето и ти си, Марјане, био онде, кад смо га нашли. Казаће сви да није у нашем атару него у паштрићком.

— Вала, људи, мени се чини, поче Марјан тако важно, као да казује неку Бог те пита каку тајну, да је то само капетанов инат... Још од како се терасмо оно лане око синора — од онда се он на нас нешто изузе и стаде дувати. И ево овде сам најтањи (ту Марјан показа прстом свој замашан врат), ако није само уз пркос наредио да се то дете у наш потес закопа!

— Јес, господин попо, душе ми! прихвати сад Ђоша, метнув руку на прси и унесе се попу у очи. Ја сам се, знате, ондак равним начином нашао у среској кући — знате, да покупим оно мало вересије. И верујете ли, господин попо, приметио сам равним начином да ради у инат. Јес тако ми свега на свету — баш сам лепо познао да је то његово масло...

— Чије му драго, тек није по нас добро, рече поп као забринут. Него дела, људи, да како отарасимо ту беду из нашег потеса.

— Јес, Бога ми, попо, прихватише сви попову

мисао, то ће најбоље бити, да отарасимо белаја од наше куће. Само како би?...

— Ласно, брате, упаде у реч Јован; ископати га, па однети у атар паштрићки, те укопати где се и нашло.

— Оно лако је то казати, прихвати Манојло, ама ко ће га копати?... Дању се не може, видеће когод, а ноћу — ја Бога ми, не копах га, па макар ми град одбио оба ува!...

— Ако нећеш ти, има ко ће, рече Јован. Ето Марјана, он га је и упоао.

— Та оно јес... ама ја, газда Јово... узе Марјан да извија, јер баш није волео да ноћу барата око мртваца и гробова. Оно знаш... није баш ни лако!

— Па нећеш ти сам, не бој се! куражи га поп Стеван. Ето ти и Симице. Вас два моћи ћете зар? Симица и онако копа кашто раке — није му првина. Оћеш, Симо, а?

— Та могло би се, оче Стево, него знаш, поче и Симица да извија, некако што вели Марјан...

— Оће, оће Симица — знам ја! навали Јован. А сутра му не гине напојница — сви ћемо дати...

— Оћемо, оћемо! Шта, зар ми нашем Сими да не дамо?! гракнуше сви.

— Али то треба још ноћас, док није капетан докучио, па нам може смести, вели поп. Ноћас је баш као што ваља; људи уморни, одмарају се — нико неће опазити...

И тако Симица и Марјан присташе. Сад се тек отвори жив разговор и шала. Њих два попише у напред прилично напојнице; а већ сутра кад се све сврши — биће још.

II

Било је већ превалило по ноћи. Учитељ Никола уморан, спава у велике. Док стаде лупа на вратима школским. Лупа — рекао би, сад ће врата иставити. Скочи Никола онако бунован и викну:

— Ко је то?

— Наши смо! одговори неко с поља, а једнако гура у врата.

— Који наши? упита учитељ, промолив се кроз прозор.

— Ја, учитељу, одговори Марјан и приђе прозору, а из њега заудари као из ракијске мешине.

— А ти си то, Марјане! Откуд ноћас у ово доба?

— Имаш будак, учитељу?

— Будак?... А шта ће ти будак? упита Никола, чудећи се шта је томе ноћас наспело.

— Будак... треба ми. Имаш ли?...

— Окани се ти, Марјане, ноћас будака... Иди те спавај — боље ће бити. Не дам ти ја сад ништа!...

— Ама молим те, учитељу, дај ми! Бога ми чуваћу ко своје.

— Не дам, Марјане, не дам. Иди — оћу да спавам! рече Никола осечно и затвори прозор.

Марјан промрмља нешто, па се упути право Савиној кући, — према школи на један добар пушкотмет. Стаде лупати и њему на врата. Сава заркао, па баш ни у уво. Марјан лупа још жешће.

— Е, е — ко је? а! дрекну Сава иза сна, па скочи те отвори врата.

Марјан, како беше навалио, у мало не паде на нос преко прага.

— О, о! Држ' се!... А шта ћеш ти сад? упита Сава разбирајући се.

— Имаш ћато, будак?

— Шта?!

— Имаш будак — будак треба ми?

— Будак?! понови Сава у чуду. Хи — будак... А што ће ти ноћас будак?... Имам ја — те још какав будак!... Много паметнији од тебе... А шта ће ти?

— Та треба ми. Ако имаш дај — немам кад чекати!

— Не дам док ми не кажеш што ће ти.

Марјан, нема се куд, исприча Сави све — и што ће му, и куд се спрема ноћас са Симицом.

— Аха, баш ти тек сад не дам!

— Па што ме онда вараш?... Дела, Бога ти, дај ми.

— Иди, иди кући те спавај! Окани се ћорава посла... Гле ти њега — напао ноћас бунити људе! Иди, не дам будака!... рече Сава и затвори врата.

Марјан опет нешто промрмља, па се врати. Док се тек Сава присети па брже за њим:

— Марјане!

— Ој!

— Оди, оди да ти дам.

Узе иза врата будак и изнесе, те му даде рекав:

— Али сутра зором да си донео — чујеш?

— Немај бриге, ћато, и пре зоре... обећа се Марјан; затури будак на раме, па убрза Симичиној кући.

Сава се брже боље обуче, па потечи школи. Сад опет он узе лупати на врата школска. Никола таман беше свео очи, — трже се кад чу опет лупу; промрмља онако бунован: „Та каква је ово напаст ноћас!...“ па устаде и извири на прозор.

— Ко је?

— Ја, Нико! отвори да уђем, одговори Сава пришав прозору.

— Ето ти сад опет — ти! зачуди се Никола... Чек да отворим! и отвори врата. А који је бес теби ноћас? Да нећеш и ти будак?

— Зар је и од тебе искао? упита Сава смејући се. Ја мислим само је мене будио.

— И јамачно дао си му?

— Дабоме.

— А ако учини како чудо ноћас?...

— Не бој се... Знам ја шта ће му. Него дела, облачи се.

— Да се облачим? упита Никола, узбезекнув се. А што сад да се облачим?

— Де, де — обуци се ти само, па ћеш видети што...

— Ја Бога ми не могу. Ођу да спавам.

— Али молим те обуци се... Зар ти мени не би учинио толико љубави?

Почешка се Никола иза врата — шта ће сад? Ту се апелује на љубав, не може му одрећи. Нај-

после, хајде да се види и та комедија, па макар се сутра мало и оспавало, — и онако је празник. Обуче се и Никола.

— Е сад, Нико, понеси вериге, рече Сава, па ајдемо!

— Вериге?! узвикну Никола зачуђеније, него да му је заискао три будака од једанпут.

— Вериге, вериге — ја! Понеси само... потврђује Сава смејући се.

— Ја, Бога ми, готово нећу да идем! поче Никола да се устеже. Ово је ноћас да Бог сачува!... Један лупа — „дај будак;“ други — „обуци се и понеси вериге...“ Хм, будак — вериге — ићи у ово доба... нису чиста посла!...

— Та шта се заносиш ваздан! осече се Сава озбиљно, па откачи изнад огњишта вериге. Ето, ја ћу их понети — ако се бојиш... Ајде ти само!

Никола слеже раменима и пође за њим.

Ударише све јаругом, док избише под Симицину кућу. Пред кућом таљиге и за њих привезан мрков, који токорсе мало фркну и нарогуши ушч, осетивши да иде неко. Сава и Никола прилегоше за један кош и ућуташе се.

Мало постаја, а шкринуше врата. Изиђе Симица, затурио некаку врећетину и мотику на раме, а за њим Марјан са Савиним будаком. Сава и Никола још више прилегоше, да их како не опазе.

— Симо море, куда ћеш ти ноћас у ово доба? виче полугласно Јулка Симицина с кућњег прага за њима.

— Спавај ти тамо — спавај! Шта зијаш ноћас? осече се на њу Симица.

— Ама не иди, море!... Јеси л' пијан — манит ли си? Како те копање снашло ноћас у очи празника!?

— Оћеш ти ћутати једном — ил' да ти дођем тамо?! продера се Симица још оштрије.

Јулка тек учини: „О, Бог с нама — луда човека!“ па притвори врата и нешто још прогунђа...

Они замакоше низ вџџак и неста их у помрчини.

Сава и Никола поћуташе још мало, док се све утаја.

— Дед сад! шану Сава и гурну лактом Николу, вериге за крај, па вуци и трчи око куће — али брзо!...

Никола зинуо од чуда, па га само гледа.

— Та дела — шта ти је сад! рече Сава, а напрегао се већ од смеха. И још укњи онако страшно, дебело — знаш... Но де, шта си зинуо, да се не дангуби!...

— Ајде да и то чудо буде, рече Никола ни сам не знајући шта ће. О, напасти ноћас!...

Узе вериге за крај, па јуриш око куће.

Стаде звека верига, а Никола тутњи што игда може и укће. Док ти истом узе боботати у кући престрављена Јулка. И мрков се поплаши, поче се трзати и помаче кола. Сава се већ заценио од смеха. Притрча колима те одреши мркова, па учини Николи: „шш!“ да иде за њим, — и обојица с мрковом отутњише низ јаругу на ниже...

III

Сутрадан већ по оближњим кућама почеше се жене и бабе сашаптавати:

— А знаш, јадна, шта је ноћас било?

— Шта јадо?!

— И не питај, боме!... Овај несретни Симица и онај пијани Марјан, узео их ђаво у своју руку, отишли да ископају находче. Весела Јулка остала сама самцита — док, вели, ништа ти Бог не даде... стаде звека, тутањ, рика, рзање, лавез, кукурекање... ама, све што је у Бога аваза — завришта око куће! Јадна Јулка умало није пресвисла од страха!

— А шта ли ће то бити, друго моја?

— Ништа друго, него онај — у камен ударио!

— О, Бог с нама и анђели божији!...

И тако жене и бабе крсте се и сашаптавају, а сиромах Симица покуњио се, па хита среској кући,

Капетан Паја уранио па седи у ходнику пред канцеларијом на хладовини, а Симица те преда њ.

— Добро јутро, господине! поздрави капетана, па стаде гологлав и снужден.

— Бог помого, Симо!... А које добро? Што си се окуњио, болан?

— Зло, господине! утањи Симица.

— Како зло — наопако!

— Нестало ми ноћас мркова.

— Јес ја?

— Јес Бога ми, господине! Нигде га нема... Ево од јутроске га једнако тражим; обиграо сам сву Меоницу; трчао сам чак и у Паштрић; већ с ногу спадох, па — нема, господине, баш га нигде нема!...

— Па шта ћу ти ја сад? рече капетан и слеже раменима.

— Ама молим те, господине, утањи опет Симица, ако Бога знаш, нареди да ми се потражи... Сиромах сам, господине, штета — ако пропадне не знам куда ћу.

— Оћеш ваљда да распишем да се тражи? упита капетан.

— Јес, јес, господине, убрза Симица, запиши тако ти Бога, како знаш, само нек' се потражи! Молим те, господине, тако ти среће све му запиши, ама све, све, што год знаш...

— А што ти то ниси јавио најпре општини? рече капетан. Зар не знаш, како иде ред? Општина би после мени јавила...

— А шта ја знам, господине, прост човек... Молим те, моћиће зар и без општине... Свуд сам, Бога ми, тражио, па нигде!

— Оди амо! рече капетан па устаде и уведе Симицу у канцеларију; отвори једна врата од друге собе, где сеђаше за столом један дежурни практикант, дугачак, као притка, па му рече: „Деде, ћато, узми овог човека на протокол!“

Симица оста с практикантом, а капетан затвори врата за собом.

Докле је трајало то узимање на протокол — ваљда ће знати сам капетан, а знаће и Симица, који се већ беше ознојио причајући по неколико пута своју недаћу ноћашњу, а знаће најпосле и дугачки

практикант капетанов, који је читав сат утрошио и неколико табака искварио — док му је једва за руком испало, да којекако попише све белеге и доброте Симицина мркова.

Међутим, док се сиромах Симица узимао на протокол, дође капетану дућанција Ђоша. Потпуном учтивошћу и оданошћу, каку већ може показати и један дућанција сеоски, поздрави капетана.

Одмах ти ту они затурише разговор. Капетан се жали: како је тешка служба, како се мучно живи, како га неће да унапреде. Ђоша се опет жали: како рђаво иде радња, новац не пада, муштерије нема. Уздише капетан, уздише Ђоша. Један се тешка како се мора трпити, други се тешка како се из своје коже не може никуд... Еле, мало помало окрете се разговор некако случајно, — те капетан сазна од Ђоше, ко је синоћ био у меоничкој механи: шта се говорило, и ко је ископао находче. Капетан само врти главом, па се чуди: „О, гледај ти њих, молим те!... Чекај ти, научићу ја њих памети!... Е, е, — баш не можеш с тим љулима изићи на крај!“ У том чуђењу капетан и заборави упитати Ђошу, кад пође, којим је послом дошао. Но може бити, ни он му не би умео то казати начисто.

Капетан је још вртио главом, док ето ти из собе Симице и дугачког практиканта. Дугачки практикант чита протокол, а Симица заинтачио: „Јес, јес, господине! Све је тако! Ама баш све како сам казао... Молим те... Еј моје невоље!... Молим те, господине, нек се свуд добро потражи!“

— Добро, добро! рече капетан, па заповеди ћати: одмах начини акт начелству, да се распише свуд за овог коња.

Практикант замаче у своју собу, а капетан се окрете Симици, па врло озбиљно и готово љутито упита:

— А је ли ти, море?! Ко теби рече да ти копаш ноћас оно дете?

Симицу чисто као да неко посу врелом водом, па у оној забуни поче муцати:

— Ја, ја, господине — Бога ми ето... нисам, ја него они... Здравља ми — никад ни помислио... Иди, вели, те ископај... а ја шта ћу?...

— Одмах да си ишао с ким си и копао — да вратите дете на своје место, где је и било!... Јес чуо, сад одмах — или не, ноћас мораш! Кад си га ноћу већ једном копао, копај га ноћу и опет — јес чуо!... Да се ниси главом шалио! Ако сутра не осване, где је закопано било, одераћу те... Гле ти њих сад!... Па још бенетате којешта по механи с оним вашим лудим попом!...

Капетан је прилично мрзио поп Стевана, те се тако сад и изрече о њему.

— Оћу Бога ми, господине!... Одмах ноћас — и пре зоре, господине, здравља ми!... Ја ћу то све с Марјаном... Шта ћу, господине, сиромах човек... Еј, Бог их убио, куд и то да ми још натоваре на врат! Мало ми је зар моје нужде и невоље!... Окупи Симица јадиковати.

Капетан зазвони и Симица изиђе из канцеларије, бришући зној као грашак крупан, па стиште као опарен кући.

Сутрадан освануло је находче опет на свом првашњем месту. Већ свуда по селу говоре како је прексиноћ био тутањ, звека и рзање око Симичине куће, и како је нешто одвело његова мркова.

Симица отарасио једном бригу с врата, па не бојећи се да ће га капетан одерати — успавао се, а сунце већ прилично оскочило. Би још дуго спавао, да се Јулка над њим не разраколи: „Еј, Симо, Симице! Устај, море, дижи се!“ Он се само окрене на другу страну, прогунђа: „Не дирај се!“ па зашиче опет.

Зва она, зва — аја, неће да устане! Повуче га најпосле за ногу. Ћипи он као бесан, збаци са себе поњаву, те јој смакну конђу и рашчупери је сву — колико је лупи оном поњавчином, па се продера:

— Је си ли ти полудела јутрос?!

Она смејући се весела одговори:

— Та шта ти је, болан, што не устајеш? Ево нам мркова!

— Где је? откуд? кликну Симица и стаде зверати где ће да угледа свог мркова.

— Ено га у вотњаку, пасе. Пробудим се јутрос, а он везан за кола ту, — исто онако, као што си га ти оно вече везао!

Симица немаде кад више питати, него полети на ниже у вотњак...

IV

Прошло је скоро пет месеци. По селу се слабо говори о звечи и тутњави око Симине куће; кашто само на какој пијанци у вече, поред осталих прича о вампирима, поменуће се и то. Находче је на месту. Капетан није одерао Симицу. Град није ником ништа побио; готово га није ни било тога лета... Сельаци почеше увиђати, да и поп покашто може млатити глогиње. Симица опет вози на својим „кочијама“ путнике и другу кирију. Све ствари иду својим редом. Једино што се десило за то време, необично — онај дугајлија практикант, што је пре узимао на протокол Симицу због његова мркова, добио је сад за писара и премешта се у други срез, а на његово место поставили некаког дечака: изгледа као метиљава овца — јадно, суво, неокретно, не уме честито ни говорити...

Тек беше капетан ушао у канцеларију и сео за свој сто, а пандур унесе једно писмо. Капетан отвори, прочита и полугласно рече:

— Е, сиромах Симица — ништа од његова мркова! Надао сам се од овог последњег акта, да ће бити што па бадава!... Баш ми га жао! Носи тамо нек се сајузи!

То је био последњи акт од окружног начелства; јавља како су сва начелства и сви начелници већ одговорили да „траженог мркова“ нигде нема...

Капетан претури још нека акта преко руку, док ето ти опет пандура, пријави новог званичника:

— Једно момче чека.

— Пусту га.

Отвори пандур врата и уђе плашљиво нови зва-

ничник с писмом у руци. Капетан узео писмо и прочитао стаде мерити новог званичника од главе до пете.

— Јеси, море, још где био у служби?

— Нисам, одговори нови званичник.

— Па шта си до сад радио?

— Учио сам.

— Занат?

— Нисам, него школу.

— Па што ниси још учио?

Нови званичник обори главу и онако збуњен протуњака готово кроз нос:

— Не може се...

— Виш, брајко, узео капетан по свом обичају да му мало прочита, кад ниси могао учити школу, боље би било да си учио занат. Док се овде унапредиш, тамо би могао бити свој госа... Није баш ни ово лак леб — немој мислити!...

Нови се још више застиде и поцрвени до ушију.

— А колико си школе учио?

— Две гимназије... одговори нови готово шапћући и кријући очи.

Капетан га мало промотри и премери, па зазвони и рече:

— Ајд, иди тамо на своју дужност — показаће ти пандур. Али пази да се добро владаш!... Немој се свађати са практикантима. Немојте тамо сипати песак један другом на главу, ни привезивати којекаке репове на капут кад излазите из канцеларије; јер не могу више трпети да вас исмевају они геаци по механи... јес чуо, није ово лудачка кућа!... Па онда немојте се згађати лењирима, ни брљати астале мастилом. Немојте ми дрљати по дувару којекаке куке, као онај дугачки што се сад торња одавде; јер кога уватим, ущи ћу му ишчупати!... Сад иди, па ради чисто што ти се да, немој празнословити; владај се добро, па можеш временом бити унапређен!... Ајд сад на посао!...

Нови званичник слушајући таку лекцију збунио се да не може горе бити; похита на врата и у

мало не удари носом о учитеља Николу, који баш у тај мах уђе са својим Савом. Они се увратили по плату и да се јаве капетану, па да иду послом неким у Ваљево.

— Хоћете ли на колима? упита капетан.

— Да како... Ишли би и пешке — лепо је време, али нам ваља петљати и носити много којекаквих ствари.

— Па ајд понесите и једно буренце мајстор Стојану, нека га оправи. Иде благ дан — требаће ми.

— Драге вољ? — понећемо, рече Никола.

Капетан их спрати с буренцем чак до кола. Кад угледа Симицу с његовим „кочијама“, насмехну се па рече:

— Е, Симо, оћеш још да копаш находчад?

— Никад, господине, далеко им лепа кућа! одговори Симица, а намешта нешто по колима.

— Не да ти ђаво седети с миром... Него штета, Симо, твог мркова нигде! Сад баш добих последњи одговор од начелства!...

Сава и Никола прснуше у смех. Сава само што није легао да се ваља од тешка смеха. А и Симица се заценио, па само цепти.

Капетан у чуду избечи се, па не зна шта да рекне:

— Но шта вам је сад?...

— Па ето му мркова, рече учитељ, показав руком кљусе упрегнуто у таљиге, пред самим носом капетановим. Капетан се тек само узбезекну.

— О, да си ти жив и здрав, господине, поче Симица повратив се мало од смеха, ја сам га нашао још оно јутро, кад сам вратио находче на место.

— Још оно јутро! узвикну капетан и плесну се рукама. Их, ја грдне бруке писати толико!...

— Аха, господин капетане! прискочи Сава, повратив се од смеха — чисто заједљиво, ко оно не пише никад ништа у ветар? Моја је опклада! То је жао за срамоту — сећаш се!?...

Капетан само што сподби оно буренце па с њим за плот у авлију. „Дај понећемо!“ вичу они.

Аја — он оде као опарен у канцеларију; само тек треснуше врата за њим.

Сава и Никола поседаше, Симица ошину мркова; и опет се откотрљаше насипом Симичине кочије, а у њима путници готово оплакали од смеха.

— Шта си, вере ти, дао за тог мркова? упита Сава Симицу, кад одмакоше.

— Две рубље на сред ваљевског вашара. Има од онда равно три године. И Бог да поможе добро ме послужи!

— Ето, Нико, јевтин распис, рече Сава. Симичин мрков две рубље, а распис више и од десет рубаља!...

За кратко време пуче по целом срезу брука о мркову и распису капетанову. Сељаци то окитише, наместише и удесише још згодније. Кад стану причати где на сабору — све се живо изврће од смеха.

Капетан није неколико дана излазио у срез, него слао свог писара. И после кад год изиђе, гледа час пре да измакне — некако му није било ни до разговора ни до хвале...

ЋУРАН ДОБИЈА

Јест та врашка мода чудновата ствар! Рецимо понесе нека госпа, на пример, перо за шеширом; полете шешири са перима — и за кратко време нећеш видети ни једне госпо без пера... иначе није по моди. Оснује се, рецимо, какво друштво, одмах се однекуд и то урачуна у моду, па удри оснивај све сама друштва, која као и свака мода брзо и прођу. Уђе у моду да се једе левом руком, одмах се све живо, што год води рачуна о моди, пролевачи.

Откуд те кобне моде долазе — враг би их знао. Но колико сам ја опазио, моде почињу и полазе обично од престонице, па се онда шире, шире све даље док не допру чак до на крај границе. Тако су некад у своје време пошле „кринолине“, шириле се све даље, допрле чак до Рашке и Вршке Чуке, па ту неке угинуле, а неке, ваљда, прешле у Турску.

Управо мода је нека врста епидемије; врло је прелазна особито у такозваној „лепој“ половини света.

Него шта оно вам хтедох причати?... Јест, како је у једно време била и *лутрија* у моди. Да сте само откуд видели како се та мода живо ширила и узимала мах; беше се врло брзо кренула даље ка граници. А престоница?... И не питајте! Ту су вам врвели прасци, пилићи, луле, ђурани, табакере, патке, сатови — све на лутрију; „нумера само 20 пара“ па — читав ђуран.

Еле, у то лутријско доба беше се састало отмено друштво у ђевабџиници код „Кастриота“ — на ђевапчиће и чашу вина. Учители, професори... шта ли су, не знам, тек знам да су људи отмени, настав-

ници, да је био још и један поп с њима, и да су одавно, и пре лутријскога доба, радо свраћали код „Кастриота“ на чашу вина и ђевапчиће.

И тако та господа беху засела у екстра соби: пред њима ђевапчићи, вино, бибер, паприке... Газда, гога, често се налази ту, јер се врло често чује: „Дај још.“

Кад су се већ мало опоравили од тешког наставничкога рада, онда су уз чашу вина затурили разговор.

— Ама видесте ли ви, господо моја, поче један крупан, плећат наставник, како скупштина одложи онај предлог?

— О професорским испитима, је ли? упита други такође повисок, јастребастих очију.

— И био је неуместан, рече поп, бришући своју густу браду од бибера и ђевапчића. Где си ти видео, молим те, терати људе да под старост полажу испите.

— А тако је свуд по Германији, прихвати један омален, чупав наставник, који је био некада у Германији и хватао тамо на брзине зечеве; треба, попе, да се положи, да; само још није време томе.

— Што се мене тиче, рећи ће онај јастребастих очију, нек се полажу, и ја сам за то.

— Хм, да се полажу! прекиде га поп и погледа попречно; велим да се полажу, а оно — ако ћемо право... знаш...

— Шта знаш? Шта знаш? развика се мало онај јастребасти, као наљути се. Зар Јанко или Марко био до јуче мој ђак, па на једанпут ето ти га — твој колега... професор као и ја?! Нема то, брајко мој, него испит, испит! Положи га, синко, па онда — браво си!...

— Ћутите, махните их врагу, те испите, стишава их онај плећати, смешећи се. Боље што су одложили... Могли би повући и нас.

— Хе, хе, па нек повуку, рече онај чупави чисто поносито. Хе, сутра, ако хоће, нек повуку... Мислиш неко се боји испита? Ја толике године у Германији, толике године овде — де нек се нађе ко

да се мери са мнош! Толики дођу озго, па не знају ни шта је буника, а камо ли што друго.

— Оно ни ја се не бојим за мој катихизис, добази поп.

— А зар се ја бојим? рече плећати; моји ћаци најбоље знају анализу и географију.

— Та ту се нико и не боји, рече онај јастребасти, само требало би да се моји јучерањи ћаци не равнају са мнош.

— Боље, боље што су одложили, опет рече онај плећати. Сваки час тек измисле што ново. Ето они врашки Прајзи и Французи кад се тукоше — шта сам после имао муке, док сам деци показао границе... начинили лепо дар-мар од границе... Дај де, момче, још мало вина и неки ћевапчић.

Још су се наставници, уз чашу вина, поразговарали о испитима и напослетку се сви сложили: да је одиста боље што се тај злокобни испит одложио.

У том уђе газда гога, кези се, па с оно мало уљудности, што се нађе у гогâ кад им таки гости дођу, упита:

— Заповедате, земите некоји нумери, господине?

— Какве нумере? упита плећати наставник.

— На кјуран, господине. Дваест пари, не чини више.

— Дај да видимо, рече поп.

Гога махну руком на једно момче.

— А бре, синче, кшш! Фрли това кјуран на овија господа.

Уђе у екстра собу једно момче и унесе под пазухом голема ћурана, који сасвим мирно дремаше, не појимајући својим ћурећим мозгом пред какав је колегијум изнесен.

— По што ћуран, дете? упита плећати.

— Дваес пара, господине.

— Дваест пара — само!

— Да, само једна нумера.

— Како нумера? упита чупави наставник.

— На лутрију, господине. Дваес пара нумера; ко добије има ћурана за дваес пара.

— А, тако! А кад ћеш то вући?
 — Чим продам нумере.
 — Колико их имаш?
 — Педесет. Изволте, учините ви сефте.
 — Хоћемо ли? смешећи се упита чупави своју дружину.

Сви гракнуше: „Хоћемо! Хоћемо!“ Поузимаше доста нумера: неко две, неко пет, неко девет, а сам плећати узе равно десет, рачунајући да није скупо добити за пет гроша оноликога ћурана. И тако разграбише се готово све нумере, остаде још само десетак.

— Па дај да сад одмах вучемо, рећи ће поп.
 — Да, можемо сад, прихватише и други.
 — Не могу, господо, још ми је остало десет нумера.

— Доста ти је и тих четрдесет што си продао, рече плећати. Дај да вучемо.

— Не могу, господине, Бога ми; и ја сам човек сиромаш, треба да зарадим што. Узмите и ових десет, па ћемо вући.

— Узели смо доста, рече поп. Него, ако хоћеш, да вучемо сад.

— Не може, господине, верујте. Нека остане за после подне, док и ово продам.

И тако, тамо, амо, погодише се да вуку лутрију после подне — после четири сахата, кад наставници изиђу из својих школа. Састанак да опет буде код „Кастриота“.

*

Четири сахата већ одавна прошло. Колегијум чека. Наравно, вино и ћевапчићи иду у част онога ко добије. Оног момчета с ћураном још нема.

— О, господо моја, тај ће нас лола још и преварити, већ се поче вајкати онај плећати. Али дао је реч.

— Свиња, зна он шта је реч! јетко викну поп.

— Да почекамо још, вели чупави, можда се забавио — доћи ће.

Још почекаше мало. Ето ти момчета с ћураном.

- Камо се, море, ти? гракнуше готово сви на њ.
- Још нисам продао, господо.
- Зар ни једне?
- Неколико само.
- Колико ти је остало?
- Још шест нумера.
- Па шта ћемо сад?
- Да вучемо, виче поп.
- Али нисам продао... одговори момче.
- Колико си дао за ћурана? упита чупави.
- Осамнаест гроша.
- Продао си четрдесет и четири нумере по двадесет пара... хмм — што више то више, сразмера управна... и с стоји према педесет као шест према четрдесет и четири... хмм... чини двалесет и два гроша. (Чупави је жесток рачунџија.)
- Мало, господине, Бога ми.
- Доста, доста четири гроша добитка, вели плећати. Хајде да вучемо.
- Хајде, хајде, салетеше и остали.
- Ама не могу, господо; толико сам наменио нумера.
- Можеш, можеш, вели поп; теби је доста четири гроша. А баш кад си наменио, нећемо ти кварити: оних шест нумера нека буду ћуранове, па да вучемо...
- Јест, јест — оних шест ћуранове! Дај да вучемо! повикаше сви.
- Најпосле добро, нек буде тако, пристаде момче.
- Дакле ћуран више није твој, ти си исплаћен? рече поп.
- Јест, господине, сад је ваш, па ко га добије, одговори момче, задовољно и са двадесет и четири гроша.
- Дај га амо, рече чупави и узе му ћурана из руку. Ти сад можеш ићи, ми ћемо сами извлачити. Момче оде.
- Како ћемо сад? упита плећати, пипајући ћурана и чудећи се како је дебео. Пипните само, пипните!
- Чекајте, ја знам како ћемо, рече чупави.

Извади из шпага хартију и исече је на сто парчади: на педесет написа редом бројеве, па их метну у свој цилиндар, а оних других педесет празних, међу којима само на једној написа *ћуран*, метну у попову читу. Е, сад је готово. Ти ћеш, попе, вући из мога цилиндра, а ти, окрете се плећатом, из попове чите. И то дигните главе горе у таван и зажмурите. Тако се вуче у Германији... Руке горе! Ја ћу командовати: један, два, три. Кад рекнем *три*, онда прогледајте да сви видимо шта је извучено... Тако! Спусти тог ћурана на земљу; везан је — неће никуд.

Плећати узе преда се читу, а поп цилиндар. Чупави командује:

— Дакле — по-чи-њи!

Поп и плећати дигоше главе у таван и зажмурише.

— Један, два, три!

Поп и плећати узеше по једну хартицу, издигоше је високо докле моглоше руком пружити, па прогледаше. Сви се нагоше око хартица, развише их: број тај и тај... *голо*.

Опет дигоше главе, зажмурише.

— Један, два — три!

Видеше — опет *голо*.

Поп и плећати тако су јако стезали капке кад зажмурише, да им већ заљути у очима; поцрвенише им очи и засузише после треће или четврте команде.

— Ама овде се дими, рече поп бришући очи.

— Јест, јест, попе, баш се дими, вели плећати наставник, а и он трља очи.

— Отворите прозор, рече чупави.

Један од њих отвори.

— Сад, молим, даље.

Поп и плећати опет дигоше главе и зажмурише. Чупави командује:

— Један, два — три!

Извукоше, погледаше — опет *голо*.

Већ изиђоше све нумере оног јастребастога, па готово све и чупавога. Поп и плећати сусташе климатајући главом час горе час доле, а већ од жмуриња

дођоше им очи црвене као ротквице земунске... Међутим док су се они забунили око извлачења, ћурану се некако распетљала узица с ногу, па шеће по соби и кљуцка мрвице.

Изиђоше још многе нумере, али све празне.

— О, врага, што не излази већ једанпут! виче поп.

— Е, нема, попе, ја ћу то добити, узео сам десет нумера, каже онај плећати, а џтрља очи и разгледа хартицу.

— Хоћеш — понадај се! А моја оволика мука?... Баш се ознојих, одговара поп, па и он трља очи и разгледа нумеру.

И тако изиђоше готово све нумере. Остаде само једна оног плећатогa и две три намењене на самог ћурана.

— Е, ко је срећан — срећан! почеше сви викати оном плећатоме. Ето хоћеш баш ти да однесеш ћурана. Само још твоја нумера!... Не треба више ни вући — сигурна ствар!

Плећати се само смеши, мило му што је тако срећан.

— А не, не! Да вучемо све до краја, док не изиђе! виче поп чисто љутит.

У том се ћуран попео на прозор, па се биште и отреса. Они се забунили око нумера, па и не виде.

— Дакле — пази! командује чупави.

Поп и плећати хукнуше већ уморни, дигоше главе и зажмурише.

— Један, два — три!

Истргоше по хартицу, па брже боље развише једну — *ћуран!*

— Нумеру, нумеру! Која је нумера? гракнуше и умало не поцепаше ону другу хартицу, док је развише. Кад али — нумера од оних намењених на ћурана...

— Ааа! ћуран добија! акнуше сви изненађени, а онај се плећати окуњи као да је покисао.

— Камо га? Камо га? повикаше и завирише доле где су спустили ћурана. Гле, нема га!...

— А, ено га! дрекну плећати чисто поплашено и јуриш на прозор.

Ћуран се опет поплаши од те дреке, па излети напоље и бежи преко дворишта.

— Не дај тамо, утече! навикнуше на гогу; гога на своју децу и момке, те неко метлу, неко четку, неко кецељу... појурише за ћураном. Наставници истрчаше напоље; почеше се искупљати деца из суседства те се смејати том послу. Ћуран већ узлети на један зид, па на други у друго двориште... Нема ништа од потере.

Наставници се измакоше готово крадом на доња врата и улицу, јер с чаршије није се ни могло проћи од света и деце, а не би било ни лепо. Али и на доњим вратима нађоше се врагови деца, те им подвикнуше: *ћуран добија!*

ШИЛО ЗА ОГЊИЛО

I

Ћир Трпко не продаје више ни бозу ни кокице. То је некад продавао по улицама београдским, кад је био мали и кад се још није звао „ћир“. Сад је ћир Трпко, или као што он каже „сега“ — велики госа; држи механу у селу К., под Космајем, уз механу дућан, а уз то обоје има двеста оваца, велики чајир, а апарта што има још њива и других добара.

Механа му је на згодном месту, баш на друму сеоском. Ко год пође и потера или понесе што у Београд да прода, мора проћи поред ћир Трпкове механе и дућана. Ћир Трпко наравно не пропусти никога, док с њим што не пазари. А умео је тако вешто салетити човека, да га се не можеш отрести. Сваки дан купи он ма шта; наравно врло јефтино, а кантар му је већ тако згодно ујдурисан — да свакад одмери како хоће ћир Трпко; ако хоће оку — оку, две — две, литру — литру.

Једно јутро поранио ћир Трпко, па чека пред механом хоће ли наићи каква муштерија. Док ето ти неког Тиосава Негића, упртио пуну торбу воска, па се упутио путем. Кад би поред механе зовну га ћир Трпко, заносећи мало по цинцарски.

— Газда Тиосаве, што ти је то?

— Мало воска, ћир Трпко.

— Аде, море, да попијемо едну.

— Немам кад, ћир Трпко.

— Аде, аде, море! салети га ћир Трпко, те сврати пред механу.

Изнесе ћир Трпко две чашице ракије на неком шареном служавнику, па пружи Тиосаву и рече:

— Ама што сега имам ракија! пред пашина мајка ће се не стиди!

Тиосав искапи чашицу, намршти се мало и учини:

— Их! ала пали!

— Не ти каза, море! Ама ћир Трпко!... рече и куцну се прстом у чело, токорсе да покаже како је он то промућуран; а испод ока погледа на ону торбу воска.

Попи и ћир Трпко ракију, па онда упита:

— У Београд ћеш носиш то? и показа руком на восак.

— Оћу, ћир Трпко; чујем добро пролази; па да се узме која пара.

— Те лажу, море; не ти пројде, жив ми Господ!

— Ама јуче је човек продао по двадесет и пет гроша.

— Човек? У Београд рече?

— Сред Београда на пијаци. Продао је .Витомир восак по двадесет и пет гроша.

— За Витомира ми мени рече?

— Јес, јес, Витомир.

— Восак за дваесет и пет?

— Јес, за двадесет и пет.

— Те лаже, ценабет! Не продаш ни по петнаесет.

— Ако не продам, лако је вратити кући; — одговори Тиосав, па устаде и маши се за торбу да понесе.

— Знаш, Тиосаве, што?

— Шта ћир Трпко?

— Аде дај мени тај восак.

— Море батали! Нећеш ти да платиш.

— Што не платим, не платим; ће ти платим сос лепи пари. Што иштеш за ока?

— Па рекох ти; двадесет и пет гроша.

— Хм! дваесет и пет! Не се прави будала... Ти платим шеснаесет.

— Каки шеснес? Ни за дваест ти не дам.

— А осамнаесет?

— Аја, — учини Тиосав и подиже торбу да упрти.

— Стани, море, стани де! Ти дам дваесет, оћеш?

— Не могу, ћир Трпко; није вајде!

— Што не могу, не могу! салети ћир Трпко Тиосава. Ће одеш у Београд, потрошиш пари, ћеш дангубиш. Ће ти кошта море, еј! Не ти се фати ни петнаесет ока.

— Оно јес дангуба, али баш не могу по то; рече Тиосав и пође.

Ћир Трпко ухвати га за торбу.

— Е ти дам дваесет и еден! Аде, аде! Овамо, дечиње бе, тај кантар!

— Ама мало је, ћир Трпко, Бога ми.

— Хм, мало! Што мало? Ни јесме своји људи. Аде, аде! заокупи ћир Трпко, и Тиосав опет спусти торбу.

Дође једно Цинцарче с кантаром. Ћир Трпко одмах узе мерити.

— Осум ока! рече потегнувши торбу на кантар.

— Осам! узвикну Тиосав. Не може бити! Каквих осам, Бог с тобом?

— Ево на! осум здравла ми! рече Трпко и поднесе кантар Тиосаву.

— Ама јутрос сам мерио на мој кантар, па ак дванаест ока.

— Што твој кантар? Не виде ли то, а? рече Трпко и показа му неку крпицу проденуту кроз један ланчић на кантару, и на крају као запечаћену црвеним воском. Овија кантар, море, капетан го потврди!

— Е ја не знам, Бога ми, рече Тиосав сумњајући... Ама, брате, осам ока... Да је барем по оке ја ли оку мање, ајде де; али — четири.

— Камик да едем, ако те преварим! Осум, жив ми Господ! На! рече ћир Трпко и опет потегне торбу на кантар, па је пружи заједно с кантаром Тиосаву: На', види го, види!

Измери и Тиосав, па махну главом и учини:

— Бог с нама! Осам одиста! Ама аја — не може бити! Не могу ја никако... и опет се маши за торбу да је понесе.

Ћир Трпко га тако салети да му мораде дати восак, како су измерили и по двадесет и један грош. Прими Тиосав паре, па оде гунђајући сам: „Лепо мени вели Живана: Не свраћај, море, онoм Цинцару! Аја, не даде мени ђаво! Баш ако ће... Пре ми закиде три оке вуне, закиде ми једном две оке лоја, једном оку граха, сад четири воска!... Поган Цинцарин!

Ћир Трпко је оставио восак у свој дућан, па је опет вребао другу муштерију. Што он пропусти, то дочека његов ортак Ставра у дућану. И ту се тек пазарује добро. Нема дана кад не дође каква снаша или девојка из села, да купи што: шамију, иглу, ђинђува, мараму, па чак по нека и белила. Наравно с дућанима дошла је у село и сва помодна роба, па с њом и белило. Еле, као што рекох, нема дана кад се не уврати која снаша код Ставре у дућан да пазари, и обично, немајући новаца, донесе по две три оке граха, или оку вуне, или неколико повесма тежине, или кануру пређе, па за то купује што јој треба: за две три оке граха, вуне или за кануру две пређе купи како шарену машлију, или низ ђинђува, или како крпицу што не вреди ни грош-два!... А Ставра слаже у магацин вуну, и грах, и све — па кад се накупи доста онда крене у Београд и тамо прода, како већ уме најбоље. Тако ето теку та два Цинцарина.

Ћир Трпко вели, да је све стекао „сос муку, сос зној и сос рачун.“ Сваки „ћир“ — макар се он звао Трпко, Трајко, Ставре, Дине или како му драго — тече и уме да тече „сос рачун“; и сваки „ћир“ под овом речи „сос рачун“ разуме сваки могући начин којим се до пара дође.

Иде Тиосав на више, и сâм се једи што га је Цинцарин тако преварио. Кад већ зађе у село — сустиже га Витомир, његов први комшија.

— А зар се врати, Тиосаве? упита га.

— Та вратих се, одговори Тиосав зловољно.
— Па камо ти восак?
— Дадох оном гаду доле.
— Зар опет?
— Ама куд ћеш, брате, кад салети као Циганин.
— Опет ти јамачно подвалио?
— Ја како; четири оке мање на његов кантар.
— Е јеси луд, није вајде!
— Вала, Витомире, не знам ко је од нас двојице луђи. И теби је већ толико пута подвалио, па опет му идеш.

— Оно јес... ето није ми још платио ни кола врлика, што му ономад дотерах.

— Неће ти ни платити. И ја сам му дотерао, знаш, једна кола још пре тебе, па — ту!

— Поган човек! рече Витомир; поћута мало и настави: Баш не би требало, да му то прође на лијо. Ваљало би њега мало заварчити.

— Ваљало би, али де кметуј ти како?

Витомир сад исприча Тиосаву, како је скројио план да подвале Цинцарину, и да се узгред наплате барем за оно, што их је овда онда преварио које кривом мером, које на цени. Тиосаву би по вољи план и пристаде.

— Али сутра рано, знаш, рече Витомир кад хоћаху већ да се растану; ти кажи курјаци, а ја — ајдуци. Ваља га најпре заплашити... Може откуд он, или ко од момака му изићи и опазити...

II

Сутрадан опет уранио ћир Трпко, па погледа хоће ли наићи кака муштерија. Док ето ти Витомира, упутио се механи; о рамену му некака гарабиљчина, а за појасом две пећанке. Чим га виде ћир Трпко стаде се смејати, па повика:

— Бе, Витомире! оћеш у ајдуке?

— Море, ово ти је дошло горе и од ајдука!

— А што, како горе?

— Ето, како не сме човек сербес ни у свој забран изићи.

— Хм! што не сме? упита Трпко и намршти се.

— Та знаш, поче Витомир сасвим полако и бајаги поплашено, почели се овуд виђати некаки лопови.

— Где, море, где?

— Та ноћас су тумарали горе по шуми и прелазили чак и у мој забран.

— Хм, не лажи, бре! учини ћир Трпко као не верујући.

— Бога ми јес! Један је кресао на мог чобанина и срећа те му није упалила пушка, а убио би га.

— Ух, ух, повика ћир Трпко уплашено. А колико ги има?

— Виђају се двојица, а јамачно има их још. Ваљда су где на великом Космају.

— Е, е! несрећа! учини ћир Трпко. А да ли то зна капетан?

— Може бити и да зна; али док он крене потеру, они могу овуд јаде поградити — само док се спусте у село.

— Ноћас ли, рече, видеше се?

— Ноћас! потврди Витомир, па оде најлак на више; а нешто се смеши.

Газда Трпко уђе у механу, па викну своје момче:

— А бе, дете, донеси ми онија пусат!

— Шта, газда, пушки да донесим?

— Пушки, пушки, бре, донеси! продера се ћир Трпко. Отрча момче и изнесе некаке две цеваре и једну дугачку арнаутку као притку. Одмах ћир Трпко узне некаке крпетине, па стаде чистити своје оружје.

Док ето ти помоли се на врата Тиосав; и у њега за појасом мала пушка и некака дугачка ножина. Погледа Трпка, насмехну се једва приметно, па упита:

— Како, ћир Трпко?

— Ето како! сега сме у Романија.

— А шта се ти оружаш?

— Не ме питај, море! па устаде, приђе Тиосаву

и сасвим шапћући рече му: Знајеш ли, море, да има ајдуци?

— Где? упита Тиосав, токорсе изненађен.

— Горе у Космај! Двојица ги има.

— Е јес?

— Јес, Бога ми ти кажем! Едан је хтео да убије момак Витомиров сос пушку; теке му не упали.

— Е виш ти сад белаја! учини Тиосав уздржавајући се да се не насмеје. Бога ми, ето их ноћас у село.

— А за што ја курдишем овија пусат? рече ћир Трпко, и ту учини „хм, хм!“ и куцну прстом у чело да покаже, како је то паметна глава.

— Ама да виш ти, ћир Трпко, још неке беде! поче сад Тиосав сасвим озбиљно.

— Оште беда! Како, море!

— Од некуд наишли и курјаци.

— Курјаци!?

— Јес, Бога ми! Мени ноћас две овце здрпили. Да није чобанин надао вику — зло!

— Е, е! учини Трпко као не верујући.

— Ја ти кажем. Напаст нека — ето човек сад није пристао ни из куће крочити без пусата, рече Тиосав, па изиђе из механе, градећи се забринут, а у себи се напрегао од смеха.

— Их, их! завика ћир Трпко, па докопа једну од оних својих цевара и запе журно чистити је. Навикну на момче да му донесе барут, па узе и пунити.

У том уђе у механу неки Веља, па кад виде шта чини Трпко зачуди се:

— О, о, шта је теби јутрос, ћир Трпко?

— Не ме питај, море, несрећа!

— Кака несрећа?

— Ајдуци, курјаци, несрећа! дошао земан да погинемо сос нашу стоку.

— А где то, Трпко? упита Веља и грохотом се насмеја.

— Ето горе у Космају!

— Море, каки ајдуци, каки курјаци?

— Ама кад ја кажем, де!

— Ти си, Бога ми, то уснио!

— Аде, аде, гледај свој посао! рече му ћир Трпко готово љутито што му не верује. Не разговарам више сос тебе.

Веља слеже раменима, узне једну жишку на лулу, па изиђе рекав:

— Е ако, ако, ћир Трпко!...

Ћир Трпко имао је једну навику, која се није баш тако слагала са оним његовим правилом „сос рачун“. Кад први пут чује нешто, па било то истина или не било, он прими сасвим за готово, и више га нико не може обавестити да није тако како је чуо. Он само рекне: „Тако сум чуо од поштени људи,“ и свадиће се, ако му ко хтедне оспоравати да није тако.

И тај дан хтео је ћир Трпко из коже изићи, што му нико неће да верује, да у Космају има хајдука и курјака. Али он је остао тврд у свом првашњем уверењу, и кад би пред вече, рече свом момчету, да оде до његовог чајира и да каже његовом чобанину да вечерас дотера овце к механи — „јер их могу курјаци напасти.“. Чајир му је више села под Космајем; голема просторија, измеђ сеоских њива, заграђена врљикама. Ту је тор за његове овце, ту му пасу, ту ноћивају, ту се музу.

Таман момче оде да уради што му је заповеђено, а ето ти Тиосава и Витомира, онако наоружаних у механу. Случајно се није десио ту нико други од сељака. Ћир Трпко хода по механи, узврдао се; нит' му се седи ни стоји.

— Ћир Трпко! зовну га Тиосав, оди де мало вамо.

— Што ћете, море? одазва се он и приђе им нестрпљиво.

— Би ли ти узео још врљика, да ти дотерамо?

— Оћу, оћу! Ми треба за ливада, она доле у реци. А колико имате врлики?

— Биће дваест кола

— Е оћу, оћу! А по што?

— По две рубље кола, рече Витомир.

— Две рубље! Много, море, еј! Паре нема, паре, паре!

— А шта би ти платио? упита Тиосав

— Шест цванцика кола.

— Е не можемо за шест, аја! рече Витомир.

— Море немам паре, брате, жив ми Господ! Шест цванцика, па нек је сретње!

— Е знаш, ћир Трпко, шта је! Ево по триест гроша кола, па да дотерамо.

— Не могу, Бога ми, не могу. Ево радња не иде, дај ово, дај оно, дај на момке, плати порез, плати прирез... пара иде, иде, иде. А не пазари се, брате! Него по шест, па нек је сретње!

— Не можемо! За триест гроша, ако оћеш... рече Витомир, па токорсе пође, а за њим и Тиосав.

— Стани, стани! повика ћир Трпко. Оћете за седум цванцика?

— Аја! ни паре ниже!

— Е аде, нек је сретно. Моји сте људи и муштерије! пристаде ћир Трпко, па одмах упита: А кад да ми дотерате?

— Па могли би и ноћас; сувота је, волови су нам одморни; сутра и онако немамо кад, ваља нам радити на њиви.

— Хм! учини Трпко, ноћас. А ајдуци, а курјаци?

— А рашта нам је овај пусат? рече Витомир. Не бери ти бригу за нас.

— Баш бих и волео да их нагазимо! прихвати Тиосав. Ако буду ајдуци да их повежемо, ако курјаци да их побијемо.

— Мени и онако треба курјачки зуб и зев.

— А што ти треба? упита брзо Трпко.

— Та за лек.

— Е добро, добро! рече Трпко. Дотерајте ноћас.

— Само, ћир Трпко, рећи ће Витомир, да нам одмах платиш чим ти теслимимо све.

— Мени ми не верујете?

— Није да ти не верујемо, него ниси ми још платио ни оне врџике што сам ти ономад дотерао.

— Ни мени оне врљике, знаш? додаде Тиосав.

— Е оћу, оћу; аде само ви мени дотерајте.

Они пођоше, а ћир Трпко тек зовну:

— Тиосаве, Витомире! Они се вратише, и Трпко им сасвим поверљиво рече:

— Кад дотерате која кола, чукните на мој пенџер; ми јавите да знамо рачун. Знаш ко људи, да не буде речи...

— Лепо, лепо, ћир Трпко, одговорише они и одоше на више, смејући се.

III

Чим се ухвати сутон, а ћир Трпко поче истеривати госте из механе: „Аде, аде, море кући! Нема вино, нема ракија. Оћу затворим меана.“ Људи се чуде шта му је сад наспело, па одлазе један по један. Кад ћир Трпко отера све заповеди момку и чобанину, који беше већ дотерао овце из чајира и затворио их у авлију иза механе, да добро затворе сва врата, да их подупру изнутра столицама и циглама; даде њима двојици по једну цевару, а он задржа себи арнаутку; рече им да буду на опрези, па чим опазе хајдуке да пуцају и вичу. Кад све то нареди, оде у своју собу, која беше с лица, закључа врата, и подупре их чим је год могао подупрети, па седе на кревет и метну пушку преко крила.

Таман се утиша све по селу, док се чуше озго тешко натоварена кола, шкрипе и прикучују се механи. Витомир и Тиосав већ догоне врљике, узели четвора кола. Кад стадоше пред механу, приђе Тиосав и куцну Трпку на прозор.

— Ко је? викну Трпко.

— Ја сам!

— Кој си ти?

— Та ја, ми.

— Ви, ко, море ви!

— Витомир и Тиосав!

— Е, е, рече Трпко тише и ошкрину мало прозор. Аде стоварите ту пред меана, па одмах притвори.

Стоварише они, па се вратише по остале врљике. Таман зора малко зарудила, а Витомир и Тиосав дотераше и пети пут врљике. Стоварише на гомилу, па онда приђоше прозору и куцнуше.

Ћир Трпко ошкрину мало прозор, па упита плашљиво:

— Јесте све дотерали?

— Јесмо све, дваест кола равно, одговори Витомир и прихвати се руком за оно крило прозора, што га већ ћир Трпко ошкринуо.

— Е добро, брате, добро!

— А паре, ћир Трпко?

— Дођите ујутру, рано, попићемо по едну и даћу вам, одговори ћир Трпко и повуче да затвори прозор.

Витомир не пушта крило, него га отвори још више и рече:

— Не може друкчије, ћир Трпко! Тако смо погодили!

— Ама де кад ти кажем, море, сутра! вели Трпко нестрпљиво.

— Аја, сад ти нама плати; сутра немамо кад доћи, а паре нам требају.

У том неко случајно викну далеко горе у селу.

Ћир Трпко сав претрну, па држ за прозор да притвори.

— Идите, молим вас! Ноћ је! Неко виче!...

— Ама оно јакну неко! рећи ће Тиосав токорсе и он уплашено.

— Да не погибе ко? одговори Витомир и повуче себи крило прозора.

— Аде, аде, брате, оћу да спавам.

— Дај ти нама паре, па спавај! одговори Тиосав.

Опет неко викну у селу и одазва се други глас неразговетно.

— Хм! учини Тиосав полугласно, има неки ђаво!

— Не виче се нако узалуд! додаде Витомир.

— Их, их! учини ћир Трпко, па стаде шушкати по соби, док нађе паре; одброји им према ведрини

крај прозора, а све дршће. Даде им и брже боље притвори прозор.

IV

Већ близу подне. Чобанин Трпков давно отерао овце горе у чајир, и давно је требао да дође и да донесе помужено млеко механи. Сâм момак дочекује и услужује госте.

Дођоше у механу Тиосав и Витомир, нешто врло разговорни и весели.* Седоше за један сто, наручише полић ракије и запалише луле, а све се загледају и осмејкују један на другога.

Кад момак принесе ракију, упита га Тиосав:

— А камо ти, море, газда?

— Спава.

— Зар до ово доба?

— Није сву ноћ заспао.

— А што, да није слаб?

— Није, него је преседео тако на кревет сос пушка.

— С пушком?... Иди, море, пробуди га; може те псовати.

Момак оде у собу, а Тиосав и Витомир прснуше у смех.

Мало постоја, изиђе ћир Трпко у механу; очи му подбуле, колико је још бунован.

— Зар ти до то доба, море? упита га Витомир смешећи се.

— Брате ми се разби сан; и сунце огреја не заспах.

— А јеси уснио што? упита Тиосав.

— Море, сум ти снио много: све сос неки ајдуци, ајдуци, ајдуци, па се кољем, па се рвем, рвем; па и они мене, а ја њих. Па ти се теке тргнем. Мало сведем очи, а оно курјаци, курјаци — читав чопор, да ме изеду... рече Трпко и изиђе некуд у авлију.

Мало затим врати се па викну:

— Дете, бре!

— Чујем, газда!

— А камо млеко?

— Још није донео.

— Трчи бре, млеко да се донесе! Шта чини тамо!

Момче отрча на више к чајиру.

Ћир Трпко настави причати до краја свој сан. Мало помало накупи се повише сељака у механу. Заметну се ту разговор о свачем. Неки узеше дирати ћир Трпка за његове хајдуке и курјаке; он се љути, никако неће да попусти ни да призна да није било ништа у ствари. Неки га запиткују за врлике стоварене пред механом: шта ће му, од кога их је купио, по што? Он им каже, како хоће да загради ливаду доле у реци, како их је купио доста скупо, али никако неће да каже од кога. Ћир Трпко је имао и тај обичај да никоме неће за живу главу казати од кога што купи. Питај га ваздан, он ће ти само одговорити: „хе, хе!“ и куцнути се прстом у чело, токорсе — каже: „То само ова глава уме да нађе од кога ће што купити!“...

Таман разговор и шала у највећи јек, док ето ти момка трчи као без душе озго к механи. Смотри га ћир Трпко, па истрча на врата и још чак одовуд узвика:

— Шта је, бре! а?

— Врлике!

— Шта кажеш?

— Ни една врлика немат на чајир! једва изговори момак колико се задувао.

— Ама шта рече ти, шта? дрекну ћир Трпко, подбочи се руком и чисто се сав накостреши од изненађења.

— Однео неко све врлики с наш чајир...

— Не може бити! опет узвикну ћир Трпко и сав уздрхта.

Витомир и Тиосав згледаше се крадом.

— Бога ми јес, вели момче. Јутрос чобанин изјавио овце, кад тамо чајир сав разграден. Не се могао маћи од овци ни помусти ги не могао.

— Ама баш све однесене!

— Све, ами ни врлика една немат!

Ћир Трпко само учини: „их!“ па се докопа обема шакама за главу и шмурну у собу.

У том ће један од гостију завикати испред механе:

— Море, људи, ево му врљике овде! ово су Бога ми! И сви истрчаше пред механу да виде. Стадоше се смејати и запиткивати, ко ли би мајстор да му тако подвали. Неко рече, да је ноћас чуо некака кола, где често нешто превлаче; али чија су није знао. И Витомир и Тиосав изиђоше токорсе да виде. Прочудише се као и они мало, па се учинише невешти и одоше.

Чак после почели су већ и они сами казивати: како су ћир Трпку подвалили, да му се освете, што им је много пута што шта закинуо; како су се договорили да га најпре поплаше, да не излази никуд оне ноћи, па му онда понудили врљике; како је он пристао; како су они за ноћ превукли све врљике од његовог чајира и продали му. Еле све су казали како је било. И свако им је давао за право. Чак су то казивали људма и у механи пред Трпком. Али ћир Трпко никако није хтео признати да се тако грдно преварио.

УЧИТЕЉ

1

Казначеји, рачуновођи, рачунополагачи и сви што год рукују каквом касом стрепе од месеца новембра, болешљиви и кашљуцави људи — од марта, а учитељи — од јуна. А како и да не стрепе кад баш тада изасланици обилазе школе?

Ретко има учитеља а да га не прође нека језа, кад само помисли — јун је већ на прагу!

Еле, некако о Ивању дне, баш у том прилично страшном месецу, састаше се случајно три учитеља у Сопоту код среске куће. Учитељ Милан из Рогаче, учитељ Влајко из Стојника и учитељ Негован из Неменикућа. Дошли да приме оно мало платице, и да узгред упитају капетана: Хоће ли скоро ревизор?

Капетан им рече, да ће кроз који дан бити ту.

Они се, боме, мало замислише. Изиђоше из канцеларије капетанове, па полако и ћутећи одоше пред механу. Ту се око једног стола шћућурише, као оно кад људи хоће да говоре што врло важно и тајно.

— Ама да ми је знати на чију ли ће прво школу? поче Влајко, плашљиво и шарајући очима.

— Јамачно ће на Негованову, дочека Милан прилично немарно и куражно.

— Не верујем, одговори Негован замишљено; прече ће му бити на твоју, Милане.

— Аја! не може никако бити, рече Милан. Пре ће овуда друмом, на Неменикуће, па онда мојој школи.

— О, брате, поче Влајко забринуту, да ми је само

претурити ту бригу преко главе — баш као да бих се родио!

— Оно знаш, Влајко, прихвати Негован, није ни мени ласно. Деца су, брате, па мука ти је то!

— А што се опет толико бојите! рече Милан куражно. Па нека дође! Свега бриге по сахата. Како-тако проћи ће се! Та није ваљда ни он баук!

— Е, али знаш ти каква су питања? прихвати Влајко. Кашто се и зрео човек мора збунити, а камо ли дете.

— Па и опет неће питати Бог зна шта, него што мало за децу.

— Неће ја! Тако сам и ја мислио: неће, неће. Кад лане дође ти онај, ви га већ знате, па чим у школу запита прво дете: „Кажи ми мали, зашто Бог није дао човеку рогове?“ Дете туц-муц, погледај на ме да га потсетим. Одкуд ћу га потсетити? Нисам ни ја ђаво да све знам!... „Зато што човек није во!“ каза му он, па онда мени: „Учитељу, нисам задовољан!“ Ја у земљу да пропаднем! Он се онда окрене једном ђачићу из трећег разреда: „Кажи ми, мали, је ли кнез Лазар јео кромпира?“ Ето ти сад! Дете опет туц-муц, а мени се само окреће она школа. „Нисам задовољан, учитељу!“ опет примедба. Већ сам видео своје добро јутро. Питао је још њих двоје, троје — све тако нека необична питања, па онда мени кврц у протокол: „слаб успех“! Ето ти, брате, како пита!

— Море, то је ништа, прихвати Негован; али да знате што сам ја једне године налепио! Мучио сам се и петљао с децом, мишљах ићи ће све дивота. Једва сам чекао кад ће изасланик. Док ето ти га! Читаше му деца мало, завири у прописе, па тек упита једно: „Колико је, дете, три пут седам двадесет и један?“ Деца су ми знала особито таблице, али ко је видео да се тако пита! Дете се збуни, ја слеглох раменима. Он се онда окрену другоме: „На једном дрвету петнаест чворака, твој отац узме пушку и убије седам, колико је остало?“ Дете одговори „осам“. Он маше главом — „није!“ И ја шанух „осам“, а он се окрете: „није“ вели, него седам; осам је одлетело.“ Ко би се ђавола

сетио да то хоће! Онда узне свештену историју. „Кажи ми ти, запита једног из другог разреда, ко је био отац Нојевим синовима Сину, Хаму и Јафету?“ Дете ама ни да запне. Он се онда окрене једном трећаку: „Кажи ми ти, мали, живи ли човек за то да једе или једе да живи?“ Дете ни бекнути! Несрећа, просто несрећа, а мени „рђав“ у протокол... Еле, видиш, мој брајко, сви питају некако чудновато!

— Па нека питају, чуда Боже! рече Милан већ готово и немарно. Ако деца знаду, добро; ако не — толико и чини. Спремао сам их; мирна ми је савест.

— Та и ја сам их спремио, рече Влајко; али опет зебем.

— Не могу се ни ја на моје ђаке потужити, прихвати Негован. Ја сам још од Тројица почео с њим-све така питања. Ако само успита — свако ће му одговорити као вода! Тек опет, опет...

И још ту продиванише мало о испитима, о школама, о учитељима и изасланицима, па се разиђоше сваки на своју страну.

II

Сутрадан порани рано учитељ Милан, уми се и обуче брже него обично. Призва једног ђачића и рече му да спреми чутуру ракије, сира, хлеба и лука па да изнесе, док се мало одјутри горе у Тресије. Фамулусу рече да распусти ђаке за данас кући, а сутра зором да сви дођу; каза му још и то да ће пред подне бити у Тресијама с попом. Ако буде каква важна посла, нека га одмах тамо потражи.

Еле све лепо нареди, узне пушку и упути се право поповој кући.

Поп већ чека спреман.

— А што, попо, ниси навучао чакшире? Смештаће ти мантија кроз шевар, рече Милан кад виде попа где га чека с пушком пред кућом.

— Неће ваљда, одговори поп. Баш ме мрзило ваздан утезати се и петљати. Могу и овако.

— Е како ти драго! Хајдемо док је раније!

— Збиља, учо, да ја не заборавих синоћ петрахиљ и требник код тебе?

— Јест, попо; ено у соби на полици. Ја се јутрос зачудих, како то да заборавиш.

— Ех, ех, добро те је тамо! А заборавих, ја, ја! Заговорисмо се, па ни до сто ума!

— Хајде море, попо, одоцнићемо! жури га Милан.

— Е хајде де! рече поп, па обеси пушку о раме и пође. Него учо, да смо понели што за јело.

— Наредио сам је већ! Мало ракице, сира, хлеба и лука. Таман кад се спустимо у Тресије, дете ће нас чекати.

— Ех, ех, лепо, лепо! Хајдемо!

И обојица се упутише преко потеса горе у велики Космај. Они ће, као што видите, да лове. Нека их, да им не сметамо! Док проврљају мало по планини, да вам дотле прикажем учитеља Милана.

Већ сте видели од прилике, да је Милан један од оних ретких учитеља, што не презају толико кад чују: „Ето изасланика!“ А што и да преза, кад он у својој школи има тако добре ђаке да се уче сами — без њега: старији преслишавају млађе, показују им што треба, одржавају ред у школи и т. д.

Међутим учитељ се стара, да и општина види вајду од њега. У том старању примио се да буде и писар општински, али не за љубав оних сто талира, него чисто за љубав општини — да јој буде у свако доба на руци својом памећу и науком. А како је већ поуздан у своје ђаке и зна да су кадри учити се и без њега, — он ти је непрестано у општини или код механе, где се састају кметови и одборници и где се обично расправљају спорови сеоски. Он тамо пише сељацима: уверења, тапије, облигације, процене и све што год коме затреба. Сељаци му се чуде како је писмен; кметови и одборници хвале се њиме; а већ срески начелник, господин Станко, кује га у звезде и много жали, што је учитељ а није срески ћата — јер му ни један ћата није раван на перу!

Осим општинске плате, Милан је добијао и онако нешто за труд; било у новцу, или у смоку, или ма у

чему. Истина, он то није ни од кога тражио, али кмет је обично опомињао свакога, да ваља што дати ђати — учитељу за труд.

Учитељ Милан пазио се добро и с попом Марком. Није дана било а да се не састану и не обиђу један другога. Често је говорио, да таког попа у далеку нема, да му је најбољи пријатељ и да само њему сме казати и највеће тајне своје.

Еле, једном речи, Милан је био веома уважен у свом селу.

Што се тиче његовог приватног, домаћег живота, и у том је био на длаку у свачем уредан, и пазио је, што кажу, на себе. Ради примера доста је да вам само кажем како се он обично умива.

То ради овако: Чим устане, протрља очи, зевне и протегли се, па викне: „децо“! Одмах утрчи у собу четворо деце и разреде се овако — једно држи сапун, друго сунђер, треће воду, а четврто држи пешкир и велики чаршав. Почне се умивати; сапуни се, трља прси, руке, врат и леђа сунђером; по читав сахат прође док буде готов. Чим рекне „доста“! одмах оно дете, што је држало сапун, докопа једно мање огледало и стане преда њ; оно друго, што је држало сунђер, докопа друго два пут веће огледало и стане му иза леђа мало подаље; оно треће, што је поливало, дода му помаду и некако стакоце с миришљавим зејтином; оно четврто дода му пешкир и чаршав да се избрише, а одмах му принесе чешљеве и четку. Тад се Милан измеђ два огледала брише, маже, чешља, догони бркове. И то траје читаво по сахата и више. Кад се већ очешља и углади, онда му деца доносе — кошуљу, хаљине, појас, ципеле, капу, те се облачи. Кад и то буде готово, онда се помоли на врата пето дете и унесе на чистом послужавнику: слатко, чашицу ракије и воду. Он, онако с ногу, узме слатко и воду; мало похода, па узме чашицу ракије, те само до пола сркне. Затим уђе шесто дете и донесе на шареном послужавнику велику шољу кафе; а једно од оних четворо дода му дуван. Он начини цигару, запали, сркне једном кафе, па онда командује деци (или како их је он назвао —

„служачима“): „На своја места!“ Деца се по војнички окрену и измаширају из собе. Тако је бивало свако јутро, осим кад раније устане и пође у лов.

А поп Марко? Е, што се попа тиче, он је, као што већ рекох, први пријатељ учитељев; чак је ето отишао и у лов с њим.

III

Тресије су под Великим Космајем. Леп пропалак, с обе стране жуборе поточићи — један баш близу, а други мало даље. Одмах до једног потока развалине су неког старог манастира, што се звао Тресије. Још стоје опали зидови и мало свода. Види се да је био мали манастир. Наоколо се познају још зидине уравњене већ са земљом. Кажу да су то биле ћелије. Мало више познаје се, колик добро гувно, где је био ваљда рибњак шта ли. И сад је ту блато и вода. Има и један пањ огорео крај зидина. Ту су, веле, закопана манастирска звона, још онда кад је настао турски зулум. Испод једне букве близу извире изворац, бистар као суза, најхладнија и најлепша вода у Космају. Одатле се види на према се: Сибница, Ропчево, нешто Рогаче, неменикућанске њиве и тресијска механа за добар пушкомет крај пута рогачког... Ко год дође под Космај, ретко те неће изићи и до Тресија.

Беше већ прилично дан оскочио. Да је ма на којој букви био обешен ма какав сахат — макар ч онај оздо из механе тресијске што му се бројеви већ не виде колико је почадио, и колико су га муве испрљале и што му, место ђулади, висе о ланцима коњске плоче и некаки мертеци, — би јамачно показивао већ „десет пре подне“.

Учитељ Милан и поп Марко већ се спустили у Тресије и разузурили код оног изворчића. Пред њима чутура, сир, хлеб и лук. Припијају и присмачу.

— Охо — хо! слади Милан. Деде, попо, деде мало лука!

— Хм, хм, слади и поп. Дајде, учо, ту чутуру!

Еле сладише, присмакаше, припијаше — док

имадоше шта. Кад већ осташе пред њима само мрвице хлеба и сира, оперци лука и празна чутура, онда ће се учитељ окренути оном ђачићу:

— Скупи, море, сад ово, па носи и подај фамулусу. После можеш ићи кући. Али ујутру да си зором код школе! Јеси чуо?

— Јесам, одговори дете, па прибра торбицу и чутуру испред њих, и оде на ниже.

Милан сави цигару, запали, наслони се мало па рече:

— Баш, попо, јутрос не бисмо батли!

— Е шта ћеш! Не може се свакад ни уловити.

— Али оваки дан, овака згода, па опет ништа.

— Море, учо, готово би боље било да нисмо ни излазили.

— А што?

— Та ето, ми у лову, а школа сама.

— Ако ће! За данас сам децу распустио. Ако ме ко затражи, фамулус је тамо — јавиће.

— А знаш ли ти да сваки час може рупити изасланик?

— Аја, чуо сам још јуче! Једва прексутра ако стигне амо! Не бери ти бригу. Најпре ће на Негованову школу.

— Ко зна, може баш најпре нама.

— Боже сачувај! У што год хоћеш неће. А прексутра око подне надајмо му се.

— Е хајде де! Ја само рекох.

— Али, попо, настави Милан, да си само видео како су се она двојица јуче престравили!

— Који?

— Негован и Влајко. Кад нам каза капетан да иде изасланик, лепо премреше људи!

— Није ни чудо! Бога ми и јест прпа! А као бајаги ти се не бојиш? упита поп и насмеши се.

— Ко? Зар ја! Ама ни оволико! рече Милан и закачи ноктом за зуб. Сутра ћу ваздан прорадити с децом, па крај!

— Али ни лане ниси добио оцене?

— Нисам ја крив, што се баш онда кречила школа.

— Вала, Мићо, међу нама буди речено, поче поп поверљиво, да сам ја на твом месту — не бих га смео чекати.

— А зашто?

— Па знаш зашто! Ти некако слабо завирујеш у школу, немој се љутити — али ја ти кажем братски — требало би мало више да се потрудиш..

— О, мој попо, знам ја то добро и без тебе, поче сад Милан поверљиво. Ето ти у четири ока кажем — мој си човек, теби смем — ја знам све лепо како би требало. Видиш, попо, ја сам се у први мах и мучио и трудио, само да се што боље покажем. Кад ето ти изасланика, прегледа школу, па мени само: „приличан, добар“. Гледам ја, други се ни у пола не кидају, па њима: „врло добар“, а кашто и „одличан“. Кака су то посла? — мислим и једем се од муке. Док ти мене један стари учо из Груже, кад оно силазих у Београд, лепо научи и упути. „Што си, море, луд? рече ми. Зар ће ти неко рећи: хвала? Видиш ли, болан, како смо јадни и жалосни! Сто година — деведесет гроша! Гледај, море, себе — хеј! Гледај то, то, то!“ и куцну се по џепу. Ја сам после све путем до нашег села премишљао и најпослед рекох: „Бога ми, право вели!“

— Оно, готово и јест тако, потврди поп.

— Еле, ја ти онда, мој попо, окренем други лист. Прогипкам старије учитеље и вештије како они раде, па и ја онако. Најбоље ђаке задржим опет у разреду да повторавају. Чим видим да које дете слабо учи, ја њега испиши из школе, а код куће му једва то и чекају. Па онда само накривим капу!

— Готово право си и имао! одговара поп.

— Ето ти мени изасланика. Испит красота, не може боље бити! Мени одмах: „врло добар!“ Аха! тако ли је — мислим ја. Е чекај онда! Почнем ти ја, мој попо, мало више гледати себе. Опет ја боље задржи, а лошије испиши. Па онда де у општини пиши: процене, тапије, облигације... Ако нећу ја — хоће други, је ли, Бога ти?

— Тако је, потврђује поп.

— Еле, погледам ја, мени боме лепа парица остаје. Мало помало, па ето ти оних што су ме до јуче преко рамена гледали: „Молим те, учо, дај учини љубав узајми коју пару!“ Хоћу, брате, само интерес; није право да ми новац лежи бадава. Нек и ја видим вајдице, а и он нека се помогне. Је ли тако?

— Јест! потврђује поп.

— Прикучи се опет Петров дан. Ето изасланика. Чу се, да дају и учитељима да сами пропитују ђаке. Одмах ти ја одаберем њих пет-шест најразборитијих; ти ћеш научити ово, ти оно, а ти оно; спремим им за дан по једно — два питања. Дође испит. Изасланик мени: „Дела, учитељу, питај их што“. А ја се уозбиљим и начиним се строг, па почнем: „Кажи ти то и то!“ Одговарају дивота. Он мени у протокол: „одличан“.

— Е, Мићо брате, рећи ће поп чисто раздраган; сад те волем још толико!

— Ја како, мој попо! рече Милан и устури се још мало. Тако ја знам! Онај ме учо лепо научи — Бог да га прости! Нисам се покајао, што га послушах... Сутрадан одабраћу њих неколико, до мрака научићу их, па да видиш...

— А што ли онај трчи? учини поп погледавши случајно на ниже и спазивши фамулуса, где јури к њима као луд!

— Гле, та то је фамулус! викну учитељ изненађен и скочи. Шта ли је сад!?

— Господине, изаслан... рече фамулус загушено од умора, па колики је дуг пружи се о ледину; спотаче се преко неког пањића.

— Ко, море, ко?! упита учитељ и набра обрве, а у том ђипи и поп.

— Изасланик, господине! једва изговори фамулус, дижући се.

— Шта наопако! викну учитељ и пљесну рукама.

— Рекох ја! рече поп и погледа забезекнуто у учитеља.

— Ама одиста велиш? окрете се учитељ фамулусу.

— Бога ми јест! одговори он задувано. Сад ће школи. Мало час дотрча биров без душе: „Шта је, море?“ — „Послао ме, кмет; иде изасланик с њим; сад ће амо школи.“

— Потечи, попе! викну Милан и зграби пушку, па на ниже.

— Потечи, учо! учини поп, па за њим.

И обојица стиштише низ поток што игда могу. Не гледе ни где ће стати ни како ће; прескачу кладе, жбуње, камење, пањеве. Час поп престигне учитеља, час учитељ попа.

— Бог с нама, шта је учитељу те јури попа! учини један сељак у њиви крај пута.

— Бог с нама, што је поп напопастио оног учитеља! рече једна жена крај потока.

— Ене, ене! како бежи учо! зачуди се једно ђаче код говеди.

— Ене, ене! како бежи попо! зачуди се друго, што беше пошло на воду.

— Брже, учо! виче поп задувано и промукло.

— Брже, попо! једва изговара учитељ, разбарушен и гдешто изгребен кроз трње.

— Низ поток, учо! виче поп.

— На прозор, попо! вели учитељ, и ударише низ поток.

У том се спуштаху одонуд ка школи два човека; један у црном и варошком оделу, а други у сеоским хаљинама. То беху изасланик и кмет.

Поп и учитељ већ стигоше одовуд, прескочише у школску авлију, а све склањајући се да их они одонуд не смотре. Немадоше кад на врата, него хоп — један за другим кроз прозор, што срећом беше отворен, те у учитељевој собу!

Учитељ се само пружа на кревет онако разбарушен, па викну попу тихо:

— Читај, бре!

— Шта да читам? упита поп једва шапћући од умора.

— Читај, шта знаш; молитву, петрахиљ — брзо!

Поп брже зграби с полице требник и петрахиљ.

— Брже, брже! Ух, ух, јао! стаде учитељ јечати као болестан и превртати се.

Напољу већ шкринуше врата и чуше се кораци. Поп отвори требник и утањи читати прву молитву, коју је отворио.

Закуцаше на вратима.

— Слободно! рече поп, па читај даље.

Учитељ само стење и хукће.

Уђе у собу изасланик, повисок, црномањаст човек, па се чисто изненади кад виде шта је. За њим уђе и кмет, и он се забезекну.

— Ух! ух! јао! ух! јечи учитељ, а поп чита; али му дрхћу руке и тресе се мантија.

— Шта је учи? упита полако кмет.

— Болестан, одговори поп.

— Болестан! понови изасланик тихо и са сажаљењем. Сиромах! А откад?

— Од синоћ му позлило! одговори поп, па настави читање.

Учитељ јечи, већ — рекао би издахнуће.

Иzasланик слеже раменима, па изиђе.

Чуше се врата од друге собе, где је школа, као да уђоше тамо.

— Још, још читај! шану учитељ.

— Та прочитао сам све до „Исповједанија“.

— Читај и „Исповједаније!“ Ух! ух! јао!

Поп настави даље.

Чу се већ где изасланик и кмет изиђоше из школе; кораци се удалише мало помало.

Ућута поп, ућута и учитељ. Стадоше ослушкивати, рекао би не дишу.

Потраја тако подуго. Док опет кораци и неко шушну на врата.

— Псс! читај, море! шану учитељ, па опет зајеча: Ах! ух! јао!

Таман поп промрмља неколико речи, а врата се отворише и уђе кмет.

— Је ли отишао? шану учитељ.

— А већ је пресамитио преко брда! одговори кмет гласно.

Скочи учитељ, зграби попа, па стаде подигравати с њим по соби. Кмет само гледи и чуди се.

— Је ли записао што? упита учитељ кмета.

— Јес, нешто је отварао протокол.

— Срећа те сам га оставио на столу, као да сам знао! рече учитељ и потрча на врата; за њим кмет и поп.

Кад у школу, а на столу стоји протокол још отворен; изасланик оставио да се осуши мастило. Учитељ прочита гласно: „Због слабости учитељеве нисам могао прегледати школу!“

— Ура! дивно! кликну учитељ и брже боље затвори протокол у фијоку.

— Ама ја баш премрех кад уђе, рече поп. Помислих, познаће, Бога ми, па зло!

— Е баш лепо се сврши! прихвати Милан радосно.

— Е јеси ђаво, учо! примети кмет смешећи се; јер већ виде каква је удурма била.

— Ко би се надао, да ће баш данас! чуди се учитељ. Дане би петрахиља и требника, не знам како би се изговорио.

— Е, учо, ти и ове године оста без оцене! рече поп.

— Ево мени оцене ту! рече учитељ и куцну се по џепу... Молим вас, само нек међу нама остане.

— Немај бриге, немај бриге! рекоше поп и кмет у глас.

— А сад и ја идем кући да мало душом дахнем, рече поп. Одавно се нисам уморио оваго!... Збогом, учо!

— Збогом, попо!

— У здрављу, учо! рече и кмет смешећи се.

— У здрављу, кмете!

ЗАДУШНИЦЕ

Јага је била некад кућа Нинковића у Б. Али од неког доба поче та породица нагло изумирати, и за неколико година не остаде нико до Стојан Нинковић, последња мушка глава од те некад велике и честите породице. Да му се кућа сасвим не угаси без свеће, оженио се Стојан ваљаном и честитом девојком, пуком сиротицом без игде ичега и без игде икога свога. „Нико се не пази боље, нико не живи лепше од Стојана и Нери!“ Тако говораху сви знанци њихови. Али тај лепо живот трајао је за мало — непуне две године. Нека тешка и нагла болест обори Стојана и после недељу дана склопи очи за навек! Сирота Нера остаде сама самохрана с мушким чедом у колевци.

Гајила је свог синчића и чувала као кап воде на длану, као зеницу своју. Већ јој беше навршио три године. Изникло дете као златна јабука; једно, здраво, а тако весело, разговорно, живо, разборито. Сиротици Нери беше то сав разговор, сва радост, сав свет. Од милости му је и лепо име наденула: Раде.

По ваздан се заноси с њиме, кити га, тепа му, забавља се — рекао би, и сама се подетињила уз њега.

Често сиротица помисли: „Боже, молим ти се, поживи ми ово јединче, нек ми барем оно гроб прелије!“ па уздахне и као с неком зебњом погледа у свог Рада.

А мали Раде обисне јој око врата; о грли је, о љуби, о ћерета јој којешта; његов гласић, као мало звонце, разговори је и разгали, те опет започне с њиме шалу и забаву.

Често јој дођу добре жене из ближњих кућа.

Не могу већ да се намилију ни да се наљубе овог красног детета.

Жали им се Нера на своју самотињу: како нема никог свога, како је несрећна. Спомене оне срећне дане што их је за мало проживела с њеним честитим Стојаном и сузе јој потеку низ лице.

Сусетке је теше и веле јој: „Моли се Богу, Неро, нек ти поживи ово детенце! Благо теби!“

*

Дођоше Цвети. Нера окитила малог Рада — као цветак. Весео је, весео, већ не зна шта ради. Трчкара по пољу с децом, смеје се, игра; дотрепти као лептирић у кућу — умиљава се око мајке, мази се, тепа јој, па опет — међу децу.

Беше већ превалило подне. Нери дошле Мара и Пава, њене познанице на разговор — празник је. Питају:

— Камо наш мали Раде?

— Игра се с децом.

— Е нека, нек ти је жив и здрав, вели Пава.

— Благо теби, Неро, вели Мара, кад ти је Бог дао овакав разговор! Јадна Миља наша кумица, имађаше онако детенце, готово као твој Раде, на њег сунце грејало, па га Бог узе...

— Божја воља! учини Пава и уздахну.

— Ове године несрећна врућиштина помори много деце! додаде Мара; као да је нека редња...

У том дотрча унутра мали Раде, сав се запурио. Поче трчкарати по соби, па онда око стола на сред собе — трчи, трчи, мислиш, сломиће се.

— Миран буди, Раде! умирује га Нера, јер већ поче да им смета разговору.

Дете само трчи, рекао би и не чује.

— Та смири се, сине! Што трчиш толико? вели му опет Нера.

— Хоћу тати, мајко, хоћу тати! одговара Раде и лети око стола.

— Доста, Раде! мируј једном! Доста си трчкарао и по пољу.

— Хоћу тати, мајчице!...

— Бог с тобом, чедо! Каквом тати? учини Нера и нешто јој ледну у срце.

— Шта је данас мамо? упита на један мах Раде, а мало застаде.

— Недеља, сине.

— А сутра?

— Понедељак.

— А прексутра?

— Уторник.

— А онда?

— Среда.

— А онда?

— Четвртак.

— А после?

— Петак.

— Ха, ха, ха! стаде се смејати мали Раде, необично, чудновато, тако да се сви згледаше.

Смеје се смеје — зацене се већ од смеха, па опет трчи наоколо око стола и виче: „Хоћу тати, хоћу тати!“

Сусетке прекинуше разговор и гледе га шта ради. Он трчи, трчи, па тек опет застане и запита:

— Шта је данас, мамо?

— Уторник, сине, рече Пава као шале ради.

— А сутра?

— Среда.

— А прексутра?

— Четвртак.

— А онда?

— Петак.

Мали Раде опет се зацену од смеха, па полете око стола.

— Бог с нама, шта му је данас! учини Нера и обузе је нека слутња.

Сусетке јој не умедоше ништа рећи. Чисто плашљиво поустајаше и одоше говорећи полако међу собом: „Бог нек јој на добро окрене!“

*

До пред сами мрак непрестано је мали Раде

немировао. Али му немир не беше као до сад, него некако необичан, чудан.

Сутон се већ поче хватати.

Мали Раде паде мајци на крило, па уморним, готово промуклим гласићем рече полако:

— Мамо, ала ме боли глава!

— Проћи ће, соколе мој! рече Нера и пригрли га себи. Одиста сав гораше у некој ватри, и дисаше јако.

— И леђа ме боле, мајко!

— Па трчкараш много, чедо моје; ваздан си био на пољу...

— Али, мамо слатка, мене веома боли глава! прошапута Раде, и наслони главицу Нери на руку.

— Хоћеш, сине, да те мајка намести да се испаваш, па ће проћи?

— Нека још, мајчице! Не спава ми се... А је ли сутра петак?

— Није, сине, чак је после. Сутра је понедељак, па онда још три дана, па — петак.

Мали Раде опет се насмеши.

— А што питаш, злато, за петак?

— Немој, мамо слатка, да ме караш! Петак је леп, здраво леп дан... Доћиће и тата да ме води...

— А куда, сине? упита Нера и глас јој задрхта.

— Далеко, далеко... далеко... рече мали Раде, све тише и тише.

— Раде сине! зовну га Нера и исправи му главицу што гораше сва у ватри. Видиш, дрема ти се; хоћеш да спаваш?

— Хоћу, мамо!... Јао, ала ме глава боли, боли!...

Нера уздахну ... Пренесе га до постеље и намести те леже.

— Ох, како сам ти, мајко, уморан!... шапуташе Раде, једва се чује. У петак ћу устати... ићи с татом далеко... далеко... далеко... и занесе се као у неко бунило.

*

Три дана прођоше.

Малом Раду све горе и горе. Ништа не зна за се, не познаје већ ни мајке своје. Кашто се, рекао би,

разбере мало, па једва прошапуће: „Глава, јао, боли глава!“

Јадна Нера не одмиче му од постеље, не спава, не скида очију с њега.

Од тешка страха за својим јединчетом већ јој се скоро и језик узео, те слабо и говори шта.

Мара и Пава не одмичу од ње. Храбре је и разговарају, али — све заман. Раду све горе, а она све тужнија.

Не помажу ни лекови ни нега.

У четвртак, у сами мрак, дође лекар да опет обиђе малог болника. Нера га гледаше с неком очајном надом, као у Бога, као у светињу. Прегледа лекар и сумњиво слеже раменима.

— Шта је, господине? једва изговори сиротица.

— Доста опасно! Чувајте га! рече тихо лекар.

Сиротој мајци учини се сад тај добри и благи лекар — црњи и страшнији од ђавола. Покри лице рукама и тешко јекну...

Запеваше већ и трећи петли. Звезда Даница високо оскочила — скоро ће зора. Мали Раде узмучи се. Јадна Нера намешта га свакојако, да би се само мало стишао. Најпосле га узе на руке. Раде се разабра, па проговори:

— Мамо слатка, сад ћу ти отићи. Ено тате, видиш ли?

Нери само полише сузе низ лице.

— Видиш ону звезду, мамо! говори мали боник и пружа прстићем жутиим већ као восак. Онамо ћу ја... ала је то далеко!

— А шта ће ти мајка, чедо моје? једва изговори Нера.

— Немој плакати, слатка мајчице! тещи је Раде тако разговетно, тако паметно, да би зар мајци још жалије било. Мора се једном и тамо отићи. Ја ћу се молити добром Боги, да те чува... па је загрли и приви се уз њу... Тајка ме зове!... Сад ћу, тајка, сад! изговараше Раде све слабије; ручице му већ хладне као лед.

Јадна мајка спусти га опет у постељу. Он као хтеде да појми ручицама опет к њој; главица му клону

на прси и преко усница развуче се лак осмејак...

После неколико тренутака горела је воштаница више малог самртника, мешајући светлост своју с расвитком јутарњим. А тужан глас жалосне мајке нарицао је још тужнију месму...

Нема жалости над жалошћу мајчином.

Самохрана је сиротица Нера — као самац камен.

Долазе јој добре жене; разговарају је, теше је. Али нема нико да је кадар утешити жалосну мајку.

По вас дуги дан преседи као скамењена; нит ромори нит говори. Рекао би не чује ништа, не види никог.

Чим сунце гране, а и пре сунца — она је већ на гробљу. Падне на гробак своје Раду с таквом жудњом као да би сама рада била спустити у њ своје кости. Још једино ту јој се одрешу језик; нариче „пишти као цре. Прођу људи и најтврђег срца, па окрену главу и очи пуне суза на страну.

Ту пишти докле већ не изнемогне и глас је не изда, па се врати полако, нечујно као сенка. Узгред дели сиромасима подушје своје Раду.

Беше у очи задушница.

Цео дан спремала је јадна Нера своје Раду подушје. Нека је још вечерас готово; сутра ће рано на гробље; биће тамо доста света. Сву ту жалосну спрему сложила је на сто у соби, баш на онај око кога је мали Раде онако чудно трчкарао.

Ноћ се већ одавно ухватила. Тиха беше та ноћ — нигде ветрића; месец се кашто укаже кроз танке, бледе облачке. Кандиоце пред иконом одавно се угасило. У соби је доста видно од месечине. Области се све више развлаче, али бледи, танки, те се ипак види лепо.

Сирота Нера клонула, онако обучена и спремна, крај постеље. Умор је оборио; али још не своди очи. Рекао би — будна је... Види свог Рада како игра, дотрепти до ње, па се умиљава, грли је, весео је, смеши

се на њу. Она га узимље на крило, љуби га, глади му лапу, врону као гâк косицу... Види га бона, пребона; нуди га понудама, тражи му лека, дозивље лекара, лечи га, — отимље од смрти. Али заман све... нај-после га прати уз тужно „Свети Боже“ до вечите кућице. Ох, како је мрачна та страшна кућица!... Залише јој сузе очи. Више ништа не види. Обузе је нека густа, тешка тама. Једва дише. Колико је трајала не зна... Тек угледа на лепој пољаници, пуној свакојака цвећа, пуно дечице, броја им нема! А лепа су, Боже, као пилићи, весела као лептирићи. Њен Раде стоји у крајичку, оборио главицу, снуждио се... Шта је, сине, чедо слатко? пита га она. „Где си мајчице? одговара јој Раде, а сузе му се засјале у очицама. Видиш све мајке обишле своју децу, а тебе још нема!...“

— Јао! Тешко мени! писну Нера и трже се. Свануће већ! Тешко мени одоцила сам!

И брже узе оно што је спремила и похита на гробље

*

Брзо је стигла Нера до гробља; хитала је, никуд се освртала није.

Уђе већ у порту и похита право на гробак своје Раду; да му се жалосна јâви на уранку. После ће у цркву да му чини помен.

Паде на гроб и поче тужити да би и камен препукао. Дуго је тужила сирота, па се лагано диже и осврте се... нигде никог на гробљу! „Гле, никог нема!“ оте јој се и нехотице помисао. „Зар ово није дан!“

И одиста још не беше дан, него — месечина кроз танку, бледу облачину, па видно готово као и у дан.

Мајку јадну прође нека језа. Сама у неко доба ноћи на гробљу.! Чисто јој се чињаше још неверица. Врати се полако и пође к цркви; да није свет почем још у цркви. Кад тамо — црква затворена! Тишина, глува тишина.

Неру прођоше кроз мравци.

Пође лагано путем кроз порту. Некако јој се и порта чини необична. Кад гледну доле на вратнице, а — улази пратња, носе неког да сахране. Погледа

боље — одиста пратња. Напред ђаци с чирацима, па попови обучени у одежде, па носила застрвена црном чохом, па народ... жене, људи, прегледати не можеш. Допире јој до ушију и неко врло неразговорно брујање; рекао би певају оно тужно „Свети Боже“... Она се склони мало с пута и стаде, док прође. Гледи — непознати попови, непознати ђаци, људи, жене... никога не познаје, све нека невиђена, чудна лица!

Неру запахну врућ ветар, проби је хладан зној; у ушима јој нешто зазуја.

Похита на вратнице, а ноге јој клецају. Таман да изиђе, а пред њу искрсну старац — бела му брада до појаса, и рече неким потмулим, једва чујним гласом: „Стани!“ Она и нехотице стаде. „Знам ја, вели старац, што је туга мајчина за јединчетом. Али и сувишна туга није угодна. Утишај се и иди... Кад будеш у прекој улици — полагамо проћи! Тамо спава моја старица; легла је љутита...“ И нестала старца.

Нери се глава чисто заношаше, као да ће је невест свест снаћи. Прибраи последњу мрву снаге, па похита што брже напред. Кад би у прекој улици, а одиста нека старица, сва у бело, спава на улици. Нера претрну сва; на прстима, готово и не дишући, прокраде се и побеже безобзирце кући.

*

Чим је дошла пала је као свећа у постељу.

Дуго је боловала у најљућој врућници. Нико се није надао да ће остати жива.

Једва је оздравила и мало се опоравила; али — није више при чистој свести.

